

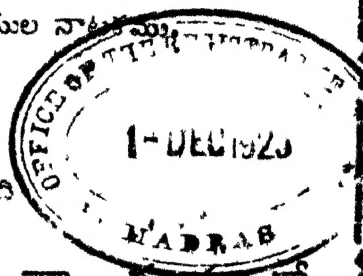
ఉత్తర రా ఘ వ ము.

(కు శ - ల వ)

తొమ్మిది అంశముల నాటకము

Sl. NO 555

Ac. NO 5752

బ లి జే ఘ వ ల య్ కౌ ల క వ య్

రచింపబడి

ప్రకటింపబడినది.

కావ్యరేఖ.

[కు 1-4-0

ఉత్తర రాఘవము.

(కుళ - లవ)

తొమ్మిది అంశముల నాటకము.

మహాకవి భవభూతి సంస్కృతి “ఉత్తర రాఘవము”

వనుపరిచి

బలిశేషలి లక్ష్మీకాంతికవిచే

ఆగ్రధమున రచింపబడి

ప్రకటింపబడినది.

రెండవమూల్యము 2000 ప్రతులు.

రిజర్జి ముద్రాక్షరశాల, తెనాలి.

1924

కాల్కినైట్లు.

[క. 1—4—0.

ఈనాటి కమునందలి వాక్యాలు

—:పురుషులు:—

శ్రీరాముడు	జనార్దనభట్టు
లక్ష్మణుడు	నారాయణభట్టు
భీష్ముడు	శంభుకుడు
కంచుకి	దివ్యపురుషుడు
అష్టావక్రుడు	కుశుడు
సూతుడు	లవుడు
నలీహతి	వటువులు
చుర్యుడు	జనకుడు
వాల్మీకి	చంద్రకేతుడు
,, ఇంద్రుని శిష్యులు	సూత్రధారుడు
విశ్వుడు	

—:స్త్రీలు:—

సీత	అరుంధతి
విశ్వునిధార్య	కౌశల్య
అనసూయ	పృథ్వీ
మూరళి	భాగీరథి
వాసంతి	

విజ్ఞప్తి.

సహృదయులూగా! చిరకాలముక్రిందటనే ఉత్తరగామకథను స్వతంత్రసాటకముగా ప్రాసితని; కానీ భవభూతమహాకవి యుత్తరరామచరితముందలి యద్భుతకథానాంబిధానములనున్న చర్చించుకొను కొలంది నాసాటకమును బ్రకటింపవలయుననుత్యాహమే తీసుండెను. ఈవిధ శ్లాఘాముతో నూరకుండక యామహాకవి సాటకమును తెనిగింప మొదటిది నాలవరకు ముగించితని. అవకాశ మొదేవన ట్లక్కడక్కడ ననేకుల కనేకపూర్వములు తెనిగించిన భాగములను స్వతంత్రించినానిన భాగములనుగూడ వినిపించితిని. ముద్రణకుఁబూర్వమే వీనిలోని కొన్ని పద్యముల నెందఱో కంఠహితము చేసి జదువుదురదిరి. విడివిడిగా నీరెండుభాగములు రెండవసంపుటములుగాఁ బ్రకటింపుమని కొందఱును, కొంతప్రయత్నముతో నైనఁ బ్రదర్శింపదుట కనుకూలముగా నీరెండు సంపుటములలోని భాగములను గథాసంవిధానమునం దొచ్చిని బాటించియును సంధించి యొకసంపుటముగానే ముద్రింపుమని కొందఱును నాకు నులఘానిచ్చిరి. ఈ రెండవపద్ధతి కొన్ని కారణములచే నాకు నెచ్చినది. ఏమన; ఒకకథయే రెండుసంపుటములుగా ముద్రించుట ధనవ్యయమగుననియు, ధనవ్యయమున కొప్పుకొన్నను నిదివరకుండిన మహామహుల కేవలార్థికరణములముందు భారములైన నాయది యెంత రాజించుననియు, నిజమైన సాటకసారస్వత కళాప్రదర్శనమునందు సమర్థులయ్యిం బామరరంజనమునకై యేపాత్రీమట్లతోడనో విదేశీయ విజాతీయ తుమలతో బయల్పాపు ప్రదర్శనముల ననుకరించి కాలక్షేపముచేయు సన్నటిసాటకపు కరపెనీలనా తివరకుండిన యుత్తరామత్ర మనులగు నాంధ్రీకృతోత్తరరామచరితముల నాడుటకే వెనుకాడు చున్నప్పుడు నాయాంధ్రీకరణమును మాత్రము ప్రదర్శింప సాహసింతురాయనియు, సంతపోడిమ యాకింపెనీలకుం గలిగినప్పుడున్న యాంధ్రీకరణములే చాలుననియు నూహించుకొని భవభూత యనుసరణమును నాస్వతంత్రరచనయు జోడించి యొకసంపుటముగానే ముద్రించితిని. ఇదియైనను బాఠీమట్లవారికంతగా నక్కజనురాదుగాని సాటకసారస్వతకళాసాధము నాకోహింపఁ బ్రయత్నించువారికి మొదటిమొట్టగానైన నుపయోగించునని నానమ్మకము. ఇట్లుజోడించుటలో భవభూతికథ యించుకంత మార్చునలవించినది. లక్ష్యముఁబడు నీతను వాల్మీకాశ్రమప్రాంతమున విడిచిపోయిన కథను భవభూతి ప్రత్యక్షముగాఁ జూపక, తవద్విశేయాంక ప్రారంభమున నొకవిష్కంధ

మహా వాత్రేయి వాసంతికలచే జెప్పించినాడు. అందునీత ప్రసవవేదన కోపఃఖాలక గంగలో దుమికనట్లును, అందు గుళలవులఁ గనినట్లును పృథ్వీభాగీరథులమెను బోసిందినట్లును వారెవరాలువిడిచిన పిల్లలను వాల్మీకి నొప్పగించినట్లును జెప్పించి నాడు. నీతిమహాత్మ్యమును బ్రకటించుటకై ఆమెకు లోకాంతరావాసమును, అందు లోకిక దేవతాపోషణమును గల్పించి, నీతారాను పునస్సంయోగమువరకుఁగూడఁ గుళ లవులకైనను నీత తపతల్లయని తెలియకుండనుంచి యద్భుతరసమును బ్రదర్శించినాడు. నీతను లక్ష్మణుఁడు వాల్మీకాశ్రమమున దించుకథ ప్రదర్శనమునకు యోగ్యముగనుండు నని నేనాప్రత్యక్షముగ రెండవయంకమునఁ జూపించినను భవభూతి పరమోద్దేశములకు భంగము రానియ్యలేదని చదువరులు పరికింతురుగాక. భవభూతిమహాకవి హృదయ మును వెల్లడించుటలో నాఫంటివాని కేలోపములు లేకుండుట యొకగుణమేకాని యుండుట యంతలోపముకాదు. నాగ్రంథమునఁ బొరపాటున నేని రసమెందేని బొసంగిననో నానందింతురుగాక !

నాటకసామాజికులు వారివారి వీలువనుసరించి 1,2,3,6,7,8,9, అంకములఁగాని 1,2,5,6,7,8,9, అంకములఁగాని ప్రదర్శించుకొనవచ్చును.

రెండవ కూర్పు.

నా యీగ్రంథము కొలఁదిమాసములకే రెండవతూరి ముద్రించుట కవకాశ మొసంగినందులకు నాద్రుపాసక మహాశయులకు నాకృతజ్ఞతాభివందనము లర్పించు చున్నాడను. ఈకూర్పునందు మార్పులక్కడక్కడ నవసరముగా జూపట్టినను నాకవికాశము లభింపుమి యట్లేముద్రించితి.

నాటకసామాజికులు ముఖ్యుగా నెట్లుప్రదర్శించుకొనఁదగునో మొదటికూర్పు పీఠికలో వ్రాసినది. ఆవిధముగ బ్రదర్శించిన నాటకము అయిదుగంటల కాలము కంటే నెక్కుడుపట్టదు. శ్రద్ధతో చదివి నిపుణముగాఁ బ్రయోగింప గలిగినచో నాటకమంతయు ప్రేక్షకులహృదయ మాకర్షింపఁగలుగునని నమ్మకము.

ఇట్లు,

గుంటూరు,

విద్యజ్ఞన విధేయుఁడు,

1-6-24

బలిజేషల్లి లక్ష్మీకాంతం.

— పృస్తావన. —

గీ॥ అదిమకపీందులకు నభివాదనంబు
విమలభక్తి నిదే సమ్పంచుకొందు;
అమృతయును, నాత్మకలయునై యలరు వాణి
నిత్యకల్యాణి మాకు రాణించుకొనుటకు ॥

(నాంద్యంతమున సూత్రీధానుఁడు.)

అతివిస్తరమేల? ఆర్యమిశ్రులారా! వినియుంచుదురకదా, మహానుభావుని, కాశ్యపుని, శ్రీకంఠపదలాంఛనుని, పదవాక్యప్రమాణతత్వజ్ఞుని జాతూకర్ణిపుత్రుని భవభూతియను మహాకవిని; వశీకృతవాణియగు తత్కవిబ్రహ్మచే గీర్వాణభాషలో రచియింపఁబడి, విదర్భదేశములోని పద్మనగరమునందుఁ గాళప్రియనాథుని యుత్సవసమయమునఁ బ్రదర్శింపఁబడి విశ్వవిఖ్యాతిం బడసిన యా “ఉత్తరరామచరిత” నాటకమును”గౌలఁదిమార్పులతో నాంధ్రమున నేఁచి యుండుటఁ బ్రదర్శింప నెంచితిమి, కావున సావధానమున నవధరింతురుగాక !

కార్యవశమున నే నిప్పు డయోధ్యాపురవాసినయి రాను సమకాలికుఁడనైతిని. (అంతటఁ గలయంజూచి) ఓహూ! ఏమిది పౌలస్త్యకులధూమకేతువగు శ్రీరామసార్యభౌముని పట్టాభిషేకసమయముకదా! రాత్రిందినము లవిచ్చిన్నయుగ మహానందనాంధీవాదములతో సందడించు నీ చత్వరస్థానంబు లేలకో చారణవ్యాపారములు లేక మాటు మణఁగి యున్నవి.

నటుఁడు—(ప్రవేశించి) భావా! ఎఱుంగవాయేమి? ఈయుత్సవములెల్ల నెవరి నారాధించుటకై యిన్నిదినములు జగన్గనో యట్టి లంకాసంగ్రామమితులగు వానర, రాక్షసులను, నానాదిగంతాకతులగు పూజ్యులగు బ్రహ్మర్షి రాజర్షి సత్తములను, నెవరియింద్లకు వారిని మహారాజుగారు పంపి వేసినారుకదా; మఱియు నిప్పుడు,

గీ॥ అల్లునిమఖంబుగనఁదగియాశ్రమమునకరిగరవనిశులెల్లులందఱునరుంధ
తీసతీమణి వెనువెంట, దేశికేంద్రుఁ డలవశిష్ఠఁ డధిష్ఠాతయై మెలంగ!
సూత్రీ—భావా, విదేశీయుఁడఁగాన నెఁగుచున్నాను. అల్లుఁ డెవ్వరు ?

నటు— గీ॥ ధశరథున కుద్భవి చె శాంతఃకునుకన్య
 రోమపాదుండు ముద్దార నామె బెనిచె
 ధర్మ పత్నిగ నల విభాండకనుతుండు
 ఋశ్యశృంగుండు హని బరిగ్రహించె॥

అయల్లుడే యిప్పుడు వ్యాదశవారిక యజ్ఞమును బ్రారంభించి
 నాడు. పూర్ణగర్భిణిమగుటచే గోడలిని సీతనుటనే విడిచి తప్పని
 విధిగా బెద్దలందఱా యాగమున కేగిరి.

సూత్ర—అగోడవయంతయు మనకే ? పద. రాజద్వారము నాశ్రీ
 బుద్ధిచి మన కులధర్మము ననుసరింము.

నటు—అలాగైన మహారాజకొఱకుఁ బాశుద్ధమైన ప్రాత్రపద్ధతి నేడేని
 నిర్ణయింపుము.

సూత్ర—మారినా !

గీ॥ ఎల్లవిధముల నుతియింపు వేల శంక
 తప్పు తెన్నుట యెట్లును దక్కదింక;
 యవతులం చెల్లొ యట్లులే కవితలందు
 పాధుతానిర్ణయమున దుష్టనలు జనుల॥

నటు—కడుంగడు దుర్జయ లనుము.

గీ॥ జాపకీచేవిఁ గూర్చియే జనులు లేనిపో; యపనిండలను దలమోపినారు
 హేతువంతకు రక్కసునింట నుంట, వహ్నిపరిశుద్ధిమాట యబద్ధమంట

సూత్ర—ఈలాటికింపదంటి మహారాజ చెవి సోకెనేని కొంపమును గునే!

నటు—కాని సర్వథా వేల్పుటను ఋషులును శ్రేయమాపాదింతురు
 గాక ! (పరికిమించి) మహారాజుగా రిప్పు డెందున్నారో ? (విని)
 ఇట్లనుకొనుచున్నారు.

మ॥ అమృతగుంఘాతును నల్లుని గన విశేషాధీశుడే తెంచి, మ
 స్తవ నివ్వాళ్య మహాత్మ పంజుల మహాపదంబునగ దీర్చి కి
 స్తన నేడే తనయింటి కేగిని మఠంగొన్న సీతఁ బ్రియం
 బునఁదేర్పం బ్రభువేగె వాసభవంబు గొల్పఁ జాలించుచు॥
 (ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

త్తర రాఘవము.

ప్రథమాంకము.

(రాముడును సీతయు నుపవిష్టులై యుందురు.)

రాము—దేవీ! వై దేహీ! ఊహము. మనపైఁ బ్రేమలేకయా మీ తండ్రిగారు నెడలిపోయినది? నిత్యకర్మానుష్ఠాన తత్పరులయిన వారికి, స్వేచ్ఛావర్తనము సాగివచ్చునా? ఆహతాగ్నుల గృహస్థ ధర్మ మాచారభంగ సందేహములతో ననుక్షణము సంకట మైనదని యెఱుంగవు?

సీత—ఎఱుంగుదును ; అయినను బంధుజనవియోగములు మనస్సుల వ్యాకులపెట్టక మానవుకదా.

రాము—ప్రేయసీ; ఇవియే సంసారములోని భావములు హృదయముల విదారించునవి. వీని నేవగించియే జ్ఞాను లరణ్యముల విశ్రామింతురు.

కంచుకి—(ప్రవేశించి) రామభద్రా! (అని శంకించి) మహారాజా!

రాము—ఆర్యా! తండ్రిగారి పరిజనము నన్ను “రామభద్రా” అని పిలుచుటయే నాకు ముచ్చట, అలవాటు తప్పింపకుము.

కంచుకి—ఋష్యశృంగాశ్రమమునుండి అష్టావక్రీలు దయచేసినారు.

సీత—అభ్యంతరమేమి!

రాము—వెంటనే ప్రవేశపెట్టుము.

అష్టా—(ప్రవేశించి) మీకు శుభమగుగాక !

రాము—అభివందనము. ఇటు దయచేయుడు.

సీత—వందనము. కుశలమేకదా పెద్దలందఱికిని మావడినె శాంతమ్మకును?

రాము—నిర్విఘ్నముగ సాగుచున్నదా యజ్ఞము ?

సీత—అయ్యో ! వారుమమ్ము దలంచుచుందురా ?

అష్టా—దేవీ ! భగవంతుడు వసిష్ఠుణ్ణి నిన్నుగూర్చి చెప్పుమనియె.

సీ॥ వివిధప్రజారాధ్య • విశ్వభరాదేవి కడుపారఁగా నిన్ను • గన్నతిల్లి

అపరప్రజానాథుఁ • డని ఒగన్నతిగన్న జనకరాజుని నీ • యనుఁగుదండీ

భువనబంధవుఁడు మే • మను వంశగురులమా నలరాచవారి కో • డలవు నీవు

మనుకులాలంకార • మనుకు రామునకు, గుణాభిరామునకు న • ధాంగివీవు

గీ॥ అమ్మకో ! యింతకంటె సంత • పార్థివ మైన • శ్రేయమెయ్యది గురులమా • శీర్షదంప

రాఘవభురంధరుల సుపు • త్రికులఁ గాంచి • వీరమాతృమతల్లివై • వెలయు తల్లి॥

రాము—దేవీ ! అనుగ్రహింపఁబడితిమి.

అష్టా—రామభద్రా ! భగవతి యరుంధతియు శాంతయు పదే పదే నీకుఁ

జెప్పుమనిన సందేశమిది. “వేవిల్ల గుటచే జానకి యేమేమి యభిల

షించుచుండునో వానిని వెంటనే నెఱవేర్చుచుండుము” అని.

రాము—అలాగుననే ; కోరినదే తడవుగా.

అష్టా—వత్సా ! జానకీ ! నీయాడుబిడ్డయు ఋష్యశృంగులును నీకుఁ బలు

మాటుఁ జెప్పిన దిది. “అమ్మాయీ ! నీవోపలేనిదానవగుటచే

యజ్ఞమునకు నిన్ను దోడ్కొని రాకుంటిమి. అబ్బాయిని రామ

భద్రుని నీవినోదముకొఱకే నీయొద్దవిడిచివచ్చితిమి. పుత్రపూర్ణో

త్సంగవగు నాయుష్మతిని నిన్నుజూచి యానందింపఁగలము.” అని

రాము—(చిటునగవుతో) తథాస్తు. వసిష్ఠభగవానులు నాకేమైన

సందేశ మనుగ్రహించిరా?

అష్టా—ఇదిగో వినుము.

గీ॥ అల్లునిమఖంబు, తీరమి ధ యయ్యె మాకు
బాలుడవు, నీకుఁ గొత్త భూ ధ పాలనంబు
జనుల రంజించి కాంచు య ధ శేలబె ధనము
కంటె బాణంబుకంటె యో ధ గ్వంబుమీకు ॥

రాము—భాగ్యము.

గీ॥ దేశజనరంజనక్రియా ధ దీక్షయందు
స్నేహమునుగాని, దయగాని ధ స్వీయమైన
సౌఖ్యమునుగాని కడకు నీ ధ జనకసుతను
గాని విడనాడుచో వెను ధ కాడబోను ॥

సీత—అహా! కావుననే యార్యపుత్రులు రఘుచంశధురంధరులు-

రాము—ఎవరక్కడ? అప్తావకుని విశ్రమింపజేయుడు.

అప్తా—(లేచి పరిక్రమించి) ఓహో చిరంజీవి లక్ష్మణుడగుదెంచినాడు.
నేను విశ్రమింపబోయెదను. (నిష్క్రమించును)

లక్ష్మ—జయము జయ మార్చునకు. నియమించినప్రకారము మీచరిత్ర
మంతయుఁ జిత్రకారుఁ డీపటమునఁ జిత్రించినాడు. వినోదింపఁ
గోరెదను.

రాము—వత్సా! మంచి సమయమునకే తెచ్చితివి. దేవిని వినోదింపఁ
జేయువిధానమెఱుంగుచువు. కథయెంతవరకుఁ జిత్రింపబడినది ?

లక్ష్మ—ఆర్యురాలి అగ్నిపరిశుద్ధివరకును.

రాము—హా ! పాపము శాంతించుఁగాక,

గీ॥ పుట్టువునుబట్టియే పరి ధ పూతయైన
యీమహిజకు శుద్ధి వే ధ తేమికలదు
అన్యములచేత శుద్ధి క ధ ర్హంబులగునె
భవ్యతీర్థోకముగాని, ధ వహ్నిగాని ॥

దేవీ! దేవయజనసంభవా! క్షమింపుము. ఈజనపృవాదము నీకు
యావజ్జీవితమైనది.

చం॥ పరమకులప్రతిష్ఠ నిలు • పం దలఁపూనినతేనికి న్నిరం

తరము పృజానురంజనప • థం బనుగమ్యము గాన, సీయెడఁ

నెఱపితి నాఁ డవాచ్యమగు • నిర్ణయ; మాదలఁదాల్చినా మనో

హర సురభిప్రసూన, మగు • నా చరణాహతుల న్నులుపఁగె? ॥

సీత—ఆర్యపుత్రా! మఱచిపొం డావిషయమును. రండు, పవిత్రమైన
మీచరిత్రము చూతము.

లక్ష్మ—(చిత్రపటము విప్పి) ఇదియే యాచిత్రపటము.

సీత—(నిర్వర్ణించి) వీరెవ్వరు ! ఆకసమునఁ గ్రిక్కిరిసినట్లు నిలువంబడి
యార్యపుత్రుని స్తుతించుచున్నట్లున్నారు.

లక్ష్మ—ఇదియే సరహస్యములగు జృంభ కాస్త్రములు. తాటకాసంహార
సమయమున భగవానుఁడు విశ్వామిత్రుఁ డన్నగారికిఁ బ్రసాదిం
చిన యాయస్త్రరాజము లివియే.

రాము—దేవీ! నమస్కరింపు మీ యస్త్రరాజములకు. బ్రహ్మాదులగు
మహానుభావులు వేన వేలువత్సరములు తపంబొనరించి, లోకహి
తార్థమై వీనిని సృష్టించిరి.

సీత—నమస్కారము దివ్యాస్త్రములారా!

రాము—దేవీ ! ఈ యస్త్రములు స్వర్వధా నీ సంతానము నాశం
యించుఁగాక.

సీత—కృతార్థురాలను.

లక్ష్మ—చూడుఁడేది మిథిలావృత్తాంతము.

సీత—ఓహో ! ఎంత మనోహరము ! ఇదిగో యార్యపుత్రుని సౌంద
ర్యమూర్తి ! అప్పుడే వికసించుచున్న నల్లగల్పతేకుం బోలిన
చామనచాయతో నున్ననై, చిక్కనై, బలిష్ఠమైయున్న యీ

శరీరసాభాగ్యమును తెప్పవేయక మానాయనగారు తీర్చవడి చూచుచున్నారు. ఆహా! అల్లారుముద్దారు పిల్లజులుపములతో నందగించు వదనారవిందమునం దామందహాసమేమి ! అవలీలగా హరచాపమందికొని యెక్కిడుచున్నారు !

లక్ష్మ—

గీ॥ వీరె మీతండ్రిగారు గా ♦ వించుచుండి
రనుగు వియ్యంకులకు వసి ♦ ప్లాదిములకుఁ
దత్తదుచితప్రకార స ♦ త్కారవిధులఁ
దన పురోహితుడైన గౌ ♦ తముని గూడి॥

రాము—ఆహా ! నేతోత్సవకరమైన దీవిషయము.

గీ॥ రఘు జనకవంశములకు నే ♦ ర్పడిన యిట్టి
యందమగు వియ్య మెవని కా ♦ నందవిడదు;
దాతయుఁ బరిగ్రహీతయుం ♦ దానె యగుచు
మనువు స్వయమూగఁ గుశికనం ♦ దనుడు నడుప॥

సీత—ఆహా ! వీరె పెండ్లికొడుకులు మీనల్ల రన్నదమ్ములు- కలకల లాడుచున్నవి పెండ్లికళలు- ఆహా ! యా ప్రదేశమందే, యా సమయమందే యిప్పుడున్నానా యేమి !

రాము—నేనును నట్లే యనుకొనుచున్నాను.

మ॥ అనురక్తిం బులకించి, క్రోధజెమరువో ♦ యో, గంకణశ్రేణి ఘ
ల్లనఁ గంపించుచునున్న నీతలిరుగే ♦ లాగౌతముం డూది, ఝ
ల్లని నామై పులకింప, నాకరమునం ♦ దర్పించు నానాటిమో
హనదివ్యోత్సవ మిప్పుడు జరుగుచు ♦ న్నట్లే మనంబూగెడు॥

లక్ష్మ—ఈమె పెద్దవది నెగారు. ఈయమ చిన్నవది నె, మాండవి. ఇది మఱిదలు శ్రుతికీర్తియును.

సీత—(చీటునవ్వుతో) వత్సా! ఇది యెవ్వరు, ఇంకొకతే?

లక్ష్మ—(తనలో) వదినెగా రూర్జిత నడుగుచున్నారు కాని దృష్టి మఱి
యొకచోటికి మరలైద. (ప్రకాశముగా) ఆర్యురాలా! చూడు
డీయన పరశురాముడు. అన్నగారు హఠకోదండము ఖండించిన

వార్త విని

సీత—అమ్మయ్యా! భయమగుచున్నది.

రాము—ఋషిసత్తమా! నమస్కారము.

లక్ష్మ—కడ కీయన మాయన్నగారిచే

రాము—(సాక్షేపముగా) సౌమిత్రి! ఇంతకంటె వినోదింపదగిన విష
యము లేదా చిత్రప్రపంచమున?

సీత—(సబహుమానముగాఁజూచి) ఇటువంటి వినయప్రభావముచేతనే
యార్యపుత్రులు, మఱింత శోభిల్లుచున్నారు.

లక్ష్మ—ఇదిగో మన మయోధ్యం జేరితిమి.

రాము—వత్సా! సౌమిత్రి!

గీ॥ తండ్రిగారుండఁగా, మన • తల్లులెల్లఁ

గొత్తగాఁబెండ్లి యైన న • ల్గురఁ గొమాళ్ళ

ముద్దుముచ్చటలంగని • మురియుచుండు

మంచిదివసంబు లవి యంత • రించె నె కద॥

లక్ష్మ—ఇంక మంచిదివసంబు లెక్కడివి? ఇదిగో మంథర.

రాము—(వేటొకచోఁదిలకించి) చూడుము వైదేహీ!

గీ॥ శృంగిబేరపురంబు సే • రంగఁగనిన

యింగుదీపాదపం బిది • యే లతాంగి!

దీనినీడనె పల్లెమ • న్నినితోడ

కునకు లభియించె మిత్రస • మాగమంబు॥

సీత—ఇది జటాబంధన వృత్తాంతము కదా!

లక్ష్మ—అవును. ఆకాలమహిమ యెట్టిదో కాని,

గీ॥ ముదిసి ముప్పన రాజ్యసం ♦ పదల సుతుల

పరముగావించి, యిత్వాకు ♦ ధరణిపతులు

కైకొనెడు పుణ్య మారణ్య ♦ కవితంబు

చేకొనెగదమ్మ మాయన్న ♦ చిన్ననాడె॥

సీత—ఇదికదా, ప్రసన్న పుణ్యసలీలయగు భగవతి భాగీరథి.

రాము—తల్లీ! రఘుకుల దేవతా! నమస్కారము.

లక్ష్మ—ఇక్కడనుండి భారద్వాజాశ్రమము మీదుగ మనము దక్షిణారణ్యము ప్రవేశించితిమి.

సీత—ఇదిగో మనదక్షిణారణ్యయాత్ర; జరిగినది జరిగినట్లుగానే చిత్రింపఁబడినది. నా కెండపాడ సోకకుండుటకై, యార్యపుత్రులు నాతలపై నొకతాళవృంత మాతపత్రముగఁబట్టి నన్ను మెల్లిన నడిపించుచున్నారు.

లక్ష్మ—అమ్మా! ఈప్రాంతముననే ప్రశాంతములైన తపోవనభూములు. చూడఁడు, సెలయేళ్ల తీరములందలి తరుమూలముల నాశ్రయించి తపంబొనరించు వానప్రస్థుల చేతను, శమదమాన్వితులై నిరంతరాతిథేయవ్రత నిష్ఠాగరిష్ఠులై, నీవారముష్టింపచులై, స్వచ్ఛందజీవయాత్రం గడుపుకొను గృహస్థుల పర్ణశాలికల చేతను నీప్రాంతమంతయుఁ బ్రశాంతమనోహరముగ నున్నది.

రాము—అహా! ఇది చూచునప్పు డాయాశ్రమవృత్తాంతములే నాకుఁ గన్నులఁ గట్టినట్లున్నవి.

గీ॥ కలసి నివృథావ్య ♦ ములు దంచు జడదారిపడతుల మేటిసు ♦ వ్యాఘ్రపాలు
చిలుకలుం గోరవం ♦ కలు, పెద్ద లేతేర “ఆస్యతా” మను స్వాగ ♦ తామవాద
మేకాణున కొలు వోక ♦ పూసిఫలించు స్వచ్ఛందతరులతా ♦ సంవయంబు
బ్రహ్మవిద్యార్థతా ♦ తపర్యచర్యాధీన పరమర్షి గంభీర ♦ భావగరిమ

గీ॥ తులసిబృంహావమునుండి • మలయూచుండు వలపుఁజల్లనిగాడ్పుల • కైభవంబు

తలఁచికొనినంత మేనెల్లఁ బులకరించు సౌఖ్యములకొల్ల మునుల యా • శ్రీమమురెల్ల॥
సీత—అహా! ఈ ప్రదేశం బెంతతడవు చూచినను దనివిదీరకున్నది కదా!

లక్ష్మ—ఇక్కడఁదిలకింపుడు. దండకారణ్యమధ్యస్థమగు ప్రసన్నవణ పర్వత మిది. నిరంతరము వర్షించుచుండు నీరంధ్రమేఘసంఘాత ముల సంయోగముచే సాంద్రీకృతశ్యామలవర్ణములై దీని శిఖ రాగ్రములు విరాజిల్లుచుండు; దిట్టముగఁ బెనవైచికిసి, పుంజీభ వించియున్న తరులతానికుంజములచే, నిరంతరస్నిగ్ధశీతలశ్యామ లుబగు నీ కాంతార పర్వతభాగములతో గోదావరీసృవంతి ప్రవ హించుచున్నది. ప్రవాతసంవేగమువలనఁ బరస్పరాస్ఫాల్యమాన ములగు, నేతత్తరంగిణీసముత్తంగతరంగసంఘముల రొదలతో నీపర్వతకందరము లెడతెఱచిలేక ప్రతిధ్వనించుచుండును.

రాము—నెచ్చెలీ! ఈ ప్రాంతమునఁ గొంతకాలము నివసించి, మన మెంతయుల్లాసముగఁ గాలము గడిపితిమో స్మరణకు వచ్చుచు న్నదా? ఈ నీమఱుదికుట్ట నానావిధ రుచ్యఫలాహారంబుల సేక రించికొనివచ్చి మనల సేవించుచుండెడివాడు. మంజులతాంత లతానికుంజములతో మనోరంజకములగుగోదావరీనదీకూలములు మనవిహారముల కనుకూలము లగుచుండెడివి. (రహస్యముగా)
చూడు, ప్రేయసీ జ్వప్తియున్నదా!

మ॥ అలలందోగుచుఁ బిల్లగాడ్పు లలస • వ్యాలోలతఁ వీవ, మే
ల్వలిపెంపు దెలికప్పురంపుఁ బెను ది • ప్పంబోలు గోదావరీ
పులినబం దొకనాటిరేయి సరసం • పుఁ వెన్నెలఁ రాగముల్
వాలయం గాంచిన నాటిసౌఖ్యము తలంపుంబాయ దెన్నాళ్లకుఁ॥

సీత—మనోరమణా! అరణ్యమందున్నను మనము సౌఖ్యముగనే కాల ము గడిపితిమి, రాజధానియందంత నిరాకులమగు సౌఖ్యమెక్క డిది? చూడుడు,

సీ॥ దొరవనా! యిచ్చటి • దోరబండిన రేగుపండ్ల బేసంబు, నీ • వారభుక్తి
కలుగునా! చేతిమే • తలఁ బెంచి మంచిన కనకురంగీ స్నేహ • వైభవంబు
చేకూడునా! తప • స్విసు లాదరముతోడ సారఁబెట్టిన మేలి • వారచీర
మరల లభించునా! • మనకు గోదావరీ పులిసహంసాంగనా • విలసనములు

గీ॥ బుజముల నలంతి బిందెలం • బూని, పాటుటూకుఁ బైటలు దడియుముఁ ద్రాసనడలఁ
దబిసికన్నెలు పాదులం • దడుపునట్టి మధురనిగమార్థగీతిక • ల్లనకుఁగలవె? ।

లక్ష్మ—అమ్మా! ఇది పంచవటి. ఇదిగో శూర్పణఖ.

సీత—అయ్యో! ఆర్యపుత్రా! ఇంతవరకేకదా మిమ్ముఁ గలిసియుండు
భాగ్యము నాకు.

రాము—ఓసి వియోగభీరూ! ఇది చిత్రపటము, భీమఁ జెందకుము
సీత—ఏమైనను దుర్జనుఁడు, దుఃఖమునే కలిగించుఁగదా?

లక్ష్మ—అమ్మా! అం దాశ్చర్య మేమున్నది?

మ॥ మును మాయామృగకైతవంబుల నురా • త్సుల్ రక్క-సుల్ మాకొన
ర్చిన దోహంబుఁబ్రతిక్రియఁ దుడిచిన • జేయఁ మనోబాధ నూ
తనమై, యాతటి శూన్యమైతగు జన • స్థానంబునం గుండునా
ర్యుని శోకా రికి, రాయియే గఱఁగితి • రుఁ వజ్రమే భిన్నమౌ॥

సీత—హా! రఘుకులానందా! మందభాగ్యునైన నానిమిత్తమై యంతటి
సంతాప మనుభవించితిరి గదా!

లక్ష్మ—(కన్నీటఁగోగు రామునిఁగాంచి) ఆర్యా! ఏమిది చిత్రపటదర్శన
మాత్రముననే మీరును మనోవైకల్యముఁ జెందుచున్నారు!

రాము—వత్సా! సౌమిలీ! ఈవృత్తాంత ఘట్టిది; యెఱుఁగనివాఁడవు
కావుగదా

చ॥ ప్రియజనవిప్రయోగమున • బేర్చిన యప్పటిశోకనహ్ని, త
ద్దయు భరమయ్య నోర్చితిఁ గ • దా యెటులే బగదీర్పనొచు స

శ్చయమున; నేడదే మరల • స్వాంతమున నెలవారి దుస్సహం
బయి పరిపక్వమైన హృద • యవ్రణమట్లానరించు వేదన ॥

సీత—అయ్యో! ఏమిసేయుదు. దుర్భరవిరహభావమున మునింగి నేనిప్పు
డార్యపుత్ర శూన్యరాలనై పోయితినే!

లక్ష్మ—(స్వగతము) ఓహో! వీరిచిత్తవృత్తుల నన్యథా మరలింప
వలయు. (ప్రకాశముగా) అమ్మా! ఇటుజూడుము. మన్వంతర
వృద్ధుని జటాయుని పరాక్రమోదంత మిది.

సీత—(చూచి) హా తండీ! ఆపన్నురాలి నన్నరక్షించుటకుఁ బ్రాణ
ములఁగూడఁ దృణప్రాయముగ విసర్జించి, సీయవత్సవాత్సల్యము
వెల్లడించితివి కదా,

రాము—నాయనా; కాశ్యపా; తీర్థభూతుడగు సీయప్తి మహానుభావుఁడు
మాకు మరల లభించునా?

లక్ష్మ—అమ్మా! యీమెయే “శ్రీమణ”యను సిద్ధశబరి.

సీత—తల్లీ శబరి! ఎంత పుణ్యాత్మరాలవు. నాఁడు నిన్ను జూచు
భాగ్యము లేకపోయినను నేడు చూడఁ గల్గితిని.

రాము—దేవీ! ఈశబరిమాటఁ దలంచిన నాహృదయ ముప్పొంగును.
చూడు మెట్లున్నదో! ఆహా ఆవినయము, ఆయాదరణము. ఆభక్తి
పరిపత్తి, యాయతిథిపూజాతాత్పర్యము, వాచామగోచరములు.
పాపము మాకొఱకై శ్రీమపడి వింతవింతయోగిరములెన్నెన్నో
సంతరించినది. ఎందులకో,

సీ॥ అలరుఁ గన్నీటిచు • కృణు చాలవనియేమొ పానీయమున కర్ఘ్యపాద్యమొసఁగ
కన్జాపు లరమోద్యు • గనఁ జాలవనియేమొ విరియు నెల్లవి శౌ • వియలు పల్లె;
పలుకు గద్గదిక వె • ల్వడఁజాల దనియేమొ లేటిక మంచి పూ • దేనెఁగూర్చు;
వైకె నేర్పడని భా • వము చాలదని యేమొ యుపహరఫలము లె • న్నోయరుచ్చ

గీ॥ ఎదురుపడియొలిచి, “శాంయిడికవిందు. గొనుము కిర్రామ! తరియింతు” ననుచుబరి
యట్టె పరవశయై, నిర్వి • కట్టె నిలిచె. శారగించితి నపుడు; నో • యాదు నివుడు॥

లక్ష్మ—ఈతఁడు మహానుభావుఁ డాద్యుఁడు హనుమంతుఁడు.

సీత—అహా! చిరకాలమునకుఁ గంటిని, చిరనిర్దిష్టమైన జీవలోకము నముద్ధరించిన యీపరమోపకారిని.

రాము—గీ॥ అంజనానందవర్ధనుం డైన యితఁడు

బాహుశాలి, శుభక్రియా • నోహుండు

ఇతని శౌర్యంబునకొ గృతా డర్థత ఘటిల్లె

గలికి; మనకును నెల్ల జంబులకును॥

సీత—వత్సా! ఈకొండ పేరేమి, విరియఁబూచిన కడిమిచెట్టుపై మయూర దంపతులు, తాండవించుచున్నవి. శరీరలావణ్యకాంతి, ధూళి ధూసరితంబైయున్నను, సహజానుభావసౌందర్యమాత్రమున గుర్తింపఁదగి, ముహూర్తమాత్రము మూర్ఛిల్లియున్న యార్య పుత్రుఁడు నీచేతులందున్నట్టు లీచెట్టునీడను జిల్లింపఁబడియె!

లక్ష్మ—

ఉ॥ తావులు మద్దికొవ్వీరుల డ తావుల తావులుగా, నవాంబుడ

ప్రావృతసీల శృంగమగు డ నాగిరి మాల్యవదాఖ్య మమ్మ !

రాము—

వత్సా! వినఁజాల దుర్భర మి డ తగవగఁగాధలు, చాలుఁ జాలు, నీ

తాపనితావియోగ పరి డ తాపము దాపరమయ్యెఁ గ్రమ్మఱ॥

లక్ష్మ—విరమించెదను. కథ యింకను మిగిలియున్నది; కాని వదినగారు

కడునలసటఁజెందిన ట్లున్నారు. కొండాక విశ్రమింతురు గాక.

సీత—ఆర్యపుత్రా! ఈ చిత్రపటదర్శనముచే నాకొక యభిలాషము వాడమినది. విన్నవించుకొందునా?

రాము—కా దాజ్ఞాపింపుము.

సీత—ప్రశాంతములగు తపోవనవాటికల విహరించుచు, మునిపత్నుల

తోడ భాగీరథియందు జలకము లాడవలయునని,

రాము—వత్సా! ఈమెకోరిక వెంటనే చెల్లింపుమని గురుజన మిప్పుడే
 కదా సందేశించినది? కుదుపులేకుండ సుఖముగాఁ బ్రయాణము
 చేయఁదగిన రథము సిద్ధముచేయుము.

లక్ష్మ—చిత్తము. (అని నిష్క్రమించును.)

రాము—ప్రేయసీ! రమ్మ. ఈ వాతాయనముకడ నెకింత విశ్రమింతము.

సీత—ఔను అలయుకచే నిద్దుర తూఁగుచున్నది.

రాము—అలాగైన నన్నుది మఱి నమపుము. (అనిచేయినది) ఓహో!

చిత్రఘటముం జూచిన బడలిక చేతను, వియోగసంభ్రమముచేతను
 గాఢోలు ముచ్చెమరువోసిన దీబాహులత; నాకంతమున నద్భి
 పుము, (సీతబాహువుల దనమెడపైవైచికొని) చంద్రీకరస్పర్శముచే
 జెమ్మగిల్లిన చంద్రీమణి హారమువలె జల్లనై... ఆహా మనో
 హరిణీ; నీ బాహులతాసంస్పర్శముచే నాశరీర మమృతవిలేపన
 మందినట్లున్నది. అసిర్వచనీయమగు వికారమేదియో యావిర్భ
 వించి, నన్నాకస్మికమూర్ఛాపారవశ్యమున ముంచివేయుచున్నది.
 ఇది నిద్రయో లేక సమ్మోహపారవశ్యమో నిర్ణయింపరాకున్నది.

సీత—మనోరమణా! మీహృదయము నిరంతరము నాయందు సుప్రస
 న్నమైయుండును! ఇంతకంటే నేఁ గోరఁదగిన సౌభాగ్యమే
 మున్నది?

రాము—ఆహా! ప్రేయసీ!

గీ॥ పృణయమధురంబులైన నీ భాషణములు

నాడువాటిని జీవన • పృసవములకు

వికసనమ్ము లిందిరియమోహ • విభ్రమములు

శృణవపేయంబులు, మనోర • సాయనములు ।

సీత—ఆర్యపుత్రా! ఇందువలననే మి మ్మందఱు ప్రియంవదు లందురు.
 ఇంక శయనింతును. (అని శయ్యకొఱకు నటునిటు వెదకుచున్నది.)

రాము—ప్రేయసీ ! ఏమి నెదకుచున్నావు ? ఇదిగో,

చం॥ కలనయిన్ బరాంగనకుఁ గాక వివాహమె యాదిగా భవ

ల్లలితనూపలాలన వి ఁ లాససుఖానుభవ ప్రశస్తమై

చెలువ ! గృహంబున గహన • సీమల ని న్నుచితంపు సేవల్

గొలిచెడి రామబాహు విడి • గో తలదిండ్లగు నీకు జానకీ ! ॥

సీత—కృతార్థురాలను (రామబాహువుదలాపిగా నిడికొని నిద్రించును.)

రాము—ఏమిది ! ప్రియంవద కప్పడే నిద్రవచ్చినది ! (స్నేహమున

మేను నిమురుచు) ఆహా ! ఆకుకూల్యవతియగు నిల్లాలివలని

సౌఖ్యమున కింతయని విలువ యెక్కడిది ?

ఉ॥ ఈ మహిళాలలామము గృ • హేందిర; కన్గన కీమమూర్తి ది

వ్యామృతవర్తి, స్వర్ణసుఖ • మా! హరిచందనచర్చ మేని, కీ

కోమలిబాహువల్లి మెడ • కున్ వలిముతైసరమ్ము, రమ్యమే

యకా మది కేతదీయము స • మస్త, మహా విరహంబు దక్కగన్ ॥

(ప్రవేశించి) దేవా ! వచ్చినాడు.

రాము—ఎవరు ?

ప్రవేశించినవారి పాదసేవకుడు దుర్ముఖుడు.

రాము—(తనలో) శుద్ధాంతసంచారి నీదుర్ముఖుని జారజానపదులపై వేగు

నడుపుటకు నియమించితి గదా. (ప్రకాశముగా) రమ్మనుము.

(ప్రవేశించి నిష్క్రమించును)

దుర్ముఖుడు—(ప్రవేశించి) అయ్యో ! రాణిగారినిగుఱించిన యవాచ్య

మగు సీజనాపవాదమును దేవర కెట్లుమనవి చేయుదును. తప్పదు.

ఈదౌర్భాగ్యుని యుద్యోగ మట్టిది.

సీత—(నిద్దరలో) అయ్యో ! ఆర్యపుత్రా ! ఎక్కడనున్నావు!

రాము—ఓహో! చిత్రిపటవిక్షణమువలని సంక్షోభకారణమగు వియోగ

భావనమునే కలవరించుచున్నట్లున్నది. అవును ప్రేముడికిది నైజమే,

కా॥ ఏ, దద్వైతము భేదమోదముల, నెం • దే హాయిజెందు మనం,
 బేదా నన్నిట దోడునీడ, ప్రియ మొ • దే పోదు ప్రాయంబుతో,
 నేదా నాటికినాటికి బెఱుకువో • హృద్యస్థితి బేమ సాం,
 పా దాంపత్యశుభానుభోగమె కదా • యాసింతు రెట్లనియు॥

దుర్గు-దేవా! జయము

రాము-దుర్గుణుడా! నేటి విశేషములేమి?

దుర్గు-ఏమున్నవి. చల్లనియేలుబడిచే శ్రీరామచంద్రులు తమ తండ్రి
 గారినిగూడ మఱపించుచున్నారని పౌరులు వేనోళ్ళ మిమ్ముగొని
 యాడుచునే యున్నారు.

రాము-ఇది కేవలశ్లాఘావాక్యము. లోపములమాట చెప్పుము. నిన్ను
 వేగుబుపినది నాగుణకీర్తనము వినుటకు గాదు.

దుర్గు-దేవా! నోట వక్కానింప నేటికి? సర్వ మీపత్రిమునఁ జూచి
 కొందు. (కాగితమిచ్చును.)

రాము-(కాగితమందుకొని ఈవలకరుదెంచి) ఈపత్రింబున నెట్టి విశేష
 మున్నదో! ఇతఁడు నోటవక్కానించుటకే సంశయింప నేటికి?
 ఇదేదియో మహానర్థము కానోవు. (అని లోపలఁ జదువుకొని)
 హా! హా! హాతోస్తి. (మూర్ఛిల్లును.)

దుర్గు-దేవా! ఉపశమింపుఁడు.

రాము-(మూర్ఛదేటి) దుర్గుభా! ఎంతఘోరమిది! ఇంతటి వైపరీత్యము
 గూడఁ బ్రపంచమునఁగలదా? అనన్యకన్యాసామాన్యమైన జన్మ
 ముచేతనే పరమపవిత్రమైన యీజానకీచరిత్రమునకా యీనీచ
 ప్రవాదము! అయ్యో, ఇంతకంటె నా కాకస్మికనిర్ఘాతపాతము
 మేలే! హాలాహల జ్వాలామాలికలచే భస్మీకరింపఁబడుట మేలే,
 హా! హా! చిరకాలపరగృహ వాసముచే లోకు లీసీతంగుటిం
 చి, యన్యథా భావింపక మానరని, లోకాతీతములగు నద్భుతో

పాయముల నెంత యుపశమింపఁ జేసినను, గడకు రావలసిన యాలేతమాట యెట్లొరాక తప్పినదికాదు. హా ; హతివిధి ! నీనిర్ణయము నిరాఘాటముగ నిట్లు పరిణమింపవలసియుండఁగా, నావంటి ప్రాకృతుల పురుషకారము లేమక్కఱకువచ్చును; ఏమీ ; ఇందు నే నెవ్వండను ! సీతా పాతివ్రత్యనిర్ణేతలలోఁ బ్రాకృతులనం దగినవారెవరు? వీతిహోతుఁడా ! విశ్వంభరా దేవియా ! విద్యాధరప్రముఖామర సేవ్యమానుఁ డావిబుధనాయకుఁడా ! విష్ణుపత్రయైక గురుం డావసిష్ఠభగవానుఁడా ; విశ్వ విఖ్యాతచరితుఁడై విబుధేశ్వరు సర్ధాసన మలంకరించియున్న నా తండ్రి దశరథేశ్వరుఁడా ! ఇట్టివా రేకగ్రీవముగ “ జానకి నిర్దోష నిర్దోష నిర్దోష ”యని పలుమాటుద్ఘోషించి నిర్ణయించిన యీమె సౌశీల్యమునకు, మరల నే డిట్టి మిథ్యాప్రవాదము సంభవించుట, నాదౌర్భాగ్య పరిపాకము గాక వేతమున్నది ! కాని యిప్పుడేది కర్తవ్యము (విమర్శించి) ఆహా ! ఈరాముని జీవయాత్రయం దింతకంటె గఠోరమైన విషమావస్థ యుండునా ? మరియు నేయపాయముచే బ్రజాసముదాయమును సమాధాన పఱుపఁగలను? (అఱోచించి నిర్ణయముతో) ఇంక నొక్కటియే యుపాయము. (దుఃఖముతో) హా ! జానకీ ! సవనమహీనందనీ ! (అని దుఃఖ మడంచుకొని) ఛీ ! ఇప్పుడు దుఃఖమునకవకాశములేదు. ఎట్టి గాఢప్రయత్నములతో నైనను, బ్రజారాధనదీక్షం గాపాడుకొనుటయేకదా యిత్యాకురాజధర్మము. అందునకేకదా తండ్రిగారు నన్నును గడకుఁ దన ప్రాణములఁగూడఁ గోల్పడినది. వసిష్ఠభగవానులు నాకీవిషయమై సందేశించిన దిప్పుడేకదా ? జగదేకస్తుతిపాతులగు హరిశ్చంద్రాది నరేంద్రుల సాధుప్రవర్తనములచే బరమపవిత్రమగు నా సూర్య

వంశ చారిత్రమునకు నామూలమున నేడేమేని కళంక లేశము సంభవించినచో ఛీ ఛీ నాజన్మము కాల్చినా? హా దేవీ! హా! సవనమహీతనూభవా ' స్వజన్మానుగ్రహపవిత్రతవసుంధరా! హా! నిమిజనకవంశవర్ధనీ! హా! పావకవసిష్ఠారుంధతీప్రశస్తశీల శాలినీ! హా! రామమయజీవితా! హా మహారణ్యవాసప్రీయ సఖి! హా ప్రియస్తాకవాదినీ! ఇట్టి నీకా; తుదకీయవస్థాపరిణామము. హా జానకీ! లోకములన్నియు నీవలన సుశ్లోకములగు చున్నను నీవు మాత్రము లోకమునకుఁ గాకపోయితివిగా.

గీ॥ పరమ సాధీతర సామాజ్య ధ పట్టమంది
ముజ్జగము లేలుచున్న మో ధ ముద్దరాల
సాపివిధిచేత మిథ్యా ప్రి ధ వాదమంది
యనదవై దిక్కుమాలి య ధ ల్లాడ వలనె॥

(అని కాగితముపై నేమియోవాసి) దుర్ముఖా! నీవు పోయి మీ యీ క్రొత్తరాజు నీకీయాజ్ఞాపత్రమును బంపినాడని లక్షణునకిమ్ము. దుర్ము—దేవా! దుర్జనుల వాక్కులు లెక్కఁగొని, పవిత్రరఘుకుల సంతానమునుమోసియున్న యగ్నిపరిశుద్ధురాలగు దేవిగారియెడ నేమో ఘోరనిర్ణయము సంకల్పించినట్లున్నారు?
రాము—సాధము శాంతించుఁగాక! దుర్ముఖా! నా ప్రజలు దుర్జనులనవచ్చునా?

గీ॥ ప్రజల కభిమాన మిట్వోకు ధ వంశమనిన
... విధివశత నందె నిందకుఁ ధ బీజ మొదవె
అగ్ని పరిశుద్ధి జేసితి ధ మంటిమేసి
అగుననుచు నమ్ము దూరవృ ధ త్తాంత మెవడు ? ॥

దుర్ము—హా! దేవీ! (దుఃఖముతో, బోవును.)

రాము—హా హా! కఠోరమైన రాజధర్మము నన్నెంత పాపాణిహృద

యునిగా మార్చినది. అయ్యో బేలా ! జానకీ; నాపై నెంత
పేరాసగొంటివి. ఎంత మురియుచుంటివి.

సీ॥ పనికితై లెందలు • న్నును బైటచెఱుగునక మడిచి పాడుక లీత • దొడిగినావు
ఉపచార మెప్పుడే • దోయంచు నేమఱు కలమి నామనసులో • మెలగినావు
మరిపెంపు రాచకూ • తురవయ్య ననుగూడి యడవి కాఁపుర మార్చి • నడిపినావు
రాసి అంపానఁ గా • రాడు దక్కను ధిక్కరించి యీలువు నిల్వ • రించినావు
గీ॥ ఇట్టినినఁ జిచ్చువందోసి • నట్టి నాదు నేర మొక తెక్కయనక మ • న్నించినావు
ఎంతమరిసితి వింతిలో! • యేమిథలము కన్నుగుట్టెను విధికి నీ • కాఁపురంబు ॥

నెచ్చెలీ! కడగొండ్లన్నియుఁ దొలగినవి కొంత కాలమునుండియైన
సుఖించుచుంటిమని సంతసించుచుండ నింతలో నిట్టియుపద్రవము సభ
వింపవలయునా? అంతయైనను లోకము నీయెడ నవిశ్వాసమే వహింప
వలెనా? కానీ జనకనందినీ! నీసదాచారమెవ్వరు విశ్వసించినను విశ్వసించ
కున్నను, బరమపవిత్రములగు నీచరణాంభోజములంటి వచింతు నిదిగో,
శా॥ నే నావంతయు నీసుశీలతకు సం • దేహింప, నిన్మార్చి యే

మేనికా గీడనుకొన్న నాకు నరకం • బే జన్మజన్మాల క
య్యో నారీమణి! యన్వయద్వితయ మొ • తో పావనంబయ్యె నీ
చే, నట్లయ్యుఁ బ్రవాదమిట్టిది జనిం • చె నాదునిర్భాగ్యతకా॥

ఇంక నేమనుకొన్న నేమిప్రయోజనము? కూరిక ర్తుడనై
వీధిత్సకార్య మొనరించితి.

గీ॥ పిన్ననాటనుండి • పెంచిన ప్రియురాలిఁ
బారపులేని స్నేహ • పూర్ణురాలిఁ
త్వైతవమున మిత్తి • వాత వేయుచునుంటి;
చెనఁటియెఱుక యింటి • చిలుక నట్లు ॥

జానకీ! పొమ్ము; నీకును నీరామునకునుగల ఋణానుబంధము
నేటితోఁ గడముట్టినది. ఈ పాడుకన్నులకు నీమూర్తిం జూచుకొను
కడపటిభాగ్య మిదియే.

సీ॥ నీలాబజులుంగ • రాల ముంగురుల కోసకి ! యిదే కడసారి • సంతరింపు

లలితంపు నీతనూ • లత కిదే మానినీ! కడసారి నామేని • కాఁగిలింత

నిద్దంపు నీచెక్కు • టద్దంబులకు నిదే చావరో! నాకడ • సారిముద్దు

పరమచావనము నీ • చరణాబ్జమున కిదే బానకీ! నాకడ • సారిమొక్కు

గీ॥ నేటితోఁదీర నామను • నీకు ఋణము సుఖముగా నీవునీరాడి • సుతులఁగాంచి

కానిక్రింతల పెండైన • గాని బ్రతుకు వేడికన్నీళ్లతో నిన్ను • విడిచినాడ॥

చాలు నింకేటికి బాపకన్నుడైన నేను స్పృశించుచు దేవి నవ
విత్రాపఱుపనలయును?

అ॥ వె॥ చను మపూర్వకర్మ • చండాలు ననుఁబాసి

యంటఁబోకు ముద్దు • రాల! నన్ను

ఆశ్రయించినావు • హరిచందనభాగ్రితి

విలయమూలమైన • విషకుజంబు॥

అయ్యో; జానకీ! పరమనీచమైన యీరామునిపాశే నేదుర్తు
హూర్తమున గ్రహించితివో కాసి నీకాపురమంతయు నిష్కరములగు కష్ట
ములతోడనే కడుముట్టుచున్నది. కానిమ్ము, ఇట్టి ప్రేమానుబంధమునకు
వియోగమే రనైకస్థానము. హా! హా ! జీవలోక మొత్తలో విపర్యస్త
మైనది? నేటితో రామునిజీవయాత్ర నిష్ప్రయోజనమైపోయినది. ప్రపంచ
మంతయు జీర్ణారణ్యమైపోయినది. దుస్సహదుఃఖానుభవమునకే యీ
రామునిశరీరమునఁ జైతన్యము శూన్యముగాకున్నది. వజ్రమయశస్త్రికిలై
హృదయ మర్థములం జలచుటగోయుచు నీమొండిపాణింబు లింకను
రాలిపోకున్నవికదా! హా అంబా అరుంధతీ! హా భగవానులారా వసిష్ఠ
విశ్వామిత్రులారా! హా దేవీ భూతధాత్రీ! హా మామా జనకరాజేంద్రీ!
హా లంకాధిపతీ విభీషణా! హా ప్రియసఖా సుగ్రీవ! హా సౌమ్య
అంజనాతనయా! హా సఖ త్రిజటా! మీరంద టీరామహతకునిచే బరా
భూతులై పోయితిరి. ఛీ! కృతఘ్నుడైన నేను వారింజేర్కొనుటకైన
నర్హుడనా ?

శా॥ బాల్మీకీనమ్మి యురంబునన్ నిదురమై • పన్నుండు ప్రేమంపుటి
ల్లాలిన్ దీని గృహేందీరన్ బ్రసవవే • లాలోలయా నిండుచూ
లాలిన్ హా! దయమాలి నేడు బలిగా • నర్పించుచుంటిన్, మహా
త్రాలాభీలక రాశకాననకిరా • తవాత్ర మధ్యంబునన్ ॥

(తెరలో) అబ్రహ్మణ్యము అబ్రహ్మణ్యము.

రాము—(ఆకర్ణించి) ఎవరక్కడ ఆగగ్గోలేమో తెలిసికొనుము.

(మరలఁ దెరలో)

గీ॥ యామునీయతటంబులం • దత్యుధగ్ర

తపము గావించుకొను తపో • ధనులు వారు,

కూర్గిరలవణాసురునిబారి • గుతిలపడుచు

దేవ! నీప్రాపుఁజేర నే • తెంచివారు॥

రాము—(కోపముతో) ఏమి ఇంకను రాక్షసభయమా! ఇదిగో దురా
త్తుడగు నాకుంభీనసపుత్రుని సంహరించుటకు మాశత్రుఘ్నుని
బంపెదను. జడియనలదనుము పొమ్ము. హా దేవీ! ఏమి కాను
న్నావో, నిన్నెవ్వరి కొప్పుగించి పోవుదును.

సీ॥ నీకన్న కాసు నీ • వే కాచికొనుమమ్మ భగవతీ! భూదేవి! • భద్రమమ్మ

నీయింటికోడలీ • నెలఁతఁబాలింపుమా లోకజంధూ! కృపా • లోకనమున

మిముఁజూడవచ్చు నీ • మేదినిసుత నీత నరయరే తనిసి ము • త్రైదులార!

జనకరాజుని పెం • చినమద్దు గూఁతు నీ చాన్ద్రోవరి దివ్య • మామలార!

గీ॥ దిక్కటిననీత కిఁకనీవే • దిక్కటంచుఁ దలంచి నీకొప్పుగించి నేఁ • చొలఁగుచుంటి
అరయ మెట్లైన యాపన్న • యైన దీని గరుణదలఁపూని దివిజగంగాభవాని ॥

(నిష్క్రమించును.)

సీత—(కలలో) హా! ఆర్యపుత్రా! హా సౌమ్య! (దిగ్గనలేచి) ఆర్య

పుత్రవియోగముచే నల్లాడుచున్నట్లు లెంతపామకలఁగంటిని!

(అటు నిటు జూచి) హా! హా! నిద్రోవోవుచున్న నన్నొక్క

దానిం జేసి యార్యపుత్రుడు వెడలిపోయెనా ? కాసి! ఎవ
రక్కడ !

దుర్ము—(ప్రవేశించి) “అమ్మా! రథము సిద్ధముచేసితిని, ఆరోహిం
తురుగాక” అని కుమార లక్ష్మణులు తమతో విన్నపముచేయు
మని సెలవిచ్చినారు.

సీత—(ఆలోచించి) ఇదిగో వచ్చుచున్నాను.

దుర్ము—దేవీ! ఇటురండు, ఇటురండు.

సీత—రఘుకుల దేవతలకు వమస్కారములు. తపోధనుల కభివందనములు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ప్రథమాంకము.

సంపూర్ణము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః.

ఉత్తర రాఘవము.

ద్వితీయాంకము.

(అరణ్యమున సూత-చోదితమగు రథముపై సీతయు,
లక్ష్మణుడును బ్రవేశింతురు.)

సూత—అమ్మా! రథము నడుకానలోఁ బ్రవేశించినది. ఇచ్చటిదారి,
కడుమిట్టపల్లములతో నున్నది. హెచ్చరిక విన్నవించుకొను
చున్నాను.

సీత—అర్యా! రథ మాపుడు. కుదు పెక్కువగ నున్నది. కూరుచుండ
లేను. కొంతదూరము నడచెదను. సౌమిత్రి! దిగుము. (అందఱు
దిగుదురు.)

లక్ష్మణ—సూతుడా! నే మరలివచ్చునంతలో గుఱ్ఱములఁగడిగి మేఁపు
కొనుచుండుము. అమ్మా! మెల్లఁగ దారి చూచినడువుము.
(నడుచుచుఁ దనలో) గమ్యస్థానము చేరువరకు నీయమ కేదే
నొకముచ్చటఁ జెప్పఁచుండవలయు. (ప్రకాశముగా) అమ్మా!
చూడుము. ప్రకృతిరమణీయమైన యాయరణ్య సౌభాగ్యము
పరిచితులమగు మనకే వింతగనున్నది !

సీ॥ తఱచుగానల్లి కిరి • క్కిఱిసి, చీకటులీను తరువల్లికల పర్వ • తముల చఱులు
చఱులబెంబడినన్న • బాబులై ప్రవహించు నిసుకదేతిన సెల • యొక్కగములు
సెలయొక్క యిరుగెలం • వల గోవజవ్యాది బుగలుగ లెవలయంచుపాదరుటిండ్లు
పాదరుటిండులఁ జెంచుఁగ్రాఁబొండ్లు పిల్లనగోవులంబాడు మే • ల్కొలుకుఁబాట

గీ॥ బొటనాలించి, పరవశ • త్వమున మేఁతమాని వీనులనిక్కించి • మృగపదము
లేళ్లు నిలఁబడు పచ్చిక • బీళ్లలిమి నద్భుతావహమీయర • ణ్యరబు సృష్టి॥

సీత—సామిత్రి! నేను చిన్నబుచ్చుకొందు నేమోయని, యడిగినదేతడ
వుగా మీయన్న గారు నాప్రయాణమున కంగీకరించిరి. కాని
బయలుదేరు నప్పటి నుండియు నొకటిపై నొకటిగా దుర్నిమిత్త
ములే నాకుఁబొడగట్టుచున్నవి. నిర్నిమిత్తముగ నాకసము విజిగి
నెత్తిపైఁ బడునట్లున్నది. మనసేమో పరిపరివిధముల నిలవిల
లాడుచున్నది. మఱిదీ! యెందులకో కాని,

గీ॥ సృష్టిలో నేదిగనెన్ను ♦ నేది విన్న
నాత్మ, భయసంశయముల న • ల్లాడఁజూచె
నేఁడదేమో చెఱుబడ్డ • నాఁడువోలె
మనసు చెయివెట్టి కలఁచిన ♦ మాదిరి నుండె ।

లక్ష్మ—(స్వగతము) పాపమిమంద భాగ్యురాలికి రానున్న దురవస్థ
యీదుర్నిమిత్తము వలననే సూచితమగుచున్నది. ఈయమి సంశ
యములకు నేనేమని పరిహారములు చెప్పఁగలను. (ప్రకాశముగా)
అమ్మా! ఈశకునము లొక్కొకతఱిగాక తాళీయముగ సరిపోవు
నవి, వీనికేమి .

చ॥ ఇలజనియించి నీవొకరి ♦ కెగ్గొనరింపవు; పూర్వకగ్ధుడు
ష్ఫల మనుభోగ్యమాటఁ బఱి • బాసి చిరంబు విపత్సరంపరక
వలసఁగృశింపఁగా; విధివి ♦ పాకము దాఁటఁదరంబె, యేలయు
మృలికఁగలంగఁ జింతిలిన • మాత్రము తప్పునె వచ్చుకష్టములే?

సీత—వత్సా! నీవెంత ధైర్యముఁజెప్పుచున్నను నామదికేమియు సమా
ధానముగాలేదు. ఈప్రయాణము నాకెంతమాత్రము సంతో
షాస్పదముగాలేదు. ఇక్కడినుండి పురంబునకు మరలి పోవుటయే
మేలు. రథం బింక మరలింపుము.

లక్ష్మ—(స్వగతము) అయ్యో! నాకీప్పుడేది తెఱిపు.

గీ॥ అరదముమరల్ప సన్న భ • యార్తయగుచు

వేడికొను జానకింజూచి, • విభునియాజ్ఞ

దలచుకొన్న; రథగు ముం • దఱకుఁగాని

సిఱిదికిఁగాని నడిపింప • వెఱచుమనసు ॥

రాజాజ్ఞ నేకారణమునఁగాని యుల్లంఘింప రాదుగదా. (ప్రికాశముగా) జానకీదేవీ! దిగులాంఢినకొలంది డెందమున కేవియో పాడు తలంపులూరుచునేయుండును. హృదయము కొంత కుదురువఱచుకొనుము.

సీత—వత్సా! సామిలీ! నిర్నిమిత్తంబుగ నాచిత్తమున కిట్టిపరితాపము కలుగుటకేమికారణమో తెలియకున్నది. అవస్థలంబడి చెడియున్నప్రాణముగావున నేమాలిము మనసుచివుక్కుమన్నను వెనుకటినామరవస్థ స్మరణకు వచ్చుచుండును. నాయనా! ఋష్యశృంగాశ్రమమునుండి మఱేమియు దుర్వార్తవచ్చియండ్లదుగదా. ఇంతకు నేనుబయలుదేరునప్పటి కార్యపుత్రిఁడు కొలువుకూట మందుండుటచే నెక్కమాటు చూచివచ్చుట కవకాశము కలుగదయ్యెను. వత్సా! నీవు మీయన్నగారినిజూచియే వచ్చితివిగదా? వారు ష్టేమముగానున్నారా? చెప్పుము.

లక్ష్మ—దేవీ! యెవ్వరిష్టేమమున కేకొఱంతయులేదు. చూడుము,

మ॥ అణగూ సంశయమెల్ల, సల్ల దె తరం • గాభంగ గంగాతరం

గిణి; యాపొంత తపోవనంబు; సవనా • గ్నిద్యోతమానంబు, కా

రణదేహుల్ నిరవగ్రహుల్ నిగమతం • త్రివ్యగుితా తాపసా

గ్రీణు లచ్చోవసియింతు; వారల సప • ర్యసీకు శ్రేయంబగు॥

సీత—ఏమోకానిమ్ము. మిగిలివచ్చితిమి. మున్యాశ్రమదర్శనాభిలాషమునాకుఁ గలుగకుండినను బాగుండెడిది. అర్యపుత్రినివిడిచి

నేటికప్పుడే రెండుదినములు కావచ్చుచున్నది. అందువలన నాడెందము మఱింత దిగులొందుచున్నది. కానీ! ఆకనఁబడునది యేనా భాగీరథి? వత్సా! రఘుకులదేవతయగు సీభాగీరథీజన్మ మెంతపవిత్రమైనది.

లక్ష్మ—అమ్మా! ఒక్కజన్మమేయేల? ఈయమ చారిత్రమంతయుఁ బవిత్రమైనదే.

సీ॥ దేవదేవేశ్వర • ధ్యేయమా హరిపాదకమలనాళము నూతి • కాగ్నిహంబు
పరమావధీలతా • వాలమూలంబైన పా)లేయనగ ముగ్ధ • బాలగిండి
దరచంద్రచందికా • ధాతని ర్మలమైన భవుజటాజూటంబు • పడక టిల్లు
పా)జ్యహీశ్వరయజ్ఞ • వాటిపవిత్ర మార్యావర్తభూమి కీర్తి • డాంగణంబు
సీ॥ పరమపావనమైన జీ • వనసమృద్ధి వెలయు యమునాకరంగిణి • చెలిమికత్తె
ప)బలరత్నాకరతోడి • బాంధవంబు పొగడదరమె వియన్నదీ • పుణ్యచరిత॥
(సీతా లక్ష్మణులు నదీతీరమున కేగుదురు.)

సీత—భగవతీ, భాగీరథీ! నమస్కారము. (నమస్కరించును.)

లక్ష్మ—దేవీ; మనమింక నావలిదరికిఁ జేరుదము, ఓరీ పల్లీ! మాకుఁ బడవసిద్ధము చేయుము.

పల్లె—దొరా! దయచేయుండి, చిద్దముగా నే డుంది.

(సీతా లక్ష్మణు లవ్వలిదరికిఁ జేరుదురు. రథముతో సూతుఁడివ్వలనే నిలిచియుండును.)

సీత—వత్సా; సామిత్రి! మనము దారితప్పి పెడదారింబడలేదుగదా? నాకేమో భయమగుచున్నది. ఇక్కడ నెక్కడను జడదారుల యాశ్రయస్థులంబులజాడయే కనఁబడదు చూడు; పోను బోను నాధైర్యముతోపాటు ప్రొద్దుగూడఁ గుంకుచున్నది. చెవులు చిల్లులువోవనటచు కీచురాల్య యలికిడిదక్క మానిసియలికి డియే గానరాదు.

సీ॥ మునిహుళు సుందరా • ద్భవకునై మిన్నేటిపాయ కేలెంచు తా • పములుగాని
రేగదూడల మహల్ • రేగి యంభాయంచు సుందమల్లెడువాల • మందగాని

తెలియేయినుక, తె • నైలకుప్పలాడి, యింద్రకుంభపు మునికుమా • కిలుగాని
కుశపక్రముల గోసి • కొని, యెందోరుంకెల్పుచుగులఁ జను పిల్ల • వటులుగాని
గీ॥ తీరి నలిగిన కాల్పద • వారిగాని, యింద్రుఁగవరాదు మునిపల్లె • లెంతదవ్వ
మాసికొనివచ్చుచున్నవి • మొలకయరులు నేమిటికివచ్చిన పర్యాణ • మిది మఱిది!
లక్ష్మ—తల్లీ! యిది నీకై నీవేకోరి లెచ్చికొంటివి. చింతించుట యెందు
లకు? మున్యాశ్రమములు చూడననుభవ ముక్కఱలేదా,
చేరునకే వచ్చితిమి.

సీత—అయ్యో సౌమిత్రి! మన మంధికారమునఁ బడిపోవుదుమేమో
లక్ష్మ—అమ్మా! మనమేమి లోకమే యంధకారమునఁ బడనున్నది.

సీ॥ లోకబాంధవుని యా • బాంకంబునకుఁ బాసి పృథ్వి తేనోదరి • ద్రాణమయ్యె
నెఱ సంజచిచ్చునం • దుఱికిఁ దెన్మిటిలోడ ఛాయాపురంధ్రి యా • స్తంకమింఁచె
కనుకాసి పెంటిజ • క్కవ దుస్సుహవియోగమున నెలుంగులి వా • పోవుచుండె
తననాథుని ప్రవాస • మనకు గాసిలి తేటియెలుంగునఁ బుద్దిని • యేడ్చుచుండె
గీ॥ వీరిఁ గని గుండెవీరయి • వివేకరమము విపులవిహగారవంబుల • తెక్కితెక్కి

యేడ్చుచున్నది, తల్లీకో! • యెన్నఁదరమె కాలఁగహిమంబులొ నెన్ని • కళలుగలవో॥
సీత—ఏమిసౌమిత్రి! ఏమో యుపన్యసించుచున్నావు. నేఁడు మొదటి
నుండియు నీవున్నవిధము నాకు మిక్కిలిసంశయాస్పదముగా
నున్నది. నాయనా! ఎన్నఁడుగాని పసన్నతంబాయని నీవదనం
చిటు చిన్నవోపుట కేమికతమయ్యా?

సీ॥ అన్న గారమైన • నాగ్రిహించిరటన్న నీయందుఁగాసంత • నెపమురాదు
ప్రియభార్య ప్రితికూల • విధిఁజేసెనా యన్న సనుకూలదాంపత్య • మన్నమిదె
పారపాటుచే నాడి • బొంకితి వయన్నఁ దారలు తమగతు • ల్బప్పులేదు
యుద్ధరంగమునందు • నోడి వచ్చితివన్న సురలైన నిను దేరి • చూడలేరు
గీ॥ ప్రజ లతిక్రాంతగౌరవ • భావులగుదు నాదునిందున నిన్నెగ్గు • లాడిరనినఁ
బ్రజలకు విరోధిగాదు నీ • వర్తనంబు కటకటా! యేలనీకింత • గానిచింత॥
లక్ష్మ—(స్వగతము) అయ్యో ఈ యిల్లాలికిప్పుడు నేనేమని సమాధా
నముఁ జెప్పుదును. కర్ణకతోరమైన శ్రీరామాజ్ఞ నీ సాధ్వీమణి

కెట్లు వచ్చింతు. ఛీ! లక్ష్మణా! జన్మమెంతటిపాతకమునకు హేతు
భూతమైనది. ఇంకమును నే నీ జీవితమంతమైయుండిన నింతటి
దారుణకృత్యము నీవలనజరిగియుండదుగదా. (కన్నీరుగార్చును)

సీత—(అతురతనా) ఏమి నాయనా! వెక్కి-వెక్కి బాష్పజలంబుల విడు
చుచున్నావు. చెప్పము, నీపరితాపకారణమేమో తెలిపి నాకు
మనశ్శాంతి కలిగింపుము.

లక్ష్మ—తల్లీ! నీకింకెక్కడి శాంతి.

గీ॥ సాధుజనులఁ బీడింప ♦ జన్మమెత్తి
చావకున్నాఁడు పాపి ల ♦ త్తుణుఁడు వీడు
మఱది గాఁడమ్మ నీతల్లి ♦ భరముదీరు
కఠినశాపంబొసంగి పో ♦ కార్పుమమ్మ.

సీత—నాయనా! అదేమోయీ అట్లనుచున్నావు? ఇంతటిదైన్యమునకుఁ
గారణమేమో యెఱింగింపవేమి?

లక్ష్మ—ఉ॥ తొంపున నింతదూరమరు ♦ దెంచి రఘువృథునాజ్ఞ నీకెఱిం
గింపకపోదునమ్మ! పురి ♦ కి? వినుతల్లిరా! లోకనిందకుఁ
గంపిలి రామచంద్రుడు వ ♦ నంబుల నిక విడిరమ్మటంచు న
న్నంపె దురంతఘోరదురి ♦ తాళికిఁజాలినవాడనౌటచే॥

(అని సీతపాదములపైఁబడును)

సీత—హా ! రామచంద్రా! (మూర్ఛిల్లును)

లక్ష్మ—అయ్యో! ఈ యిట్లాటికెంతటి దుర్వార్తవినిపించితిని. హా రాఘ
వేంద్రా! సౌశీల్యగుణాభిజాతయగు నీ సీతామహాదేవిని జేతు
లార నీ కీకారణ్యంబున డించి యీమె దురవస్థనంతయుఁ
గన్నులారఁ జూచి యొప్పుటకుందగిన కటికమానిసిననియా
నన్నే యీదుష్కార్యమునందు నియమించితివి? అక్కటా!

దుఃఖపారవశ్యముచే గలిగిన యీమూర్ఖు యింక నెంతటి
ముప్పునకుఁ గారణమానోగదా? అయ్యో! దైవమా!
దిక్కుమాలిన యీరామకుటుంబిని నీవిపత్తునుండి దరిఁజేర్చు
వారు లేరుగా! కానీ,

శా॥ నాచిత్తంబు పవిత్రరామపదచిం ♦ తాయత్తమేనిన్, మనో
వాచాకర్మములందు ధర్మనిరతిన్ ♦ వర్తింతునేనిన్, ధరి
తీచక్కంబున “సత్యమేవ జయ”తీ ♦ తి ఖ్యాతి నిక్కంబయే
నీ చూలాలి కపాయముల్ దొలఁగు గా ♦ కీ ఘోరమూర్ఖగతిన్॥

సీత—(మూర్ఖునుండిలేచి) నాయనా! ఇదేమి కలయా? మునిపత్నులఁ
జూచిరమ్మని కదా మీ యన్నగారు నన్నంపినది? మఱిదీ!
మాటాడవేమి?

శా॥ అన్నా! లక్ష్మణ! నిందయేమి, ననుబా ♦ యంబూను కేమీ, కలం
గన్నావో? కలఁతఁవచించితివా వ ♦ క్కాశింపు మింకొక్కమా
టిన్నిళ్లేతుకడుర్వియోగము నిజం ♦ బే యైనచో నింక నే
నున్నా, నున్నదిగంగ చెంగటనె,యె ♦ ట్లో యోగ మట్లయ్యెడున్॥

లక్ష్మణ—అల్లీ! ఆత్మహత్య యెంతేనిపాతకము. అందున వీరమాలపు
కానున్ననీ విప్పుడేదేని తెంపునకుఁ బూనితివా భూతహత్యకుఁ
గూడ బాల్పడినదానవగుదువు. దేవీ! కలయాపు నీకు నా నోట
నేమని విశేషకరింతునమ్మా.

చ॥ పనిగొని నిన్ను నట్టడవి ♦ పాలొనరించినయట్టిపాపమే
నను దహియింపనుండ భువ ♦ సత్రీయపాపనివైన నిన్ను దు
ర్జనుఁ డొకఁ డాడినట్టి యప ♦ రాధ దురుత్తుల నోటమీఁదుగా
మినుచు దురంతపాపపరి ♦ వేదన కేమయిపోదుఁ దల్లిరో!

దేవీ! నాహృదయము బ్రద్దలగుచున్నది. వక్కాణింపఁ జాలను. ఇదిగో రాజుగారి యాజ్ఞాపత్రము.

సీత— (లోనఁ జదివికొని) అయ్యో! ఈనిందోదంతంబు వినియు నిలుపు సీరుగా నాశరీరము భస్మీపటలముగాకుండెనే. అయ్యో! నేనింత పాపమున కోట్లతి. హా రామచంద్రానుజా! మందభాగ్యురాలైన యీజానకి సౌఖ్యమున కేదియో యొకయంతరాయము సంభవించుచునేయుండును. సౌమిత్రి! నాఁ డామాయాకరం గంబును, నేఁడీ ప్రజాపవాదమును సీత జాతకమనకు దుష్ట గ్రహంబులై యామరణాంతము వేధింపఁజొచ్చెనే అయ్యో! అయ్యో! ఎంతటిమాటపుట్టెను. అన్నా! పాణిముకన్న మిన్నగమన్నించు మీయన్నగారు నన్నీలాగున నడవిపాలు చేసె నన లోకమిప్రవాదముఁగూర్చి నిజమని విశ్వసించుకుండునా? సౌమిత్రి! నిన్నుగదా మీయన్నగారు “దేవీ! నీవు నాప్రాణము కన్నను నెక్కుడు: ప్రేమాస్పద”వని బహుకరించినది. ఇంతలో నింత విపర్యయంబెట్లు సంభవించెనయ్య? నాయనా! ఇట్టి చుపనింద మీరేచందమున విశ్వసించితిరి ?

శా॥ అనాఁ డంతపరీక్షతోఁ దెలియ లే • దా? పాపమో పుణ్యమో అనిర్ణాయకు లిప్పుడేమిఁచిరి? లే • డా వేల్పుతోఁ, డగ్నిలేఁ డా, నీరేజభవాది దేవతలు లే • రా? వారువీరేల లే దా నన్నింతకునేలు నాపతి మన • సాశ్చర్యంబు సల్లక్ష్యమై॥

సౌమిత్రి! అడుదాననైన నాకు బుద్ధి యత్యల్పమైనను సకల ధర్మాధర్మ కోవిదుడవై సుగుణములయందు మీ యన్నగారి కెందును దీసిపోనివాడవు నీవైన నిష్పక్షపాత బుద్ధితో నాయవస్థ యించుక యోజింపుము,

సీ॥ నిండించె నేచూడు • నీచాధముడెవండో పతి తాగణించుటే • పాడియయ్య
పాడియే యనిచూడు • నాడగ్నియందు నే నుతికిన కథగూడ • పలుతురయ్య
మఱుకురేచూడు మీ • మాటతా నేనాకు మునడెల్పనే మొగ • మోటమయ్య
మొగమోటమేచూడు • తగవెంచి నన్న నీరాసుదాక భరింపఁ • గూడదయ్య
॥ అకటకట! నిండుచూలాలి • నైననన్న విడిచి తధ్వానమైన యీ • యడవియందు
దిక్కెవరు లక్కణా! మీన • దినకు వింక నెవరు నీరాయువారు నా • కేది తీరు॥

మఱుగి! ఎంత వైపరీత్యము సంభవించెను. భగవంతుండగు నగ్ని
భట్టారకునిచే నాఖ్యాతంబైన నాచరిత్రమున కిప్పుడు మరలఁ బ్రత్యా
ఖ్యానములు బయలుదేరినవిగా?

లక్ష్మ—దేవీ! దేవయజ్ఞసంభవా! మా దురదృష్టవశమున నిట్టియనా
చ్యుప్రవాదములు సంభవించినవిగాని, నీసౌశీల్యమొక్కగు నిర్ణ
యింపవలసినదా ?

మ॥ అనలుండెవ్వఁడు సీచరిత్రకు నుపా • ఖ్యానంబుగావింప, నీ
తనుసంస్కర్షము సర్వభక్షితచే • తం గల్గు దుష్పాప మా
తనికింబాపె, భవన్మహామహిమయూ • తంగాక, లోకత్రయీ
జనవిద్రావణరావణాద్యసురహిం • సల్ మాకును శక్యమే ?॥

తల్లీ! ఇట్టి సుశ్లోకపు నీవు పలుగాకులగు నీలోకులకుఁ గాక
పోయితివి.

సీత—నాయనా! ఇది నానోచిన నోము ఫలము. ఇందులకు లోకులు
దూష్యులుగారు.

లక్ష్మ—తల్లీ! లోకులుగారు మొదటినుండియు నేనే దూష్యుడను.
నీకింతటి ఘోరపర్యవసానమునకుఁ గారణమైన యారావణాప
హరణమునకు నాదికారణమే నేను గదా.

మ॥ 'దనుజుల్ గుమ్మఱుచుండ్రు, మీవది నెభఁద్రంబు' మాయన్న నా
యునికీన్నమ్మి, కురంగమేయజన న • యో! యోర్మిలే కొంటిగా

వనవీధి నినుడించి రావణున కొ • పుంజెప్పితి నాడు, త

పునిపాపంబున నేడు నీయడవికొ • పుంజెప్పితి దల్లిరో॥

సీత—తండ్రీ! ఆవృత్తాంతము తలపెట్టకుము. అప్పుటి నాగట్టివాయితన
మునకు నాయంతరాత్మ యిప్పటికెంత ఖోభించుచుండునో యా
పరమేశ్వరుఁడెఱుంగు. ఒప్పులకుప్పవైన నీయం దొకనాఁడైన
దప్పు గలుగునయ్యా? కలలోనైన నీవు నాకపకారంబు దల
తువా నాయనా?

ఉ॥ నీవు మఱుదినా తలఁప • నిక్కము బిడ్డవుగాక నాకు, వ
త్స! వనవాసదుఃఖ మిను • మంతయుఁ గన్నడకుండ నిత్యముం
బూవులఁ బండులందనిపి • ప్రాచితి నన్నుపచారభంగి; నీ
పావనశీలమొచక య • వాచ్యములక నినుఁ దిట్టితిగదా॥

బిడ్డా ; ఏపాపమెఱుంగని నిన్నుఁ బాపపుఁబలుకులాడిన యీపా
పాత్మురాలి కప్పటి శిక్షానుభవము చాలునా? మరల నింతటిదురవస్థ
రాదగినదే. తండ్రీ! అందునఁగాని యిందునఁగాని నీవుచేసినదేమున్నది?
మొదటినుండియు నన్నుఁగట్టఁ ద్రొక్కు నేనే తెచ్చికొంటిని చూడు;

సీ॥ మాయదారిమొకంబుకై యాసపడి, నాడు పతి నలయించిన • పాతకంబు
మతిమాలి నాడు నీ • హితబోధగైకొక యనఘాత్తు నిన్నుదూ • రిన యఘంబు
కఱకురక్కఱునింటఁ • జెఱుబడి యన్నివాళ్ళొసఁగాలముఁబుచ్చి • నట్టిదొసఁగు
పతిచేతనిరసింపఁ • బడి చిచ్చునకొచ్చి మొండినై జీవించి • యాండుకలఁగ.

సీ॥ మన్నిటికి నెల్లముఖ్యమే • నవనివైన నాఁడుపుట్టువునై పుట్టి • నట్టిపాప
మంతయుఁబండి నన్నిట్లు • తేమచుండఁ బరులుకారకులనుటకా • స్పదముగలదే॥
లక్ష్మ—తల్లీ! సతిమతల్లీ! ఎంతమాటాడికొంటిమి. ఆజన్మపరిశుద్ధు
రాలవగు నీకుఁగూడ నొక పాపమా?

ఉ॥ నీవు పతివ్రతామణిపి • నిజసనం బిలకుఁ పిశేషపు

ణ్యావహమయ్యె, సీచరిత • మా మగనాండ్రొకుమేలుబంతి, నీ

పావనమూర్తి నిత్యము పృథ్వీ భాతమున గనుగొన్న జన్మజ
స్వావిలపాపముల్ దొలగఁ ♦ వా ననుభవించిన దుర్జనాశిక్ష ?॥

అమ్మా! ఇట్టి లోకమాతను నిన్ను శేతులార నీకూర్చారణ్య
మున కొప్పగించిన నా ఘోరపాప మెన్నిజన్మాంతరములఁ దీరవలయు?
ఇప్పుడు నిన్నుఁ జూడించుటకైన నాకు నోటు లేకుగదా.

సీత—సోమిత్రీ! నీవమాయకుడవు! ఈమందభాగ్యురాలి కూటం గలి
గింపఁగలవా రెవ్వరు? దుర్భర దుఃఖానుభవమునకై యేర్పడినదే
కదా యీజన్మము. కాకున్న నీదుర్యోగమేమి? పుట్టినింటఁజూచి
నను మెట్టినింటఁజూచినను గంపంత బలగమే; జగదేక ప్రాజ్ఞుమగు
సామ్రాజ్యవైభవమే; లోకేశ్వరేశ్వరుండనందగిన ప్రాణేశ్వ
రుడే; వినయ ధురంధరులగు సీయట్టివారు మఱుందులే. ఇంత
యుండియు నేమి ప్రియోజనము,

చ॥ ‘బ్రహ్మకనయంతకాల మప ♦ వాదములక భరియించి, భార్యయు
బతియును ముద్దుముచ్చటల ♦ భాగ్యములేమియులేక, మొండివై
బ్రతుకు’మటంచు నానొనట ♦ వ్రాసెను తీరిచి మూడుబంతులక
మతకర్తృబ్రహ్మ, నీవిపుడు ♦ మార్తువె నాతలవ్రాత లక్ష్మణా!॥

లక్ష్మణ—తల్లీ! దుఃఖంపకుము. ఎల్లకాలం బీకష్టములే కాపురములు
చేయునా? ఎప్పుటికేమో యెవరెఱుంగుదురు. బండ్లొడల
గును, ఓడలు బండ్లగును. ఏనాటికైన నీకు శుభదినములు
రాకపోవు?

సీత—నాయనా! ఇప్పుటికి నిట్లయినదికదా!

సీ॥ కలకంఠుచాపంబు ♦ విఠిచి నన్ను ద్వారా మాడిననాటిగా ♦ ధానురక్తి
అవిశయకగ్రూరకా ♦ కాసురుక తెఱపించి నన్నుఁ గాపాడిన ♦ నాటిప్రేమ
నరనాంధ్రియా చుప్ప ♦ నాతిమక్కుంజెవుల్ నఱికి నన్నొంచు ♦ నాటిచెలిమి
వనరాశిఁగట్టి రా ♦ వణుగొట్టి నాచెఱుంగడలేర్చినట్టి ని ♦ క్కంపునెనరు

గీ॥ నేటితోనొక్కపాయని • మాటచేత వ్యర్థమగుట్లు నాపాప • వశతఁగాక

రామచంద్రుని దూఱంగ • నేమిగలదు విధివిధానంబునెవరు త • ప్పింతురయ్య॥

ఇంతకు సామిత్రి! సత్యసంధునకు శ్రీరామచంద్రునకు నావై
గల యపూర్వప్రేమానుబంధ మీయపవాదము వలనఁ దొలంగెనని
తలంతునా ?

లక్ష్మ — తల్లీ! ఛాయాప్రభాకరుల యనుబంధమెన్నటికైన మాటునా?

సీత — వత్సా ! మాఱదు నిశ్చయమేకాని, ఒక్కవిషయము మాత్రము

నాహృదయమును వేధింపక మానదు. చూడు,

చుతనయపనిందఁబాపికొను • దానికి నేనును లోనుగానె ? యి

ట్లని తుదిమాటకేని తగ • నా? మొగమోటముఁబెంచి త్రేనియా

జను మరలింతునయ్య? కడ • సారి దనుం బెడబాయునో మనం

బునఁగల నెయ్యముఁదెలుపు • ముచ్చటకేసియు నోచనైతివా ?

లక్ష్మ — తల్లీ ! అట్లనకు, తనప్రాణముకిన్నను బ్రేమాస్పదవగు నిన్ను,

పరమపతివ్రతాశిరోమఃశివగు నిన్ను, శిరపరాధవగు నిన్ను

గృహిణివగు నిన్నుఁ దనహృదయము విశ్వసింపని కేవల మిథ్యా

ప్రవాదమునకై మొగమెదుటఁ గఠోరముగ “ నన్నువిడిచి

యెంచేని యరణ్యభూములకుం బొమ్ము ” అని యాజ్ఞాపించు

టకుఁ గరుణాస్వభావుండగు శ్రీరామచంద్రునకు నోరాడు

నమ్మా? చూడు,

చ॥ ఒకయెడ స్వప్రజానికృతి • మొక్కెడ నాత్మసతీవియోగ మా

త్తకువిషమంబులన్, బలువి • ధంబులయోజనఁజేసి, భూమినే

తకు జనరంజనంబె విహి • తంబగుటన్, మొగమోటమెంచి యి

తకు ననుఁ బాపె నీపతి మ • సంబెటువంటిదిదొ నీవెఱుంగ వే ! ॥

క॥ శరణాభిర సీచరిత

స్రరణంబే నీదుపతికి • జానకి ! జీవ

స్మరణంబున దగు తన సం

స్మరణంబు దరింప విరహ • సంతాపమునకొ॥

సీత—వత్సా! దుఃఖపరవశత్వమున నేమో యాడితిగాక, సరళహృదయుండగు నాపతికి నాపైగల స్నేహవాత్సల్యంబెఱుంగని దాననుగాను. నేను మున్ను రావణాశ్రమనిర్భాగముననున్న సమయమున గరుణాసముద్రుని దాతండు నాకై యనుభవించిన పరితాప మాంజనేయునిచే విన్నదాననుగానా? అక్కటా! రాజధర్మ మొత్తదాదుణమైనది. చేపట్టిన లుల్లాలియెడలైన జాలిదలంచుటకు స్వాతంత్ర్యము నెసంగవయ్యెనే? నన్నుగూర్చి పృజాసముదాయమున వ్యాపించినది మిథ్యాప్రవాదమని తెలిసి యుండియు నింతటిసాహసమునకుంబెగి జగదారాధన దీక్షాధురంధరుండగుట, కాకుత్స్థాన్వయప్రదీపకూడగు శ్రీరామభూపాలున కొక్కనికింజెల్లెగాక, యెరులిట్టి వీరవ్రతబాసరింపఁ గల్గుదురే! ఇంతకు నాయనా! నాకీజన్మమున శ్రీరామచంద్రచరణారవిందపునస్సేవాభాగ్య మెన్నటికినై న లభించునా?

సీ॥ ఈశాంకర యెన్నఁ • డేనిఁ గన్గెనునొకో కామితన్భూర్తి శ్రీ • రామమూర్తి
ఈశాన్యముగ మెన్నఁ • డే విపం గలుగునో కపురంపుఁ బలుకు రా • ఘవుని పలుకు
ఈశరద్యయ మెన్నఁ • డేని సేవించునో మోక్షప్రదంబు రా • మని పదంబు
ఈశీవిరంబెన్నఁ • డేని పావనమానో పాణిశేకు చెలిమిఁ ద • పంబు కలిమి

గీ॥ ఎన్నటికినైన నేవేల్పు • లేని, నేనునీకులేని దయాకురై • యాదురంత
విరహవారాణిశంఢి • వెలికివైచి జీనిలేశ్వరుపజ్జ నకొ • జేర్తురయ్యగీ॥

లక్ష్మీ—తల్లీ! నీవంటి పతివ్రతామతల్లుల సొకల్పంబు లేనాటికైన సఫలములుగాకపోవు. దేవీ! నీకింక విన్నవింపవలసిన దేమున్నది?

ఉ॥ దాయలకైన రాదగని • దాదుణమైన యవస్థ నీకు నె

ట్లో యనుభావ్యమయ్యె, నిక • నుమ్మలికం దిగమింగి నీమనో

నాయకు రామచంద్రుని మ • సంబున నిల్చి దినంబు లెట్టులో
 తోయిగదమ్మ, తాపన వ • ధూటులతోడఁ దదాశ్రమంబులకా॥
 సీత—వత్సా! నీకునాపైఁగల భక్తివాత్సల్యముచే నిట్లాడితివిగాని
 నాయనా! నేనిప్పుడున్న తెఱంగునకుఁ దోడ్పాక్కరించుచు జేర
 వలసిన దినములాయివి.

మ॥ కల కాలంబిటు చేసికొన్న పతికి • గాకుండ నేకాకినై
 యిల జీవించుట యెంతహైన్యమగు? న • న్నేరైన “నేలా మగం
 డిలు నెల్పించె వచ్చిపు”మన్న నపుడే • యీపాణముల్ పోవె? కాం
 తలలోనం దలయెత్తి నేబ్రతుకఁజ • న్నా యింతకుం బాత్యమై॥

వత్సా! దురంతమైన నాయీ వియోగదుఃఖమున కిన్నా
 శ్చని పరిమితిలేదుగదా. హతాశురాలనై యెరుల పంచలంబడు
 నీచత్వమునకోర్చి యెవ్వరికొఱకై శరీరయాత్ర సాగింతును?
 లక్ష్మ—తల్లీ! సకలధర్మ రహస్యంబుల మూలముట్టముగ నెఱిగిన
 నీకెదియేని బోధించుట కేనెంతవాఁడను కాని,

సీ॥ తనవువైరోసి కూ • డని సాహసముజేసి పతినిరాముని నిందఁ • బఱుప కమ్మ
 తాల్కిమై యెచటనో • తలదాచికొనియొండి కచ్చకాలంబెట్లా • గడుపు మమ్మ
 ఏనాటికైన మా • కింతయాధారమా నీగర్భమేని మ • న్నింపు మమ్మ
 పతియాజ్ఞ మున్నె చె • ప్పక నిన్నువనికీడ్చు లెంపటికొ నన్నుతు • మింపు మమ్మ
 గీ॥ ఒదిగి భవితవ్యమునె నమ్మి • యుండుమమ్మ నేల్చురే నిన్నువిభుని క • ర్పింతురమ్మ
 సెలవోసఁగుమమ్మ నమ్మ రఁక్షింపుమమ్మ కడకు సీతమ్మ! యిదె నమ • స్కారమమ్మ॥

తల్లీ! నేనగ్రజుని పాదోపజీవినని యెఱుంగుదువు. పాణాంతమగు
 సమయముననైన నేనుమాయన్నగారి యాజ్ఞనుల్లంఘించియెఱుంగను.
 కావుననే యింతటి ఘోరకార్యనిర్వహణమునకై యార్యపుత్రుఁడ
 నన్నేనియమించె. తదాజ్ఞానువర్తినై మీయెడ మహాపరాధముగావించితి.
 దుర్భరగర్భాలసవగు నిన్నే కాకినిగా నీకీకారణ్యమున డించి నేనొంటిగ

నింటికేబో సెలవడుగుచున్నాను. మన్నింపుము. తల్లీ! నాయెడఁ
బుత్రవాత్సల్యము మఱవకుము.

(అని పాదములపైఁబడి నమస్కరించి దుఃఖించును)

సీత — (చేతులంటి) నాయనా! దుఃఖింపకుము. మనోవాక్కాయకర్మం
బుల నీయందు నాకెంతమాత్రము కోపములేదు. అట్టి జీవితేశ్వ
రుడే కాదు. పుత్రసమానుడగు నీయట్టి మఱుదియు లభించుట
చేతనే నిజముగా నాజన్మము పవిత్రమైనది. జన్మజన్మంబులకు
శ్రీ రామచంద్రుడే ప్రాణేశ్వరుండై లక్ష్మణుడేమఱుది యగు
టకు నిత్యము వేయిదేవతలకు మొక్కుచుండెద. నాయనా!
నీవిక మగలిపొమ్ము.

సీ॥ కన్నీరుమున్నీరు • గానెడ్చి నీవునా విధివిధానంబు ద • ప్పింతురయ్య
తడవైనవోమాట • వడుదు వింటికినేగి మఱుది లక్షణ! నన్ను • మఱవకయ్య
ముగరత్తలకుఁగేలు • మోడ్చితివని సీత కాఁపురంబడవిలోఁ గలసె ననుచు
విభునకునామాటు • సభివాదనమొనర్చి పాఠానందనచింతి • బాయ ననుచు
గీ॥ సడికినోడి తెగించి నక • విడిచి మొదటఁ బిదప నాకయి తపియించు • విభునికంటఁ
దొరంగుకన్నీరు నీవైనఁ • దుడుపుచయ్య బ్రతికినయెనిఁ గాంతు రె • ప్పటికినైన॥

నాయనా! నే నదృష్టప్రీతురాలను అటువంటి జీవితేశ్వరునితో
భోగభాగ్యము లనుభవించునంతటి యదృష్టము విధి నామెసటలిఖింప
లేదు. అట్టిచిరదుఃఖిని నైన నాకై నీవుగూడ నేలపరితాపమొందెదవు.
మహాదైత్యవ్యములఁ దులతూఁగుచున్నను నార్యపుత్రుని జీవయాత్ర
నామూలమున దుఃఖభాజనమైపోయెగదా. కరుణాస్వభావుండగు
నార్యపుత్రుం డీదుర్భరవియోగదుఃఖమున నేమైపోవునోయని దుఃఖించు
చున్నానుగాని వత్సా! నాయవస్థకై నేనంతగాఁ జింతింపను.
నేనెక్కడ నుండినను, నార్యపుత్రుని కుశలవార్తమాత్రమునాకుఁ
దెలియుచుండినఁజాలు. పాఠేశ్వరుని తేమమే నా తేమము.

నాయనా! సౌమిత్రి! నీవుమాత్రం మెట్టిసమయమునను నార్యపు
తుని నెంటరిగా సంచరింపనీకుము. నిరంతరము మీ యన్నగారి
సన్నిధి నే కొలిచికొనియుండుము. చిరంజీవులయిన భరత శత్రుఘ్నులు
గూడ నార్యపుతుని సేవావిధియం దేమరకుండునట్లు నామాటలుగా
వచింపుము. నాచెలియండు నాకొఱకై బెంగపెట్టుకొందురు. వారి
నెట్లోయూరార్పుడు. అయ్యో! మందభాగ్యురాలనగు నావలన నెంద
తొందటి కెంతటి సంతాపము సంభవించినదో చూడు; తండ్రి! ఇంత
కంట నేనెవ్వరికేమివార్తలనంపుటకుఁ దగియున్నాను. ఇంతకు నాజీవి
తేల్వగున కేమని సందేశ మంపుదును వత్సా! నన్నీవిధికిం బాల్పటచి
నందులకు నేను తనపైఁ గినుకవహించితినిని యార్యపుతుఁడు తలం
చునేమో, వారితో నిట్లనుము,

సీ॥ తనకు లోకాపవాఁ డను మాసినకాఱు జీవమే నీయసం • నిద్ధ నమము
తనకంటెనాకు ని • తఃపరంబేమి నాతనవాత్మ సర్వంబు • తానె యనుము
తనయాజ్ఞఁ దలమోసి • కొని తపోవసభూమి కిలమే నమి వ • సింతు ననుము
తనువులే దూరమ • య్యెనుగాని యాత్మల దైక్యమిద్దానఁ బెం • పయ్యె ననుము
సీ॥ విరహపరితప్తమయ్య నా • ప్రేమలలిక యశ్రుజల సేకమున వృద్ధి • నందు ననుము
నిజమెఱిగి లోక మెపుడు దుఃస్వీయ నపుడె చురల న స్నేహింపట ధర్మంబయనుము

అయ్యగారా! నాకు సంభవించిన యీదుర్భరవియోగమున నేను
దుఃఖించుచునే యున్నచో నాకిక్కడ నెక్కడనైన నాగునా? నేను
దుఃఖము పూర్ణముగా విడిచిపెట్టినాను. నాజీవితవిషయమై యార్యపు
తుఁడు సంశయవిహ్వలుఁడుగాకుండ నావచనములుగా నిట్లనుము.

మ॥ లలితస్మరకలావిలాసము, విసీ • లభూలతావిభవం,

బలఘుప్రేమరసప్రసన్ననయనా • జ్ఞాలోకనప్రౌఢ, ము

జ్వలతేజస్సుర్భరాంబు, శాంతరసభా • వస్సూర్తి మీమూర్తి ని
స్తులితానందమునకా భజించుచుఁ దరిం • తుక జన్మమాత్మేశ్వరా॥

మ॥ క మనీయంబులు తావక్కినగుణము • క్తారత్నముల్ పేమ సూ
 త్రమున గుచ్చి, జపక్రమాకలనఁ జే • తఃపీతి మీదివ్యరూ
 పముసంధించి, నిరంతరానుభవ సే • వా భావనా పారవ
 శ్యమున బుచ్చెద జీవయాత్ర, రఘురా • మా! దీనచింతామణి॥

వత్సా! సామిత్రి! పొమ్ము నేను భవితవ్యమును బ్రతీక్షించుచు
 నిచ్చటి తపోవనక్షేత్రంబులఁ గాలక్షేపముఁ జేసికొనుచుండు. నేను
 దుఃఖమును మఱవనే మఱచితిని.

లక్ష్మ—మేలు, వీరపతివ్రతాశిరోమణి! మేలు; ఇట్టి విషమస్థితియందు
 సహిత మేదోయొకధర్మ నిర్ణయమునఁ గట్టుబడి చిత్తస్థైర్యము
 నిర్వహించుట ధీరమానసులగు పవిత్రదంపతులకు మీకు సులభ
 సాధ్యమైచెల్లుగాక, అయ్యో అల్పజ్ఞుడనైన నేనిట్టి ఘోర
 కర్తవ్యు చేతులారఁగావించి పాణిములభరింపఁగలనా, తల్లీ!

ఉ॥ 'నా' యనువారు లేని విజ • సంపు టరణ్యమునందు నిన్నుఁ ద
 ల్లీ! యెటుడించిపోదుఁ బురి, • కేగక యిచ్చుట నీపదాబ్జముల్
 పాయక నమ్మికొల్పి నిర • పాయముగా వసియింతమన్న నే
 మో! యెటులాడునో జగ, మ•యో! యెటుఁబోయిన నేమిమూడునో॥

ఎట్లో మనసు రాయించేసికొని నిస్సీయరణ్యమధ్యమున డించి
 పోయినమాత్రము సన్నులోకము మన్నించునా?

మ॥ వికలత్వంబున రాముఁడెంతపనికం • వెఱజూడు, తానేమి య
 ర్భకుఁడా? దుర్భరగర్భభార, భయదా • రణ్యంబునఁడించె, ఘా
 తుకుఁ డాత్మక్షణుడంచు నన్నుజనసం • దోహంబు నిందించు మా
 టికి; వేయేటికి నింక నేట్రతుకు కం • లెఱ జచ్చుట మెచ్చగు॥

తల్లీ! అసమర్థుడనైన నే నాత్మహత్య చేసికొనవసినదే కాని
 నిన్నీ దురవస్థనుండి తప్పించు యోగ్యతకు నోచుకొన లేదు గదా!
 నామాట యటుండ అమ్మా! ఈనీ పరిభవోదంతము శ్రీవణగోచర

మైన యుత్తరక్షణమున, నెంత వైరాగ్యవంతుడైనను నీతండ్రి జనక
 ఖీతీశ్వరుండు తన ప్రాణవాయువుల విసర్జింపకుండునా? అయ్యో!
 ఎంతఘోర మెంతఘోరము నాతల్లీ! ఓనకీ దేవీ; లేక లేక నేటికి
 నీగర్భమున రఘువంశ విస్తారకంబగు నింత యంకూరము చేకూరనున్న
 దని యీవల మేమందఱమును, నావల నీపుట్టినింటి బాంధవులందఱు
 నమందానందభరితులమై యెన్నియో కోరికల నున్విఘ్నలూరుచుండ
 నన్నిటికి హేతుభూతవైన నీవే కన్నుల యెదుట లేకుండ నీప్రచం
 డారణ్యమున అయ్యో! పతిబంధువిదూరవై, నిర్గతికవై, నిరాధారవై,
 'నా' యన్నవారు లేకుండ నల్లాడవలసి వచ్చెనే. అకటకటా; ఏకాకి
 నివై యీ కీకారణ్యమున నెట్లు ప్రాణములు రక్షించుకొందువు? మిట్టాడ
 నరుండులేని యీనట్టడవిలో నిన్నురక్షింపుమని యెవ్వరికొప్పుజెప్పి
 పోవుదును? నారాయణా! దీనత్యాగపరాయణులైన కరుణామయు
 లలో నొక్కరును దిక్కుమాలిన యీరామకుటుంబిని గాపాడువారు
 లేరుగదా! నావలనే లోకమంతయు నిష్కరుణమై పోయెనా?
 ప్రపంచమున విషన్నులయిన సాధుజనములఁ బరిపాలింపఁజాలిన నిస్వే
 తుకజాయమాన కరుణాలోకనస్వభావు లొక్కరును లేరా! ఓహో!
 లోకరక్షాదిదృష్టాశాలురగు లోకపాలకులారా! మీలో నెవ్వరైన
 నీక్షణమునఁబ్రత్యక్షమై యీరామఖీతీశ్వరునర్ధాంగిని రక్షింపలేరుగా!
 హా నిరంతరాభ్యాగత సేవానిరతులైన యోతపోధనులారా! రామ
 మయజీవిత, పరమపతివ్రతాశిరోరత్న, మీసీతామహాదేవిని మీరైన
 గాపాడలేరా! ఓహో!! సిద్ధవిద్యాధరయక్షగరుడగంధర్వులారా! మీ
 రందఱ జేమూలలఁదాగియున్నారు? అయ్యో! ఎంతమొఱివిడిసను నాయది
 యరణ్యరోదనమైపోయెనే! నాయటిపాపాత్ముని మాట లెవ్వరాలిం
 తురు కాసి, పరమేశ్వరుని పరమాచ్ఛతస్సృష్టివిలాసమంతయు లోక
 మున వెల్లడించుచు, ననేకజంతుసంతానములకుఁ గన్నతల్లివలెనున్న

యీవనదేవతామతల్లికే యీనాతల్లి నెప్పుడెప్పిపోయెదను. అమ్మా!
వనదేవతా! నీవు సుగుణవల్లివి. అర్ధమానసమున నామనవియాలిం
పుము. కాలకర్తవశంబున నీకడ్డ నివసింపవచ్చిన యీయల్లా తెవరను
కొంటియో,

సీ॥ జనకరాజ్నిపా • వనమజ్జ వేదియం దవతారమందిన • యాదిలక్ష్మీ
శివ ధమర్భంగ ముం • కువగాఁగ శ్రీరాము కేలుకొన్న వ • ధూలబాసు
కసిడికొఁతలకొర్పి • మసురాధమునిపీటఁ గులసతీత్వమునిల్చి • కొన్నసాధ్య
తనవినిర్మలచరి • త్రిసు నగ్నికీలలకొ బ్రకటికరించిన • భవ్యకీల
గీ॥ భగవతి యయంధతీదేవి • పృస్తుతించు పాలతులవలంతి, నిడుపొంగిద్దులపడంతి
పతివియోగార్త, సీతఁ గా • పాకుమప్పు ధన్యగుణవల్లి! వనదేవ • తామతల్లి !॥

తల్లి వైదేహీ! పాపభూయిష్టమగు నాజన్మమున కెయ్యది
ఫలమో యయ్యది నెఱవేర్చితిని. నేనింకఁబోయెదను. షరమపావనములైన
నీచరణారవిందములఁ గడసారి నాశిరంబునఁ జేర్చికొననిమ్ము అమ్మా!
నాజన్మమున కింతకంటెఁ బుణ్యావకాశము లేదుగదా.

(అని నమస్కరించును).

సీత—నాయనా! పోయెదవా! నిన్నుఁజూచుచున్నవరకు నాకుదుఃఖము
కుదుటఁబడదు కాన నీవు శీఘ్రముగఁబొమ్ము

లక్ష్మ—తల్లీ! పోవుచున్నాను. (కొంతదూరముపోయి మరలవచ్చి సీత
పాదములపైఁబడి) అయ్యో! ఎంతయని తెంపువహించెదను.
ఇంతలో నెవ్వరేని నీరక్షణకు నేత్రైతురేని కొంతసంతసముతో
నింటికిఁజేరుదునే. పొగ్గిద్దుబాత్తుగాఁ గ్రుంకిపోవుచున్నది. నిబిడ
తరుచ్ఛాయాసముదాయముచే నీయరణ్యము మఱింతకాఱు
చీకటుల కాకరమై భయజనకముగ నుండునే ఎట్లుపోవుదును.
కాలెల్లాడును? తల్లీ!

సీత—లక్ష్మణా! నీవు మరల నాకు దుఃఖమును గలిగించుచున్నావు. నీవు
పొమ్ము నాకెవ్వరివలన నేభయములేదు. వత్సా! నీకు వెఱ్ఱి

గాని నాయట్టిమందభాగ్యురాలికి సులభముగ మృత్యువు
సూభవింపగలదటోయీ ?

లక్ష్మ—తల్లీ! అట్లుగాదు వీరపత్నివ్రతాత్వ తేజోవిభాజవగు నిన్నుఁ దేరి
చూడ నెవ్వరికి సాధ్యము ! ఈ యరణ్యమునందైన నేమి
నీకు సాయపడని వారెవ్వరు ?

సీ॥ నాగాంగవలు వణి • భోగాతపశ్రింబు లెండ వేళల శుద్ధ్య • హింతుగాత
లీలాకురంగ బా • లికలపాలికఁ గోలుపుజులు మాలిమతోడ • మెలంగుఁగాత
తటియెటంగి, తరుంతఁ • దరులు వాచపులూస వివిధఫలంబు ల • ర్పించుఁగాత
విషవదేవత లూడి • గపు సానలై రేయి జోకొట్టి విదురఁ బు • చ్చుదురుగాత
గీ॥ ఎచటఁబడినఁ గానివా • రెవరు నీకు, కాలములు పంచభూతముల్ • గృహచయంబు
వేదములు నిన్నియేల నీ • విమలమైన యాత్మకుద్దియె నీకు వ • జ్ఞానిజోడు॥

కావున నిర్భయముగా నింకఁ బురికేగెదను. తల్లీ! ఇవే పునః
పునఃప్రణామములు. (అని పోవుచు) ఓహూ సకలధర్మాధర నిర
యాధికారధారేయులై లోకత్రయీశాసన ప్రక్రియా ధురంధరులై
ప్రకాశించు నోలోకపాలకులారా! చరాచరవిశిష్టంబగు నాపరమేష్ఠి
సృష్టి ప్రపంచంబునంజరుగు కర్తసంఘాతమునకెల్ల సాక్షీభూతులరై
యుండు నోసూర్యచంద్రులారా! యమనియమాద్యష్టాంగ యోగాను
ష్ఠాన సిద్ధులై కేవలధర్మసంస్థాపనార్థమై కారణశరీరముల నవతరించిన
యోతపోధనసత్తములారా! ఓతల్లీ! రఘుకులదేవతా భాగీరథి !
నన్నుఁ బరిపాలించు ప్రభూత్తముఁడును విశేషించి నాకు నగ్గజాతుండును
నగు శ్రీరామచంద్రధరణీమృనాజ్ఞాబలమున నేఁ డీపరిణతగర్భ
భరోపేతను, అయోనిజాతను, భువనత్రయ ద్యోతమాన పతివ్రతాత్వ
తేజోవిఖ్యాతను, లోకమాతను, నీసేత, నీ యరణ్యభూముల విశిషిపోవు
చున్నాను. మనోవాక్కాయ కర్తంబుల నే సిందేయపరాధ మెఱుంగను.
నాభావపరిశుద్ధింబరీక్షించి మీరందఱునాకు సాక్షీభూతులరై యుండి
యిహపరంబుల నన్ను శిక్షాపాతునిజేయక రక్షింపుడు.

(అని పోవుచుండఁదెరలో)

అయ్యా, దండాయనా! ఈప్రాంతముననుండి దీనారవము శ్రవణ
గోచరమగుచున్నది. పోయి కనుగొందము రమ్ము.

సాధ—అవును. ఎవరైన నభ్యాగతులు వచ్చిరేమో చూచి గురువులగు
వాల్తీకులవాడికిఁ జెప్పదమురా.

లక్ష్మ—(ఆకర్ణించి) ఓహూ! ఇది భగవానుడగు ప్రాచేతసుని సూక్ష్మ
మోహంతమే. హృదయమా! ఇప్పుడు నీవు నిర్భయముగా
నుండుము. నేనింక బోవచ్చును. (నిష్క్రమించును.)

సీత—అక్కటా! పుణ్యమూర్తి మా లక్ష్మణుఁ డేగుచున్నాఁడుగదా?
నాయవస్థయటుండ నాతని దైన్యస్థితిఁజెఱచిన నాకు దుఃఖ
మినుమడియగుచున్నదే! అయ్యో! ఎంతటి కరుణాసముద్రుఁడో,
ఎంతటి భారత్రసేవాతత్పరుఁ డీ లక్ష్మణుఁడు.

సీ॥ కనుగవ నిండ నూ • కుసంతాపబాష్పములైవలికిఁ తెప్పల నప్పు • లించుకొనుచు
నాదెనకభయము, దై • న్యము, విస్మయము, జాలి దేలుచూపుల వెన్నఁజిరిగినచు
ననుభవించి దీనబాం • ధవులకై యాసతోఁ బలుమాటు దెసల విభ్రాంతిఁగనుచు
కనుజాపుమేర ద • స్థిర వెన్నకేతెఁచి మరలుచు వచ్చుచు • మరలఁజనుచు

సీ॥ చిత్తమేలాగఁ రాయచే • సికొని తనదు పాణముల నావగుంబుల • రక్షగట్టి
పురికిఁ బోలేక పోలేక • బొందితోడఁ బోవుచున్నాఁడు సౌమిత్రి • పుణ్యమూర్తి!

ఇప్పటికాతని దివ్యమూర్తి నాకన్నులకుఁ జూపైపోయినది.
ఈపాటికి గంగ కవ్వలిదరికిఁ జేరియుండును. అతనితో నేమేమో ధైర్య
వచనములాడితిఁగాని యొంటినై యెక్కడికేగుటకు నాకిప్పుడు ధైర్య
మాగుటలేదు. (వినుట నభివర్ణించి) ఈవంకనుండి మాటలు వినవచ్చు
చున్నవి.

(పిమ్మట వాల్తీకి శిష్యద్వయముతోఁ బ్రవేశించును)

సాధాతకి—గురూత్తమా ! ఈయమయేకాఁబోలు నింతకుఁ బూర్వ
మేడ్చుచున్న దీనురాలు.

వాల్తీ—వత్సా! సాధాతకి! ఈయమయేవరో నే నెఱుంగుదును,
(అని సీతనుసమీపించి) వత్సా! జానకీ! ఊరిజిల్లుము.

సాళా—(స్వగతము) జానకియనుచున్నాడు. ఈయమ శ్రీరామ
చందుని దేవేరియాయేమి !

సీత—తాపసోత్తమా ! అభివాదనము. (నమస్కరించి) భగవానుడా !
ఆర్తనైయున్న నన్నురక్షింపవచ్చిన దివ్యులు తామెవ్వరో
నే నమగనచ్చునా ?

వాల్మీ—తల్లీ ! నీవు నన్నెఱుంగవుకాని నేను నిన్నెఱుంగుచును.

మ॥ విను వాల్మీకి మటుమరమ్మ నను; నీ • వృత్తాంతముఁ యోగదృ
ప్తి నెఱుంగుబడె, మాకు నివిభునకు • స్నేహం బనల్పంబు, నీ
జనకుఁడుఁ బరమాపుం, డాదశరథ • ధైర్య ర్తయుఁ మేమెఱి
గినవాడే, దిగులొందకన్లు యనుర • క్తిఁ నిన్నురక్షించితిఁ॥

సీత—తండ్రి ! పొరపడితిని. పురాణబ్రహ్మవాదులగు పాంచేతనుల
మిమ్ము నేరుమాత్ర మెఱుంగకేమి ? శోకమూర్ఛావివశత్వ
మున మతిమాలి మీయెడ నపచార మొనరించితి, క్షమింపుడు.

వాల్మీ—కుమారీ ! యపచార మేమి నాబిడ్డ వేకదా నీవు ?

చ॥ మన మునిపల్లె యీతరుల • మాటుననే యొకకూత వేటుదా
పునఁగల, దర్భముఁ గొనుము • పోవుద, మచ్చట మాతపస్విని
జన మరచేతఁ గన్నులిడి • సాకుద, రీయది నీ గృహంబు, నీ
యనుచరదాసీకాసముద • యంబులు సాయమిబాలి కామణుల్॥

సీత—తండ్రి ! ఇట్టి కష్టకాలమున మాపంచకు రమ్మని నన్నాడరించు
నాప్తబంధువులు మీకంటె నాకెవ్వరును లేరు, కాని

చ॥ ననుభరియింపఁ గష్ట, మొక • నాటిదిగాదిది నాకు; నెన్ని నా
శృని మిమువంటి బంధుల గృ • హంబులలోఁ దలదాచికొందుఁగా
దనివచియింపఁ గాని జన • కా ! కలకాలము మీకుభారమై
దినములదోయఁగా ననుమ • తింతు నె యీకొఱగానిమేనిలో?॥

వాల్మీ—బిడ్డా, యెంతమాటాడితివి! నీవంటి పతివ్రతామతల్లుల సత్క
రించుటకంటె మాతప్రణాళిలకు ఫలంబు లితిరములుగలవా? అది

గాక మేము నిమిత్తమాత్రులమే కాని మాయాశ్రమవసీతలంబే
 నీయట్టివారి నెందఱనో భరింపఁగలదు. కావుననే,
 చ॥ తడవులనుండి శిష్యసము ధాయముతో నివసించుమిందు, నె
 న్నుడు తనుయాత్రకై కఱవ్రు ధి నంబుడ, మీపని నేల్పుటావుకై
 వడి భరియించు మ మృతిధి వర్గము, నెందఱకైన లేదనఁ
 గడ కిట మాకుటిరహరి ధి బులకైనను లేదు మానసి ! !

జానకీ! వేయేల? యీపరిసరవసీతలంబులేయుఁ జిరకాలము
 నుండి యథేచ్ఛగామేము పరిపాలించుచున్నారము. మీ రాజులకున్న
 హాధవమంతయు మాకును లేకపోలేదు వినుము,

సీ॥ గంగాపాతరం ధి గములఁదోగిన శీతవాతాంకురములు నే ధి వకులు మాకు

గవఁధూమపయోదం సమితిఁగాంచినట్టిచు నలమయూరములు గా ధి యకులుమాకు
 అరివర్గమున కసా ధి ధ్యములైన పావనాశ్రమములు కొల్వకూ ధి టములు మాకు
 ఫలపమిద్వల్కలా ధి దులఁగానుకలొసంగు తరులు సామంత సం ధి తరులు మాకు

గీ॥ నాటకయే పఁడు నివరిధా ధి న్యములపంట, ఆలమందలపాడి భా ధి గ్యంబు మాకు
 పావనంబిందు స్వచ్ఛంద ధి జీవనంబు అవనిపుల కింతకంటె సా ధి బ్యంబు గలదె? !

సీత—జనకా, ఇచ్చటనాకు సౌఖ్యలోపముజరుగునని నేనెంతమాత్రం
 ముఁ దలంపను గాని, అక్కడిమునిషత్తు లొకప్పుడు “జానకీ!
 నిజముచెప్పుము నీప్రాణేశ్వరుఁ డేల నిన్ను విడనాడవలసివచ్చె”
 అని నన్నడిగినచో వారికేమని సమాధానము చెప్పఁగలను.
 నా మనోనాథుని కరుణాస్వభావము వారెఱింగినవారగుటచే
 జరిగినవాస్తవ మిదియనిచెప్పినను విశ్వసించును. నాయుండేదియో
 మహాపరాధమున్నదియే తలంతురు. నేను నిరపరాధుని నా
 యంతరాత్మ యెఱుంగును. దైవ మెఱుంగును. ఆర్యపుత్రుడు
 గూడ నెఱుంగకపోలేదు. ఏనాటికేమో వంశచ్ఛేదమొనరించి
 భూమిహత్యాపాతకముగూడ నేలకట్టుకొనవలయునని యింత
 వఱ కతిభారముగా నీపాడుశరీరము మోయుచున్నానుగాని

నాయనా! లేకున్న నీవటకే యీగంగలో మునిగియుండనా?
తండ్రి! అటువంటి జీవితోవ్వరు నెడఁబాసి యింకను మొండినై
జీవింపవలెనా?

చ॥ అంతటికాఁపురంబునకు ♦ నాటడియై, సడిమోసి, మానిశు
ద్ధాంతముపొంతకే దగుదు ♦ నంచెటుపోవుదు; నీవనాంతమం
దంతటిదాననై రఘుకు ♦ లాంకుర మేర్పడు నంతదాక నీ
వంతభరించి, యంత బల ♦ వంతముమై తరియింతు జన్తమున్॥
వాల్మీ—బిడ్డా! నీవు కంటసిరిడిన నే జూడఁ జాలను — దుఃఖంపకు —
ఈ నిందకుంగల కారణార్థము వేటు

ఉ॥ పుట్టువుతోడనే పరమ ♦ పుణ్యపు సేవయి నేటికెల్లా యీ
పుట్టిననిండ యేదురిత ♦ మున్ బానరింపఁగ లేదుగాని నా,
పుట్టువుమంచిదై, జనక ♦ భూపతిపోలిక, నిన్ను నేను నా
పట్టిగ నెంచి, పెంచికొను ♦ భాగ్యము నాకు ఘటించె జానకీ!॥

తల్లీ! నీపాతివ్రత్య మెఱుంగనివారు లేరు. నిన్నెవ్వరో శం
కింతురను భయ మక్కరలేదు. నీయుపచారమునకై నేను నియ
మించు నొకరిరువురు దివ్యపురంధ్రులకుఁ దక్క నన్యులకు నీ వదృశ్య
వైయుండునట్లు నీకు వరమిచ్చితిని రమ్ము.

సీత—తండ్రి! ఇంక నిర్భయముగ నీకడుపున దాఁగియుండెదను.
వాల్మీ—బిడ్డా! నీవు పెరిగిపోతి కెక్కడికో రాలేదు రమ్ము నీపుట్టినంతటికి;
పరమేశ్వరుడు నిన్ను జేర్పవలసిన చోటికే చేర్చినాడు.

ఉ॥ ఈ మునిపల్లయే మిథిల, ♦ యే జనకుండఁ, దపస్విసీజనం
బే నుదినమ్ము బాంధవ, మి ♦ కేటికొంట, పడంతులెందురా
రా మునుగానుపుంబురిటి ♦ కై, తమ పుట్టినయిండ్లకున్? గుమా
రీ! మిథిలేశ్వరుండొకఁడు ♦ నేనొకఁడా? నినుఁగూర్చి బెంపఁగన్॥

సీత—నాయనా! అట్లెన్నఁడుఁ దలంపను. ఆ జనకుండు నన్ను నాసం
తోషకాలమునఁ బెంచెను. నీవో నాయాపత్కాలమునఁ గడు
పున నిడికొని పెంచుకొననున్నావు. ఆజనకునికన్న నీజనకుండే
నాకు మిన్నయనుకొన్నను దోషముగాదు.

వాల్మీ—బిడ్డా! అతడు జగదేకపూజ్యుడు కడుపున గనకున్నను జగ
దీశ్వరి వగు నీయట్టికూతునకుదండ్రయై సార్థకనామధేయుడ
య్యో! నేటికి నాతపము సఫలమై నాకులభించితివి. కాని, అతడు
రాజాధిరాజు. నేనో యడవికాంచరినగు తాపసుడను. అంతటిభోగ
భాగ్యములతోఁ బెంపలేనుగాని జీవయాత్రకు లోపముండదు.

సీ॥ కలమాన్నముం బెట్టఁ • గలనో లేనోకాని వెదురుబియ్యమున కే • కొదవలేదు
మేటిపణ్యారంపు • మాట యేమోకాని కందమాలమల కే • కలుపులేదు
కలధారమణి సౌధ • ములు గల్గివేకాని పగ్గశాలలకు లో • పంబులేదు
జలుగు మేలిమి పట్టు • చీర లేమోకాని వల్కలఁబుల కేమి • బ్రాంతిలేదు
గీ॥ పడకకై దూడిపాన్నలె • క్కడివిగాని పూరిసెజ్జలు పెండి బం • గారూపు
పెట్టిపోతల కొక పేళం • బేదనైన గరణకును నాకుఁ బేదటి • కంబులేదు॥

తల్లీ! రమ్మ. ఇప్పుటి నీయవస్థకుం దగిన జీవనమునకు నాపెంపు
దగియే యున్నది.

సీత—నీయాదరణము నన్ను దుఃఖము మఱపించినది.

వాల్మీ—బిడ్డా! కన్నులు దుడిచికొని, దాఁచూచి నడువుము. సందె
చీకటిగూడను. (అందఱు నడుచుచున్నారు.) అమ్మా! ఇక్కడ
మోచుచున్నది.

సీ॥ పునఁగు దట్టమగఁజే • రినరాలు కాల్యారు; పూనికమై తీవ • లానుచున్న
సెలయేటిజాలు నిం • చిన యూబు లిచ్చోట నవురుదుబ్బల నడ • యాడుమమ్మ
కుశసూచి కంటకాం • కుడ పథుబిది కాలినడజాడలనె మెల్ల • నడువుచున్న
శేలమిడికిఁ జాల • వారె నీతరుకాఖి తలవాంచి, మెలపనఁ • దొలఁగుచున్న
గీ॥ అల్లదే వ నయాళిమఁ • బాలమంద రొప్పికోనవచ్చుబ్రహ్మచా • రులునవారె,
అలరి నారాక లోనికిం • దెలుపనేమొ వారణకం బిదె రివ్వునఁ • బరుగునాటె॥

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

ద్వి తీ యాం క ము

సంపూర్ణము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణ్యము.

ఉత్తర రాఘవము.

తృతీయాంకము.

(లక్ష్మణుడును జనార్దనభట్టును బ్రవేశించి యుండును.)

లక్ష్మ—నాకు మొదటనుండియు నిదియే నమ్మకము.

జనా—ఇంక సందేహమందులకు ? వయసుకూడ మీయూహకు
సరిపోయినది.

లక్ష్మ—ఎన్నియేండ్లుండును ?

జనా—పండ్రెండేండ్లకు మించలేదు.

లక్ష్మ—సరిపోయినది. దేవిగారిని విడిచివచ్చి పండ్రెండేండ్లే యైనది.
ఉపనయన మైనదా ?

జనా—చెప్పితినిగా తాత్రీకల్పమున నైనదని.

లక్ష్మ—అవును. మఱచిపోయితిని. ఈమమితోత్సాహముతో నాకు
మతి తిరుగుచువచ్చుచున్నదిసుమా కాని, జనార్దనభట్టా! బాలు
రక్కడనేయుండి జానకీదేవిమాత్రము లేకుండుటేమి ? వారు
సీతాతనూభవులు కాకుండురా?

జనా—కాకున్న నాతాత్రీతేజమునకును ఆధన్వీద్యావై శక్యమున
కును నేమందువు?

లక్ష్మ—వీరు పరశురామునివంటి యపూర్వ బ్రహ్మసంతానమేమో?

జనా—అట్లుయిన సీతారాముల ప్రతిబింబము లగుటెట్లు ?

లక్ష్మ—అప్పటికి సీతయేమైయుండును! భర్తవియోగసంతాపమున ...

జనా—బాబూ! వా లీకి భగవానుడుండగా సంతపని జరుగనిచ్చనా?

లక్ష్మ—అదియు విచార్యమే. పత్యాజ్ఞ లేకయే జానకియంతటి పతివ్రతా
 తిలకం బాత్తహత్యఁ గావించుకొనునా? అదియుంగాక నిరంతర
 ము, నిజహృదయాంభోరుహ కణ్ణి కాపీతమున సుప్రతిష్ఠించుకొని
 నిర్భర ప్రేమ సూత్రమునఁ గూర్పబడిన శ్రీరామగుణముక్తారత్న
 ములతో జపధ్యానపారనశ్యమున జీవించియుందునని చెప్పిన దేవి
 తన వాఙ్మయము తప్పును. అట్లు తలంచుట పాపాతిపాపము
 కానీ! జనార్దనభట్టా! మాజానకీదేవిని రఘుకుల ధురంధరులైన
 పుత్రులతో మరల మారామచంద్రున కొప్పగించు భాగ్య
 మీమంద భాగ్యునకు లభించునా?

జనా—నాయనా! నిరుత్సాహమేల. నిజముగా నేదేని దుర్యోగమే
 సంభవింప నుండినచో నీయాశాంకురములకే యవకాశము
 లేకుండును. ఇంతలో నీతోందరయేల? నేడువచ్చునుగదా
 నారాయణభట్టు.

(నారాయణభట్టు ప్రవేశించి) చిరంజీవికి జయము జయము.

లక్ష్మ—ఏమైనది?

నారా—చూచివచ్చితిని.

లక్ష్మ—ఎవరిని దేవిగారి నేకదా?

నారా—కాదు, దేవీసంతానమును.

లక్ష్మ—అయ్యో, జానకీదేవి లేనేలేదా?

నారా—ఉన్నది.

లక్ష్మ—ఎక్కడ?

నారా—ఎక్కడనున్నదో చెప్పలేదు.

లక్ష్మ—ఎవరు చెప్పలేదు?

నారా—భగవానుడు వాల్చీకి.

లక్ష్మ—నీ వామహామహునితో మాట్లాడితివా?

నారా—అయినయే నాతో మాట్లాడినాడు.

లక్ష్మ—నీవుమాచేబంపబడినవాడవని యాయన కనుంగొనెనాయేమి?

నారా—అర్హతనున్న కష్టమేమున్నది? మన మింతకాలమునుండియు
జేయుచుండిన రహస్యపువేగంతయు నాయన పూసగుచ్చినట్లు
చెప్పివేసినాడు. సీత బ్రతికియే యున్నదట.

లక్ష్మ—అమ్మా బ్రతికితిని!

నారా—బయలుపడవలసిన యవసరమువచ్చినప్పు డామెయే బయలు
పడునని చెప్పుచు నీకు రహస్యముగఁ జెప్పుమనిన సందేశమిది.
'వత్సా! లక్ష్మణా! సీతారామ పురస్సంయోగమందలి నీదృశ
ప్రయత్నము సఫలముకాఁగలదు. మనరామునిచే రాష్ట్రీయ
పౌరజానపద సమావేశహేతుకమగు నేదేని మహాయాగ
మొకటి పొరంభింపజేయుము. పిదపఁ గాదగించి దైవమే
యనుసంధించుఁగాక'. అని

లక్ష్మ—విప్రోత్తమా! దైవ మిట్లనుకూలింపవలయు. లోకాతిశాయ
ప్రభావత్రైన మహామహులకేమేని విపాకము సంభవించినను
దన్నిర్వాహమునకు దైవ మెన్నేని యలోకసాహాయ్యముల
ననుసంధించుచుండును. కాని, సంపూర్ణవైరాగ్యముచే నేఁడో
తేపో తపోవనగమనోన్ముఖులై యున్న మాయన్నగారిచే
యాగము చేయించుటెట్లు!

జనా—ఎట్లో; కార్యజ్ఞునకు నీకు దుర్ఘటమేమున్నది?

లక్ష్మ—సరే విచారించెద. ఈయూలోచనలంబడి రాముని నేమరియుం
టిని గదా!

జనా—అలాగైన మహారాజగారు నీకై నిరీక్షించుచుందురు. పొమ్ము.

(నారాయణభట్టతో నిష్క్రమించును)

లక్ష్మ—(పరిక్రమించి, రాముని మందిరము ప్రవేశించును)

(రాముడును, భరతుడును గూర్చుండి యుందురు.)

రాము—తమ్ముడా, భరతా ! చిరంజీవి లక్ష్మణుఁ డింకను రాకున్నాఁడేమి ?

లక్ష్మ—ఇదిగో వచ్చితి జయము జయము ఆర్యునకు ;

రాము—వత్సా ! పృయాణసన్నాహము చేయించితివా ?

లక్ష్మ—సన్నాహమెంతలోఁ గాఁగలదు నిశ్చయమైనచో.

రాము—ఇంకను “నిశ్చయమైనచో” అనుచున్నావేమి ? దురంతమగు

చింతాభరముతోఁబా టీరాజ్యభరముగూడ నింకెంతకాలము

వహింతును? పర్యాకులవ్యగ్రములగు చిత్తవృత్తులతో రాజ్య

కార్యముల నిర్వహించుట యెన్నియసర్థములకో మూలము.

చం॥ తన పరిపాలనం బనవ ♦ ధానతఁ జెందినచోఁ బ్రజానురం

జనము నశించు, దాన నయ ♦ శంబు కొలంబునకెల్లఁబ్రాగ్గికుఁ ద

జనపతియుం దురంతకలు ♦ షంబున నిందుననందు నిందుడై

చను, నటుగాన నన్ దురిత ♦ సంతతినుండి తొలంగఁజేయన్తా॥

భర—ఆర్యా ! స్వధర్మనిర్వహణమునందు మీకుఁగల యత్యంత

సక్తిచే నెక్కడ నేధర్మచ్యుతి సంభవించునో యని యనునిమే

షము మీరు సంశయించుచుందురుగాని, శోకవిహ్వలులై రాజ

కార్యములందు విముఖులై యున్నారని మిమ్మెవ్వరు ననుకొనుట

లేదు. ఎవ్వరి నోట విన్నను,

ఉ॥ పామరులన్న కొండాకప్రి ♦ వాదముపైఁ దనప్రాణమైన సా

ధ్వీమణిఁ గానలోఁ దృణగ ♦ తివిడనాడి మనంబు మోహచిం

తామలినంబుసేయక, య • ధావిధి' రాజ్యము నిర్వహించు పి -
ద్యమహిమంబు రాఘవ వ • తంసునోకే తగునందు భూజనుత॥
రాము—వీనికీమి? పృజాభిప్రాయములు యోగ్యము మాఱుచు
డును. ఇదిగాక, లోకమంతయు నేకాభిప్రాయనిరూఢమై యుం

డుట యసంభవముగదా,

చం॥ “ఒడలు పశంబుగాక యెవ • డో యొక్కఁడాడిన నిందకోడి, రా
ముడు నడికానఁ బోవడిచె • బో తనయాల్ని, నంతనే సడిక
గడచెనె? మాటకై, కనుది • నంబుల వ్రేకటిదాని నెంత్రము
క్కడి పెనురక్కనుండయిన • గాని కటా! యిటుసేయునే సతిక”॥
ఇట్లనువారుగూడ లేకపోరు.

లక్ష్మణ—ఈమాట నాడే విన్నవింపనెంచితినిగాని యప్పటి మీకార్య
నిశ్చయము నన్ను నోటుమూయించినది. కానిండు. ఎవరె
ట్లాడిన నేమి?

శా॥ లోకారాధ్యులఁ బుణ్యదంపతుల ను • శ్లోకాధ్యుల మీ మైవం
డో కింపాకుఁడొకండు మైవఱచి, కూ • యుంజూడఁ డిమాత్రనే
లోకోద్దిష్టమైన మీచరిత్ర కే • లోపంబు, దేశవృజా
నీకం బేకతమీమనం బెఱుంగకు • న్నే యితకాలానకుక॥

రాము—సోదరులారా! సీతాపరిత్యాగమందలి పరమార్థమును లోక
మేకాలమునకైన నెఱుంగుఁగాక. నాకిప్పుడు కావలసిన దేము
న్నేది. నేను తపోవనగమనమునరదఁ గృతనిశ్చయుండనై యున్నాఁ
డను. రాజకవచము దొడిగియున్నతవఱకే కదా నాకు
లోకానుసరణము. నాయనో! భరతో, ఈరాజ్యభర మొక నీవు
వహింపదగినదే. నేడే నన్ను బాపివేయము.

భరత—తర్వా! నేటికైన నీభరతుఁడు మీచరణదాస్యమునకుర
బనికొరాఁడా? అయ్యో! ఎంతపోవక దుండను.

శా॥ మీఱంగూడని చరిత్రయానతిమెయిన్ • మీ మూఁజురణ్ణంబులన్
జేరంబుపి, చతుర్థశాబ్దమున నే నే బ్రహ్మకల్పంబులన్
ట్లారాధించుచు ననుపాదుకటా, రా • జ్యం జేలితింగాని, య
న్నా! రాకాసిన మీరువీడిప యయో • ధ్యం నేను గాలూనగన్॥

నాడు సామిత్రి కనుగ్రహించిన మీసాహచర్యభాగ్యము
నేడునా కనుగ్రహింపఁగూడదాడి, మీరిప్పుడు తపోవనమునకుఁ బోవు
టయే తగదు. కాదని పోవుటయే నిశ్చయించితిరా చిరింజీవి సామిత్రికి
రాజ్యమొప్పగించి నన్ను మీవెట్లు గొనిపొందు.

లక్ష్మ — అట్లెన్నఁడు జరుగదు; మేముదఱము మీతోడివ్వారమే. ఈవి
యోగావస్థయుదు నార్యపుత్రు న్నెంటిగా విడిచియుండవలదని
పూజ్యులగు వదన నాకానతిచ్చిర సుదేశము వినుండు.

శా॥ ఏనెందున్నను రాఘవేంద్రచరణం • బేదిక్కుగానుండు, వ
త్సా! నీవేమట కెల్లకాలము తదీ • యచ్చాయయుం బాయ క
య్యో! నామాటంగ నంచు మావదిన మీ • ముట్టించె నాకన్నయో
యానల్ వెట్టి తదాజ్ఞమీటి పని కె • ట్లంపితు మీమొంటిమో॥

రాము — అయ్యో! సామిత్రి! ఇంకను మీవదన యెక్కడ ?

శా॥ పౌరబుబగు దుష్ప్రవాద పరిభా • వంబోధి యన్నాళ్ళు ఘో
రారణ్యంబులయం దనాధగతి వ • త్సా! నీత జీవించుసా?

పారంబండని యావియోగక్షరతా • పగ్గాని శాస్త్రనయై

జూను జీవలతాంత మంతివరశా • శాస్త్రంలేనెమ్మగ్రంథమో

లక్ష్మ — అర్యపుత్రా! అట్టి సరాశ కవకాశము లేదు. మావదన బ్రతి

కియే • యున్నది. • సరంతము పరినామోత్కరజపధ్యానాను

సరధానముతో • ధ్యోవనక్షితిములయరదు శుభకాలమును

బ్రతిక్షింటిము • గాలక్షిపము చక్షుకనుచుండు నని కదా

వక్కాణించినది.

రాము—ఎంతయమాయకుడవు సామిత్రి! ఈమందభాగ్యులకు శుభ
కాలముగూడనా? జీర్ణకాంతారమైనది నాసంసారము. అందు
దుస్సహ యాతనాబోత మగునాతనువు కాలముతోబాటు నడు
చుచునేయున్నది. మఱిశుభమనుమాటయేలోకములోనిదో చూడు,

చ॥ కృమముగ సీతఁబాసిన జ ♦ గంబునఁ గాలహృతంబులై వసం
తములు గతించె, శారద సు ♦ ధామధురస్ఫురదందుచంద్రికా
గమములు నిర్గమించె, సువి ♦ కస్వర ధీరమయూరగీతికా
హములు గతించె నెన్నియొ క టా; గతియింపవు రాముజీవముల్॥

భరత—తాత్యా! ధీరతనాటింపుడు. ఈపరితాపమునకు మేరయెక్కడిది?

చ॥ గడచినదానికై వగవః ♦ గా ఫలమెయ్యది? దైవికంబులఁ
గడవఁదరంబె కీళ్ల యెడఁ ♦ గాని సుఖంబులయందుఁగాని, యె
న్నఁడును మనోవికారచల ♦ నంబు లెఱుంగనిమీరె యింతగా
నడలిన మమ్ముబోటి యక్క ♦ తాత్తుల కెక్కడివయ్య ధైర్యముల్!

రాము—సహూదరులారా! ఇంకను ధైర్యమనుచున్నారా? అంతర్హీ
నమై రగులుచున్న దుఃఖానలముతో నగ్నిపర్వతమువలె లోలోఁ
గాలుచున్నను బైకిగాంభీర్యమే నటించుచున్నాను. ఇది నానాటికి
దుర్భరమగుచున్నది.

శా॥ గాయం బేమియుఁగానరాక విషది ♦ గ్ధంబైన శత్రుంబుగా,
నాయంబుల్ దెగఁగోయుచున్నయది; వ ♦ త్సా! యెన్నఁడియాతనా
వ్యాయామంబున కంతమో మది నిరా ♦ శాశ్వాసితంబయ్యు నె
ట్లో యంతర్దహనంబునఁ గుములుచుం ♦ డుఁ బూడిగా దింతకుఁ॥

నేడు నా పాశ్రీబంధువుల మిమ్మందఱ విడనాడి తపోవనమున
శేగుచున్నాడఁగాన హృదయమున కవశమై సంఖ్యోభించి శోకము పెల్లి
విరిసినది.

లక్ష్మ—ఆర్యా ! ఇట్టియవస్థలో రాజధానియం దుండిననే కొంత యూరట కవకాశముండును; కాదా,

సీ॥ నిరతజగదభ్యుదయకార్య • నియతజేసి

చిత్త మంతగ శోకవం • చితముగాదు,

కార్యగతిలేక శోకమే • గతిగ, నేక

తమున వనినుంట కడుఁ బ్రమా • దంబుగాడె॥

రాము—నాయనా ! ఇక్కడమాత్రము నాకు శాంతి యెక్కడిది? జానకీచిరసహవాసచిహ్నితములైన యామందిరస్థానవిశేషములఁ బరికించునప్పుడెల్ల నాహృదయము బద్దలగుచుండునే; అల్లదిగో వినుండు,

మ॥ అనుగుంబ్రోయసిచేత నేర్చి, యలవా • పై నాదుకొల్వేగిరా
కను దూరంబునఁగాంచి నేటికిని, “అక్కా! రాముఁడేతెంచెర”
మ్మ ని ముద్దారఁగ జానకిబిలుచును • య్యారంపురాచిల్క మం
తన మింతింతగ అంపమై తునియకుం • డక గోయహృన్మర్మముల్॥

శోకోద్దీపకములగు నిట్టివిషయము లెన్నియో నన్నేచుచున్నను, వావిడిచి దుఃఖించుటకైన నాకు స్వాతంత్ర్యములేదు. దుఃఖించిన సీతా పరిత్యాగమువలని ప్రయోజనమే భంగముకాగలదు.

లక్ష్మ—ఆర్యా! అట్లయిన మీతపోవన ప్రవేశమునకుఁగూడఁ బ్రజలు విరుద్ధార్థములు గల్పింపకుండురా ?

రాము—ఆసంశయముతోడనే యింతకాల మోషితో నుంటిని.

లక్ష్మ—ఆర్యా ! ఇంకెంతకాలమో సంతపింప నక్కఱలేదు. శుభకాలము రానున్నది. ఇంతలో నేదేని యాగమనుష్ఠింపుండు. నిష్కంటకముగ సామ్రాజ్య మేలుచున్నారు కాని మనసనాతనధరా నేతల సీతి ననుసరించి, యింద్రాదిదేవతలకుం బ్రీతిగనొక్క కౌతువునైన నాచరింపకుండుట మనవంశచారిత్రమునకు

లోపమనిపింపదా? అశ్వమేధమునుష్ఠించి మామనోభీష్టముల
నెరవేర్చుడు. సర్వానిష్టములు తొలంగును.

(తెరలో) హాకుమారా! నీ కీయపమృత్యు వెక్కడదాపరించె
నురా తండ్రి!

రాము—(అక్కరించి) ఏ మాదీనారవము. అదేమో కనుగొనుడు.

(బాలుని మృతక శేబరముతో విప్రదంపతులు ప్రవేశించి)

ప్రసరయ్యా! మీమహారాజుగా రెందున్నారు?

రాము—విప్రోత్తమా! మీయాజ్ఞకై యిక్కడనే వేచియున్నాను.

మీ కేమి యాపదసంభవించినది?

విప్రో—రాజా! చేతులార గన్నుబూడిచి కన్నీ కలగాఁబెడ వనుచు

న్నావుగా? చూడు, (బాలుని మృతక శేబరము కిందఁబెట్టువైచి)

ఉ! కానుపులేక లేక చిర కాలమునాటికి నేటికేము సు

తాపపుముచ్చటంగని ము దంపడుచుండగ నెంతకూర్చుండు

గాని యముండు మానుతు న కాలముగాఁగడ లేప్పి పుత్రుడు

భూనల మిట్లు మాకడుపు నందు రగుల్చుట కేమిధర్మం?

(అని, శవముపైబడి) హాపుతా! (అందఱు విభ్రాంతులై చూతురు)

భార్య—రాజేంద్రా! ఈయకాలమృత్యువు మాపాలనే దాపరింపవల

యునా నాయనా! చూడు (అనికొడుకుం జూపుచు)

ఉ! అక్కట! యొక్కగా నెకకు లాంకుర మీతఁడు, బ్రహ్మ తేజస్సు

గ్రిక్కెడు మోమువాడు, పదు నాలుగునిండిన పూపసాయపుం

జక్కదనంబువా డఖిల శాస్త్రములం గడిదేటియున్నవా

డిక్కొడుకే కనంబడియె నే భువి నీయవిసీతి యున్నదే? ||

బ్రాహ్మ—టసీ! ఘాదసురారా! నీవుండుము. ఈ యనిసీతి యూరకే

దాపరించినదా!

మ॥ పుడమిలో కోకులయందు దత్తదుచితం • పుంగర్నములో నీతిమై
నడిపింపంగల తోడె యున్నయెడ నా • నాయుట్టి దుర్బాధ లే
న్నడు మున్విన్నవిగావు ధర్మమడుగం • ట్లో బుట్టె నీ నాటి కీ
కడుపుంగోతలు, రామభూవిభు కటా • క్షం బేమన భామిని॥

రాము— హా హా! ఈ రామునిజీవితమున కెన్ని విషమావస్థలు సుంధమించి
నవి. విప్రోత్తమా! శాంతింపుడు! విచారించెదను.

బ్రాహ్మ— రాజా! విచారించిన నింతటిముప్పు వాటిల్లునా? చెప్పము.
పరిజలలోని యీ యపమృత్యుబాధలకు రాజవగు నీవు తర
వాదవిగోవా?

శా॥ పాపంపు విధి మమ్ముడించి పసిపా • పం జంపుచో, జూచి, పో
నీ పొనిమ్మని యూరకుంట తగవ • నే నీకు నీ దుర్జయ
వ్యాపారంబుల నిల్పిగావలయు భూ • పాటుండవై దుష్టశి
క్షాపారీణత లేనిచో నెవడు మె • చ్చెంబూని తీ రాజ్యము॥

రాము— విప్రోత్తమా! ఇది నాయపచారమే, కాని మీరు కొంతశాం
తించినచో బ్రతివిధాన మాలోచింతును.

బ్రాహ్మ— రాజా; చెట్లంత కొడుకు పడిపోవగా మేము శాంతించుట
యెట్లొ సేవే చెప్పము.

సీ॥ పది నెలలో మోసి క • న్నది, యేతచేకపుత్రక దీని నెట్టులో • దార్పణలవో
చేతికక్కెటకు క • చ్చిన బిడ్డ పడిపోయె బ్రతుకు నాకటు తెల్ల • పాల్పగలవో
అరికనట్లంకురం • బాటి నాతోడిజుకులమపే రెటు భూమి • నిలుపగలవో
అనపత్యుడైన యీ • తని నధోగతి ద్రోయడను దండధరు నెట్టు • లాపగలవో
గీ॥ కన్నతలిదండ్రులము మేము • సన్న వెనుక నెవనిచే మాకు నీళ్లు పో • యింపగలవో
గడ్డి పొంకంబు లాడుట • గాదు నేతకు బట్టుట బహుగాక నీపుజా • పాలనంబు॥

రాము— అయ్యా! అనుగ్రహింపుడు. కర్మవ్యముంగూర్చి యోచించు
చునే యున్నాను.

బౌద్ధా—రౌజా! ఇంద్రమాత్రముపేక్ష యొనరించితివా నీతరమున ధర్మములెల్ల దాటుమాటు గాకపోవు. ఈ వైపరీత్యములకుఁ గారణమేమో యాలోచింపుము. చూడు

శా॥ నాపుత్రుఁ శమనుండు నేబ్రీకి యుం • డ్ద జంపు టేలాటిదో,
ఈపాపిష్ఠుఁడు కన్నవారిఋణ మ • ట్టేయుంచి తాఁజచ్చుటె
ట్లో, పోనీయని నీపు సైఁచుటది యె • ట్లో రాజవైయుండి, నీ
భూపాలత్వము నేఁడుచూచెదను నా • పుత్రుండె జీవింపఁడే॥

రాము—సహోదరులారా! ఇప్పుడు కర్తవ్యమేమో తోచకున్నది. కానిండు, ఈశవమును దైలదోణమునఁ బదిలపఱపుఁడు. పిదపఁ గాదగినది యోచింతము.

(ఆకాశమున)

గీ॥ పృథివి శంబూకుండనియెడు • వృషలుండొకఁడు
బొండ్లితో నింద్రలోకంబుఁ • బొందఁగోరి
తపము గావించుచున్నాఁ డు • దగ్గివృత్తి
వాని వధియించి బౌద్ధాణా • ర్భకుని మనుపు॥

రాము—సహోదరులారా! చూచితిరా రాజధర్మ మెంతదారుణమైనదో. కానిండు, మీయిష్టానుసారము యాగాశ్వము విడువఁ బడుఁగాక! ఇంతలో శంబూకవధార్థమై పోయివత్తును. విప్రదంపతులారా! మీ బాలుఁడు జీవింపఁ గలఁడు; రండు పోదము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

—* తృతీయాంకము *

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః.

ఉత్తర రాఘవము

చ తు థాంక ము

(తపస్సమాధిలోనున్న శంబుకుఁడును ఖడ్గపాణి యగు
రాముఁడును బ్రవేశింతురు)

రాము—ఆహా! ఈతఁడే యాశూద్రతపస్వి కాఁబోలు; ఔరా! ఈతపో
మూర్తి నిస్తరంగసముద్రమువలె నెంత గంభీరముగ నున్నది!
సమీపించి పశ్చించెదను.

ఉ॥ ఓ యతిలోక యోగనియ • మోజ్వల! యెవ్వఁడవీవు, దుర్ఘటం
బే యభివాంఛితంబునకు • నిట్టి మహాగ్రతపం బొనర్తు, వ
న్నా! యెఱింగింపు మేకులము • నం దుదయించినవాడవో, వివే
కాయతిఁ గన్నవాడవుగ • దా మదిదాఁపవుగా, యథార్థముల

శంబు—(కన్నులు దెఱచి, లేచి) ధన్యోఽస్మి ధన్యోఽస్మి దేవా!

ఉ॥ అక్షరతత్త్వ బోధకుఁడ • నైన జగత్పతి వీవునాకు, బ్ర
త్యక్షముగాఁగ నింకను, య • థార్థము దాఁపఁగ సంతపాపినా?
వీక్షణములఁ ఫలించె, విను • మే వృషలుండను శంబుకుండ, ని
దక్షయ కాయస్థిఁ బడ • యదపియింతుఁ, ద్వదేకదీక్షమై॥

రాము— భద్రా! వివేకవంతుడవే, ఇది ధర్మవిపర్యయంబని
యెఱుంగవా?

శంబు—చం॥ ఎఱుంగనివాడఁగాను జగఁ దీశ్వర! యీయుగధర్మమర్క మే
నెఱుంగనివాడఁగాను మను • జేశ్వర! నీవు రమేశ్వరుండ మ
చెఱుంగనివాడఁగాను దప • మిట్టిది మాకు విపర్యయంబటం
ఁజేఱి, యెఱింగి నీ పలన • నే మృతిగోరి తపంబె చేసెతిగా!

రాము—భద్రా! నావలనమృతియే యేలకోరుచున్నావు ?

శంబు—మత్తేదియు నక్షరసౌఖ్య మొసంగదుగాన.

రాము—దారుణమగు నాకరవాలముచే నీకట్టిసౌఖ్యము లభించునా?

శంబు—లభింపకేమి పృత్యక్షమేకదా!

ఉ॥ సాతకమూర్ఖునిచరణః పంకజరేణు వచేతనంపుజ

ట్రాతిని నాతిఁజేయఁగఁ బ • రాత్నర! నీదుకరాసి నాదు మా

యాతనపూడ్చి యక్షరమ • హత్తరకాయ మొసంగదా? జగ

త్తాత! హరీ! యెఱుంగుదుఁ గ • దా! భవతారక! నీమహత్త్వముల్॥

దేవా ! ఆలసింపకుము. ఇట్టి నన్ను వధించుట నీశరణాగతత్రాణి
భిరుదమునకు లోపమగునని తలంతువా నన్ను దండించువరకు నిన్నుఁ
బ్రతిఘటించి, తపమే గొనునఁడు. దండ్యుడు దండింపఁబడకుండుట
రాజునకు దోషముకదా! కానిమ్ము, మనుమార్గ పృతిష్ఠాపకుండవైన
నీవు నీవిధి నిర్వర్తింపుము. ఇదిగో నాశిరము.

రాము—హా! హా! రాజధర్మ మొత్తదారుణమైనది.

మ॥ మనుమార్గంబిది యోసి దక్షిణకరం • బా! విప్రసంతానమున్
మనుమార్గంబిది కాన శూద్రమునిపై • న్నజిమ్ము కౌత్సేయక
మనుమానింపక జానకీ సుగుణధ • న్యన్ నిండుచూలాలినే
వని మానగల రాముగాత్రమవు గా • వా? జోలి యింకేటికే॥

(అని ఖడ్గము పోయోగించును.)

శంబు—(దివ్యపురుషుడై) దేవా! రఘుకులేశ్వరా !

చం॥ యమునిదిరస్కరించి, యభ • యంబిడుదండధరుండ వీవు మా
కమర, సజీవుడయ్యె విగ • తాసుండు విప్రసుతుండు; నాకు ని
స్సమశుభమే లభించె నల • శంబుకుండల్ దల నీ పదారవిం
దములధరింతు, దీనికిఁ గ • దా మృతిఁగోరితి నీకరంబునన్॥

రాము—భద్రా! ఈ రెండును మాకుఁ బ్రియములే. ఇక నీయగు
తపంబునకు ఫలమనుభవింపుము.

గీ॥ పుణ్యములఁజేసి నిత్యపఱి ♦ మోదములును
శాశ్వతానందములు నెందు ♦ జరుగు నట్టి
జైజసములై వెలుంగు నై ♦ రాజములను
భువనములు నీకు భోగ్యంబు ♦ లవుచు ధృవము॥

శంబు—ఈ పఱిభావము నాకు మీయనుగ్రహముచే లభించినదిగాని
నా తపస్సుచేఁగాదు, (యోజించి) ఆఁ కాకేమి! తపస్సే నాకు
మహాపాకారకమైనది. చూడుడు,

మ॥ నిను సర్వేశు, జగచ్చరణ్య ఘను ల ♦ స్వేషింతు రట్లయ్యు, నీ
వె నితాంతశ్రమకొర్చి శూద్రానను న ♦ స్వేషించుచు నూటయో
జనము ల్వచ్చటయేదియో యదిఃతప ♦ న్నాఫల్యమే కానిచో,
ననఘా! వెండియు దండకాటవి కయో ♦ ధ్యేదాటి రానేటికో॥

రాము—భద్రా! దండకారణ్యమా యిది (పరికించి) అవునుగదా!
మ॥ లలితశ్యామలశాద్వలంబు లొకమోగి ♦ లఁ, భీషణాభోగజాం
గలముల్ వేటొకచో, సృవద్గిరిర్దురీ ♦ కల్లోలభాంకారసం
కులదిక్కులము లొక్కచోఁ గలకెలం ♦ కుల్ తీర్థశైలాశ్రమం
బులకాంతారము లివ్వియే పరిచితం ♦ బుల్ దండకాభాగముల్ ॥

శంబు—దేవా! దండకయే యిది. ఇందుండియేకదా తాము పూర్వము
*ఖరదూషణతిశిరులను పదునాలుగువేల ముక్కడి రక్కసుల
నొక్కుమ్మడి సంహరించితిరి. అందుచేతగదా యీజనస్థానము
సిద్ధిక్షేత్రమై నావంటిభీరుజనమునకుఁగూడ నిర్భయసంచారము
లభించినది. చిత్తగింపుడు,

గీ॥ కలకలంబేమిలేక ని ♦ శ్చలతనున్న
వీ మహారణ్యసీమలం ♦ దిచటఁ గొన్ని;

కొన్ని దిక్కులుమాట్లోయు • చున్నవచటఁ

జటులనిర్ఘాతమృగచయా • ర్భటులవలన॥

గీ॥ భూరిగంభీరఘోషల • బుసలఁతోడ

నాదమై నిద్రవోపు కా • కోదరములు

బంధురశ్వాసపవనపా • ణింధమములు

కాలకూటాగ్ను లిచ్చోటఁ • గ్రోక్కుచుండు॥

గీ॥ నేలబారియలలోదాగ • నీరు లేమి

నెండవేడిమి దూఁపిలి, • తొండ లిందుఁ

గొండచిలువలచెమ్మటల్ • గ్రోలుచుండు

భయదములు నిర్జలంబు లీ • ప్లాంతరములు॥

రాము—భద్రా! కనబడుచున్నది. ఇది జనస్థానమే. ఇదే యాఖరాసు
రుడున్నచోటు. ఆహా! యానాటి వృత్తాంతములన్నియు నిప్పు
డనుభవసిద్ధములై కన్నులు గట్టినట్లున్నవి. (తనలో) వై దేహీ
కారామసీమములన్న నెంతయో ముచ్చట. ఆకాంతారములే
యివి. ఇంతకన్న నాకు భయానకములేవి (సభాష్టము)

ఉ॥ ఈవనభూమిలక శ్రమస • హించుచు జానకి ప్రేమమీర, “నా,
భా! విరదేనెతాపులకుఁ • దావల మీవని, మిమ్ముగూడి యా
హా విహించుకంటెఁ గల • దా మఱిసౌఖ్య” మటంచుఁబల్కె నా
భావనిరూఢమా ప్రిణయ • బంధము వాసఁగదా హతాశ్చమై!

ఆహా! ఆ ప్రేమరహస్య మేమోకాని

గీ॥ ఎవని కెయ్యది ప్రియజనం • బవునె వాని

కదె యమూల్యపు వింతద్రీ • వ్యముగనలరు

ఏదియుండేయ నక్కఱ • లేదు తనకు

నది సరసనున్న నెల్లయా • పడలు దొలఁగు !

శంబు—దేవా! ఈయరణ్యములు దుర్గమములు తాము చూడఁదగినవి కావు. ఈపైవి మధ్యమారణ్యములు, మదకలమయూర కంఠ కోమలచ్ఛాయాదాయాదములైన పర్వతసముదాయములచే నావరింపఁబడి యున్నవి. చూడుఁడు. క్రిక్కిరిసియున్న పచ్చని లేతచెట్ల గుబురులలోఁ బలుతెగల జింకకడుపులు జంకులేక తిరుగుచున్నవి. ప్రశాంతగంభీరములగు వీనియందు,

చ॥ బలియుశకంతముల్ పఱచి • వ్రాలిన రాలెడు ప్రబ్రహ్మలతా
పులు నలువంక లొక్కటగు • బుల్కొనుచల్లని తేటనీటితోఁ
గులుకుచుఁ బాటు, జాంబవన • కుంజములాటఁగఁబండి, వ్రాలి తో
వలనఁకట్టుటక గుభగు • భద్రనులన్ లహరికదంబముల్ ॥

దేవా! అవి యాకర్షింపుడు

గీ॥ గుహల సంబూకృతమొనగ్గు • గున్నయెలుఁగు
తెలుఁగులవి మాటుమోతల • వృద్ధిజెందె;
కరులువిఱచినయందుగు • గణపు లోడ్డు
కన్తుతావులు కటుశిశి • రచ్చులిచట!

రాము—(కన్నీరాపుకొని) భద్రా! నీకు మార్గములు శుభములగుఁ గాక! విమాన మధిరోహించి పుణ్యలోకములకుం బొమ్ము.

శంబు—పురాణబ్రహ్మవాది యగు నగస్త్యభగవానుని సెలవుగైకొని శాశ్వతస్థానమునకుఁ బోయెదను. (నిష్క్రమించును)

రాము—ఈ కారణమున మఱల నీకాంతారముఁ జూడఁగల్గితిని. కేస్తులమై యారణ్యకులమై మేము చిరకాల మిందు సాంసారికసౌఖ్యములలో నోలలాడితిమి. మదకలమయూర కేంకార సంకులములగు నాటి పర్వతములే యివి. ఇవిగో మంజువంజులనికుంజాభిరంజితములగు నాటి యేటిదరులు. అప్పును.

గీ॥ అదియె కాఁబోలు పసివ • కాచలంబు
జలదమాలికవోలె ద • వ్యలకుఁగూడఁ
దెలియనగుచున్నయది (పరికించి) యగు • దీనిచెంత
భవ్యగోదావరీనది • పాటుచుండు॥

ఉ॥ ఆరయ దీనికొట్టకొన • యందె జటాయువుగూఁడు, క్రింద నా
చేరువనుంటి మే ముటజ • సీమల, శ్యామల తీరభూరుహ
నిరుచి శతమి • బ్రతిభ • లించి చలించు మనోజ్ఞకాంతి కాం
తార మదే శకుంతల • నాదవినోదరసైక భామమా॥

ఆపంచపటియు నిచ్చటనే. చిరకాల మిచటనే కాపురముండు
టచే మావిసంభ సంతాపణముల కీప్రదేశములు సాక్షిభూతములై
యున్నవి. ప్రియురాలి నెచ్చెలి యగు వాసంతియు నిచటనేకదా
అయ్యో! ఈ రామహతకున కిప్పుడొంత యాపద సంభవించినది!

చం॥ తడవులనుండి, మేన విస్మ • తంబయి పొంగు విసంబుమాడ్కి, యే
పిడివలన గలక్కుమని • వేపెడి లోపలిశల్యఖండమ
లైడద వ్రణంబుమానియు న • దే మరల సెలవేసి వ్రస్సిన
ట్లడగిననాటిశోక మిపు • డైనటులే మనసుగలంచెడి॥

అయినను బూర్వపరిచితములైన యీభూప్రదేశములను జూచె
దఁగాక. (నిరూపించి) అహో! మాజిపోయినదిగదా యీ భూమి
సన్నివేశమంతయు;

మ॥ మునుపెందుండె బ్రినాహ, మందుఁబులిసంబుల్ నేడుగాన్పించు, జె
ట్లనిక్కాయంబున సొంద్రితావిరళతల్ • మార్పందె, నెన్నాళ్ళకో
కనుటాజేసి మఱొక్కకాన యను శం • కల్లోచునేకాని, యీ
వనియే యీవనియంచు రూఢి నచల • వ్రాతంబు రూపించెడి॥

అయ్యో; తప్పించుకొని పోవుదమనుకొన్నను బాంచపటి స్నేహము
నన్ను బలవంతముగ నాపుచున్నదికదా!

మ॥ మునుపెంద్రేబ్రియురాలిత్తో బహుదినం ♦ బుల్ కాపురంబుండియున్
దనివో కెచ్చటిగాధ లే సతత మిం ♦ టంజెప్పుకొంచుందు మా
యనుఁగుం బంచవట్టిగటా! ప్రియవయ ♦ స్వ్యామాపి, పెన్నాపిన్నై
చని యేమోమునఁ గాంతుఁ గానకె టుపే ♦ తుంజేసి పోజాలుదున్॥

శంబు— (మరలఁ బ్రేవేించి) జయము దేవా! అగస్త్యభగవానులు
మీరాక నాచే నెఱింగి, మీకిట్లాదేశించినారు, 'మహర్షులందఱు
నీకొఱకు నిరీక్షించుచున్నారు. వత్సలయగు లోపాముద్రయు,
నీవు విమానమునుండి దిగునప్పుడు గావింపఁదగిన మంగళసంవి
ధానమును సిద్ధపఱచికొని నీరాక కెదురుచూచుచున్నది. కాన
మమ్మెల్లర సంభావించి నాక్రతువు నెఱవేర్చి పొమ్ము' అని

రాము—భగవానుని యాదేశ మెట్లొ యట్లే జరిగించెదను.

శంబు—దేవా! ఇటు ఇటు.

రాము—భగవతీ! పంచవతీ! తుమింపుము. గురుజనాదేశ మతిక్రమింప
రానిదిగాన నెక్కఁజూకాల మీ రామునకు సెలవిమ్ము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

— ఇది చతుర్థాంకము —

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

ఉత్తర రాఘవము

పంచమాంకము.

(అనసూయయు మురళయు బ్రవేశింతురు)

అన—నత్సా! మురళా! ఎఱుంగుదువు గదా, మీనాయనగారి యాగ
మునకు వాల్మీకి భగవానులు, జానకితోఁ గూడ నిక్కడకు
దయచేసినవిషయము?

ముర—అనసూయాభగవతీ! వాల్మీకులవారిని జూచితినిగాని జానకిజూడ
నెఱుంగనే?

అన—అవును ఎఱుంగవు! ఈవియోగావస్థలో నెరులకంటఁబడకుండున
ట్లామహానుభావుఁడు బిడ్డకు వరము ప్రసాదించినాఁడులే.

ముర—అలాగా! అట్లయిన జానకి యిచ్చటనున్నదన్నమాటయేకదా.

అన—ఉన్నది కావుననే నిన్నామె యుపచారమునకు నియమించుచు
న్నాను.

ముర—కృతార్థురాలనే. మఱి రామభద్రుఁడుగూడ నిక్కడకరుదెంచి
నాడని విన్నాముగదా.

అన—అందుకొఱకే భగవతిగోదాపరికి సందేశమంపితిని.

ముర—ఏమని సందేశము?

అన—ప్రియసీ! వినిపాతమువలనఁగలిగిన దీర్ఘశోకసంతాపముచే, రామ
భద్రుఁ డిప్పుడు సగతైయున్నాఁడు. ఇక్కడనుండి యతఁ డింటికిఁ
బోవుచుఁ బ్రియసీచిరసహవాసవిస్మంభములకు సాక్షిభూతము
లైయున్న పంచవటీప్రదేశములఁ జూడకమానఁడు. స్వభావము
చేత నెంతధీరుఁడైనను, నిట్టియవస్థలో నుప్పతిల్లు శోకసంక్షోభ

మూలు పృతి పదము ప్రమాదకరములుగానే యూహింపఁదగి
యున్నవికాన, రామభద్రుడు మూర్ఖిలునపుడెల్ల నీశీతలతరంగ
చామరములతోఁ గమ్మఁదనంపుఁ బిల్లఁతెమ్మెరలవీచుచు నాతని
సేదఁదీర్చుచుండుము అని.

మొర—తల్లీ! ఆవాత్సల్యమునకు నీదాక్షిణ్యము లెగియేయున్నది; మఱి
నీత యెక్కడనున్నదో చూపుడు.

అన—గోదావరిమడుగునుండి బయలుదేరినది.

గీ॥ పాలి నవసిన చెక్కిళ్ళు, ♦ వేలుకురులు
చిన్ని మోమున కొకవిత ♦ వన్నెగూర్వఁ
గరుణమూర్తియై మైగొన్న ♦ విరహదశయై
యనగ పనికేగుదెంచె న ♦ ల్లదిగొ నీత॥

నేఁ డాయుష్మంతులగు కుశలపులకుఁ బండ్రింపవ యేడువచ్చి
నది; కానఁ దత్సంఖ్యామంగళగ్రంథి కట్టఁబడును. అందుకొఱ కామె
సూర్యభగవానుని బూజింప వలయు. రమ్మ సీవును నత్సననుసరింతు
వుగాని. (అందఱు నిష్క్రమింతురు)

— ఇది విష్కంభము —

(తెరలో) అమ్మయ్యో; ప్రమాదము, ప్రమాదము;
(అంతటఁ బూలఁగోయు నాసక్తితో సకరుణాత్సక్యముగా
నీత ప్రవేశించును).

నీత—అహూ! ప్రియసఖ వాసంతిమాటయే యిది.

(మరలఁ దెరలో)

మ॥ మునుజేమీఁదుగ, సల్లకీకీసలయం ♦ బుల్ మేసియల్లాదుగో
మున నీతాసతి పెంచికొన్న కలభం ♦ పుంగున్న

నీత—ఆ దానికేమైనది ?

(మరలఁ దెరలో)

స్వీయప్రియాం

గనతోఁగూడ సరోవిహారములసాఁ జ్యంబందుచో గర్వమె

క్కిన వేటొక్కగజంబు దాని వడిదాఁ జెడు ర్దదోద్దండమై॥

సీత—(తొట్టురేపాటుతోఁ గొన్నియడుగులునడచి) ఆర్యపుత్రా! నాపుత్ర
కుని రక్షింపుము; రక్షింపుము. (స్మృతినభినయించి చింతతో)
అయ్యో! మందభాగ్యురాలను. ఈపంచవటీదర్శనమువలనఁ జరత
రాభ్యాసపశములైన యాయక్షరములే నానోట జారుచున్నవి
కదా! హా ఆర్యపుత్రా! (మూర్ఛిల్లును)

మురళి—(ప్రవేశించి) సఖీ! జానకీ! ఊరడిల్లుము.

సీత—నెచ్చెలీ! మురళీ, వచ్చితివా! ఎన్నాళ్ళకు నిన్నుఁ జూచితిని. ఇటు
వంటి యవస్థలోనున్న నాసమాగమము నీకు మనోవెదనకేకాని
సంతోషమునకుఁ గాదు గదా.

మురళి—సఖీ! చెలులు పంచికొన్నప్పుడే కాదా దుఃఖమునకుఁ గొంత
శాంతి.

(తెటలో) విమానరాజమా! ఇంద్ర నిలుపుము.

సీత—(విని, బెదరుపాటుతో) అహూ ! నెచ్చెలీ! జలధరధ్వానగంభీర
మైన యీ వాక్యనిర్భోష మెక్కడిదో, శ్రీవణగోచరమైన
తోడనే మందభాగ్యురాలికి నాకుఁగూడ నేమో యూరట కలి
గించుచున్నది!

మురళి—చెలియా! ఎక్కడిదో యవ్యక్తమైన యానినాదమునకే
యులుము విన్న మయూరివలె నింతసంభ్రమోల్లాస మేటికేసికు?

సీత—సఖీ! అవ్యక్తమందు వేమి. సవ్వడిగట్టి గ్రహించినాను. నిశ్చయ
ముగా నార్యపుత్రుని మాటయేయది

మురళి—కాబోలు, శూద్రతాపసిని దండించుట కైత్వోక్తుడైన యా
రాజు దండకారణ్యమున కేతెంచినాడని, విందును.

సీత—బాగు-ధర్మరక్షాతత్పరుడగుదా యారాజు.

(పిమ్మటఁ గరుణాశాలియై రాముఁడు ప్రవేశించుచు)

సీ॥ పచ్చరాలపసిండి • భవనంబు లెచ్చోటి ఛాయాసహాయ భూ • జములుమాకు
రమణీయమందిరా • రామంబు లెచ్చోటి విరిపందిరులయ్యేటి • దరులుమాకు
వలసించు పన్నీటి • బలదారులే కొండదోనల జాల్మానుసన్న • సోనలుమాకు
ఇలవేల్పుచుట్టల • బలగంబు లెచ్చోటి లీలాకురంగబా • లికలుమాకు
గీ॥ అట్టి మాపంచవటి యిదే • యల్లనాటి కాపురపుఁ జిన్నెలివె వీని • గాంచినంత
మఱిగములుచున్నదుఃఖాగ్ని • నుండఁబోవ మోహభూమంబయోగన్న • ముట్టడించె॥
(తనలో) హా పేయసీ! బాసక్!

మురళి—ఇదియే గురుజనము శంకించినది.

సీత—(రామునిజూచి) అవ్వుయ్యో! గుఱుతుప్పట్టుటకు సహజగంభీరాను
భావమొక్కటి మిగిలియున్నది కాని, చూడు సఖీ, యాయూర్య
పుత్రుని మూర్తియూ యిది. అయ్యో! ప్రాతఃకాలచంద్రమండ
లమునలెఁ బాలిపోయి కృశించి, శరీరమెంత దుర్బలమైనది!
సఖీ! మురళా! నన్ను బట్టుకొనుము.
(చెలిని శోగిలించికొని మూర్ఛిల్లును)

మురళి—చెలీ! ఊరడిల్లుము.

రాము—హా! దేవీ! దండకారణ్యవాస వీరియసఖీ! విదేహరాజపుత్రీ!
(మూర్ఛిల్లును)

సీత—అయ్యయ్యో! మండభాగ్యురాలిని నన్నే పేర్కొని మూతలు
పడుచున్న కన్నుగల్వలతో నార్యపుత్రుఁడు మూర్ఛిల్లెఁ గదా.
చూడుమమ్మా! యూపిరియు నాడక కటిక నేలపైబడి యేమో
విపర్యాసముగఁ దోచుచున్నారు. అయ్యో, మురళా!
మురళా! రక్షింపుము రక్షింపుము. నాజీవితేశ్వరు నెట్లయిన
బ్రతికింపుము. (పాదములపైబడును)

మురళి—కల్యాణీ; నీవే జగత్పతిని బ్రతికించికొనుము. నీకరస్పర్శమే
కదా యీతనికి సంజీవనోపాయము పొమ్ము.

సీత—వమైనగానీ ! పాణిసఖ చెప్పినట్లేచేసెదను (అని వేగిరపాటుతోఁ
జని నేలపై వాల్మీలియున్న రాముని స్పృశించును)

రాము— (అనందపారవశ్యమున నిట్టూర్పువిడుచుచు) ఆహా ! ఏమిది!
హాయి హాయి

చ॥ సలలితచందనదుర్మమికి • సాలరసప్రసరంబొ నిండుజా

బిలికిరణాంకురంబుల సౌ • వించిన సారసుధాభిషేకమో

మలమలమాడునాయుసురు • మ్రోచు లలిత దలిరాకు వేయఁ గ్రాం
జలువల జీవనాషధిర • సాయనమో యిది హాయిహాయియశా॥

గీ॥ స్వర్ణమిదియొక్కడిదొ పురా • పరిచితంబె

చిత్తపరిమోహణంబు సెం • జీవసంబు

తాపమునఁ గల్గుసోలింతఁ • బాపుఁగాని

తోన నానందమున సొక్కు • లోనె ముంచు॥

సీత—(కొంతహర్షముతో) అప్తయ్య త్రిలోకనాథునకు మరలఁ బాణి
ములు చేరుకొన్నవి. (భయకరుణములతో నవ్వలికిఁ దొలంగి)
ఇప్పటికీపాటి బహుకృతియే నాకుఁ జాలు.

రాము—(లేచికూర్చుండి) వత్సలయగు దేవిచేఁ బ్రసాదింపఁబడ లేదుగదా!
కానీ, పరికించెదను.

సీత—నెచ్చెలీ ! ఆర్యపుత్రులు నన్ను గుర్తించిరేమో ర మ్మావలకు.
అభ్యనుజ్ఞ లేకయే నాయంత నేను కల్పిపించుకొనిన యీసన్ని
ధానమునకై, మహారా జెంతయో నాపైఁ గోపించును.

ముర—ఓసి! బేలా! వాల్మీకి వరప్రభావమున వనదేవతలకుఁగూడ నీవగు
పడపు జడియకుము.

సీత—అవును. ఆవర మున్నదికదా.

రాము—హా! బేయనీ! జనకనందినీ!

సీత—(పొలయల్కతోడి డగ్గుత్తికతో) ఆర్యపుత్రా! జరిగిన వృత్తాంత
 మేమి యీ స్నేహసంభాషణమేమి? మురళా! వినుచున్నావు
 కదా! యేమహాభాగునిదర్శనము జన్మాంతరములకైనను దుర్ల
 భమని తలంచుచుండునో యట్టి యార్యపుత్రుడు మందభాగ్య
 నగు నన్ను ద్వేషించి, యిట్లాకోశించుచుండఁ జూచి వజ్రమయ
 హృదయమైన యేమని యీతనియెడఁ గాఢిన్యమువహించి
 యూరికుండును, చెప్పము. ఎఱుంగుచుముకదా యీతనిహృద
 యము నేనును, నాహృదయ మీతఁడును. నెచ్చెలీ! నన్నట్లు
 నిష్కారణముగఁ బరిత్యజించినను నిష్పక్షవిభముగానున్న యీతనిఁ
 జూచుచున్నప్పుడు నాహృదయావస్థ యెట్లున్నదని చెప్పుదును?
 రాము—(కలయంజూచి) అయ్యో! ఇచ్చట నెవ్వరును లేరే. హా
 ప్రేయసీ! జానకీ!

గీ॥ తనువున మెలంగు ప్రణయావధి తార మనఁగ

స్నేహరసశీతలంబైన • నీదు స్పర్శ
 వలనిసొలింత యిప్పటి • వరకు విడదు
 ప్రేయసీ! యింక సాక్షాత్క • రింప వేల?

సీత—అహా! ఆర్యపుత్రుని యీశోకాలాపము లగాధదర్శితస్నేహ
 సంభారములు. ఆనందనిష్ఠుండులు సుఖామయములు. వీనియం
 దలి విశ్వాసముచేతఁగదా, నిర్హేతుకపరిత్యాగశల్యమున వధింపఁ
 బడుచున్నను నాజన్మము చరితార్థమేయైనది.

రాము—లేదులేదు; ఇచ్చట ప్రేయసియొక్కడిది, ఇది, సంకల్ప పరంపరా
 భ్యాసముచే రామభద్రుని నావరించిన కేవలభ్రాంతి. అంతకంటె
 నేమియు లేదు.

(తెరలో) ప్రమాదము, ప్రమాదము.

(మ॥ మునుజేమీఁడుగ ... అను పూర్వార్థము పఠింపఁబడును)

సీత—అక్కటా; ఇప్పుడెవ్వ రాసాపిష్టిగజము నడ్డగింతురు!

రాము—అ! ప్రియసీపుత్రకునిపై డిక్కొనుచున్న యాదుర్బుద్ధి యెక్కడ!

వాసంతి—(తత్తరపాటునఁ బ్రవేశించి) ఏమీ! రఘునాథుడా!

సీత—ఏమీ! నానెచ్చెలి వాసంతియా!

వాసం—దేవా! జయము జయము.

రాము —(నిరూపించి) ఏమీ! ప్రియసఖి వాసంతియా!

వాసం—దేవా! త్వరపడవలయు. ఇక్కడనుండి జటాయుశిఖరమునకు
దక్షిణముగానున్న సీతాతీర్థము మీఁనుగా గోదావరిలోనికిం దిగి
దేవీపుత్రకుని సాభావింపుము.

సీత—హతంధ్రీ! జటాయూ! సీపు లేక యీజనస్థానమిప్పుడు పాడువడి
పోయినదికదా!

రాము—హాహా! హృదయమర్మములఁ గోయుచున్న వేయిపూర్వకథా
ప్రసంగములు

వాసం—దేవా! ఇటు ఇటు

సీత—నెచ్చెలీ; మురళా! నిజమేనుమీ వనదేవతలుగూడ నన్నుఁ జూడఁ
జాలకున్నారు.

మురళ—మఱి సాధారణమా వాల్మీకివరప్రభావము?

సీత—అలాగైన వీరి ననుసరింతము రమ్మ. (పరిక్రమింతురు.)

రాము—భగవతీ గోదావరీ! నమస్కారము.

వాసం—(కనుఁగొని) దేవా! ఆనందింపుము వధూసహచారియై దేవీ
పుత్రకుఁడు విజయోల్లాసమున నోలలాడుచున్నాఁడు.

రాము—వర్ణిల్లుఁగాక ఆయుష్మంతుఁడు.

సీత—అమ్మయ్య; గొప్పటి కీకొడు కింతటివాడయ్యెగదా!

రాము—దేవీ; సీపుకృతార్థురాలపు.

శా॥ బాలకీడల నీవతంసలవలీ • పల్కింబు గైకొంచు ముక

బాలాంభోరుహనాశపల్లవములం • బాటించు నూనూగుదం

తాలగ్రాళిన నీనుతుం డితఁడుమా • ద్యద్దంతి నోడించి, నే

ఱాలంబించెగదా కుటుంబిని! వయో • ర్హంతైన కల్యాణము॥

సీత—సౌమ్యదర్శనయగు తనప్రియురాలితో నీచిరంజీవి వియోగ

మన్నది యెఱుంగకుండుఁగాక నెచ్చెలీ! ఇది యిట్టిదైనదికదా.

ఇక నాకుశలపు లెట్లగుదురో?

ముర—సఖీ! ఇదియెట్టిదో వారును నట్టివాఁడే యకాదురు.

సీత—చెలీ! ఎంతటియదృష్టహీనురాలను నేను; ఆర్యపుత్రవియోగమే

కాక పుత్రవియోగముగూడనా? మురళా! నేను బిడ్డలంగన్న

ఫలమేమి? మల్లెమొగ్గలవంటి పలుచని పలువరుసతోడను,

మొలకనప్పుల కేకిసలచే మిసమిసలాడు పాలబుగ్గలతోడను నంద

గించు నాపుత్రకుల ముఖారవిందములనార్యపుత్రుఁడు ముద్దాడు

చుండఁగాఁ జూడకపోయితినే!

ముర—సఖీ! చూచెదపు దైవానుగ్రహముచే;

సీత—ప్రాణసఖీ! బిడ్డలు తలఁపునకువచ్చి పాలిండ్లు చేపుటచే నిష్పడు

వారి తండ్రిసన్నిధానమున నేనునుక్షణమాత్రముసంసారిణినైతిని.

ముర—చెలీ! అబ్బురమా యిది? సంతానముకదా ప్రాణయప్రకర్ష

మునకుఁ బరమావధి. తలిదండ్రుల పరస్పరానుబంధమును బిగి

యించునది కానుపేకదా!

వాసం—దేవా! ఈదిక్కునఁదిలకింపుడు

గీ॥ అపుడపుడె యంకురించు చి • న్నారిమింఛ

మమరుతటి సీత పెంచిన • నెమిలి, యదిగో

నీటుతలకుచ్చురత్న కి • రీటమమరఁ

గొమ్మఁగూడి కదంబానఁ • గూయ నెపుడు!

రాము—ఆనందింపుము వత్సా ఆనందింపుము.

సీత—అవును ఆనెమిలియే యిది

రాము—నాయనా! మయూరకుమారా!

మ॥ వలయంపు న్నటనక్రమంబు లెఱిగిం ♦ పక్ష దారకాచంక్రమం
బుల గుఱ్ఱుల్ వెలయించు కంటికి బటు ♦ భూవల్లరీనాట్యముల్
దభకుల్వోయఁ గరప్రవాళములఁదా ♦ శఫక్కియల్ సూపుచు
జెలియాడించిన నిన్ను నాసుతునిగాఁ ♦ బిగింతు సశాంతము॥

అహో! తిర్యగ్జంతువులుగూడఁ బరిచయము మఱచిపోవుగదా!

గీ॥ కాంత మును బెంచునప్పు డి ♦ కడిమిమూఁగు
కొలఁది తొలిపూత చిన్నారి ♦ గుమ్మటంబు

సీత—నిజమే. అర్యపుత్రులు చక్కఁగా గుఱ్ఱించినారు.
స్వజనమునఁబోలె దీన హ ♦ రంబుగనుచు
ఈగిరిమయూర మిట సీత ♦ నే తలంచు॥

వాసం—దేవర యిచటఁ గూరుచుందురు గాక.

గీ॥ కదళికారామమున నీవు ♦ కాంతతోడ
మున్ను శయనించు చలువరా ♦ తిన్నెయిదియె
తేపుమాపిట సీత చే ♦ మేపులిడుట
హరిణకము లిప్పటికి దీని ♦ మరగి చనవు॥

రాము—సఖీ వాసంతీ; నేదీనింజూడ లేను. (ఏడ్చుచు నింకొకయెడఁ
గూరుచుండును).

సీత—సఖీ, వాసంతీ; ఈప్రదేశము నార్యపుత్రునకు నాకును జూపి
చి, యేమిపనిచేసితివే. అయ్యా! అయ్యా అశఁడే యార్య
పుత్రుఁడు, అదియే పంచవటి, అల్లదియే ప్రియసఖి వాసంతి.
అవియే మాకు వివిధవిస్మయభసాక్షులగు గోదావరీపరిసరవసి
ప్రదేశములు. అల్లవే నాబిడ్డలవంటివైన మృగములు, పక్షులు
వృక్షములును. మందభాగ్యకు నాకివి యన్నియుఁ గన్నుల
యెదుట నున్నను, లేనివే కదా. అయ్యా! జీవలోకపరివర్తన
మీలాగే పోయె గదా!

హా! దైవమా; 'నేను లేకయీతఁడును, ఈతఁడులేకనేనును' అని కలయందైన నెవ్వరుదలంచిరి. నాకిదియొకజన్మాంతరావస్థకాబోలు. కావున నేటికైన నాయందనుగ్రహముచే గానంబడిన నాజీవి తేశ్వరుని బాష్పసలిఖధారావ్యవధానములయందుఁ జూచికొనుచుండును.

మురళి—సఖి జానకీ! చూచికొనుము. వెల్లివొడుచుచున్న యానందశోకాశ్రుపూరములతోఁ బ్రేమామృతమును వర్షించుచు దయితా లోకనోత్కంఠచే నుత్తాసథీర్ణమైయున్న నీచూషి, పాలకాలువ వలెఁ బ్రియుని నోలలాడించుచున్నది.

వాసంతి—

మ! ఫలపుష్పార్థ్య మొసంగుఁగావుత, తరు • వ్యాతంబు కొందేనియొక దభితాంభోరుహసారభంబుల, వనాం • తర్వాయువుల్ వీవుతఁ గలగానంబు లొనర్చుఁగావుత విహం • గళేణి సోత్కంఠమై చెలిమిఁ వెండి మహానుభావుఁ డరుదెం • చెరాముఁ డీకానకుఁ! రాము—సఖి! వాసంతి! ఇక్కడఁగూరుచుండుము.

వాసంతి—(కూర్చుండి కన్నీళ్ళతో) మహారాజా! కుశలమా కుమార లక్ష్మణునకు ?

రాము—(వినమి నభినయించి)

మ! తఱిగోలేచి, కరారవిందములు గం • దన్ సీత నీర్వోసి, నివ్వరులఁమేఱి కుశాంకురంబులిడి, పెం • పన్ సొంపువాటించు నీ తరుసారంగవిహంగమప్రముఖసం • తానంబుఁగనైన్న దుర్భర మీగుండెగఱింగిసీరగువికా • రంబేదొ నన్నే చెమన్ వాసం—మహారాజా! నిన్నే అడుగుచున్నాను. కుశలమా కుమారలక్ష్మణునకు?

రాము—(స్వగతము) ఓహూ! “మహారాజా” అని ప్రేమలేని యామంత్రీణము నాకును, సోమిత్రీయెడ మాత్రము భాష్ప

గడ్గడాడముగాఁ గుఱవశ్యమునా? ఇందుకులన సీతాపరి
త్యాగదృష్టాంత మీమెక్కుఁ దెలియవచ్చినదనియే తలంపవలెను.
(ప్రశాశముగా) ఆ కుశలమే కుమారుణకు.

వాసం—ఓ దేవా! ఏమందును! కూర్చుండవైపోయితివే.
సీత—సఖీ వాసంతీ! నీవే యిట్లుడుచుంటివేమి? ఆర్యపుత్రుం డెల్ల
రకుఁ బ్రేమపాత్రుడై యుండఁగా విశేషించి నీకుఁ జెప్పవల
సిన దేమి?

వాసం—అహ! ఎన్నియిచ్చకము లాడితివి. ఎన్ని నయగారముల
వెల్లడించితివి?

చం॥ అమలమతీ! మదీయహృద • యంబునకుఁ హృదయంబ వీవు, పా
ణమునకుఁ బ్రాణమీవు, నయ • నంబులఁజూడిక వీవు, గాత్రమం
దమృతరసంబ వీ వనుచు, • నమ్మెయి నన్నిప్రియంబు, లన్నితీ
యము లని, యావిముగ్ధనె క • టా! (నిట్టూర్పు విడిచి)
యిక నెందుల కాప్రసంగముల్! (మూర్ఛిల్లును)

మూరళ—అవును; వాక్యము ముగింపకుంటయు, మూర్ఛయుఁ దిగియే
యున్నవి.

రాము—సఖీ! ఊరడిల్లుము.

వాసం—దేవా! ఇంతటియకార్య మొనరించితివేమి?

సీత—వాసంతీ చాలు నూటకుండుము.

రాము—లోకము నైరింపదన్ని...

వాసం—అది యేమికారణమున?

రాము—ఏమో దానికే యెఱుక

మూరళ—నిరంధింపవలసినదే లోకమును.

వాసం—మరలమూర్ఖ యిద్ది.

ఉ॥ ఓయి కఠోర! చీకు యశ • మొక్కటియేగద వాంఛితార్థ, మ
త్యాయలే విూతకంఠెగల • దా యిల ధారతరాపకీర్తి య
న్నా! యటపీఠలిబి య • నాథ, మృగేక్షణ యేమియయ్యె నో
హా యధినాథ! యెంతపని • కోర్చితి వేమనుకొంచునుందువో॥
సీత—సఖి వాసంతీ! అనరాదుగాని నీవేదారుణపు కఠోరపును. ట్లోభిం
చుచున్న యార్యపుత్రుని మఱింత ట్లోభింపజేయుచున్నావు.

రాము—

మ॥ చెలి! యింకేమని తెల్పుదుక సతి గతి • చెక గానలోజిక్కి, వి
హ్వలయై తల్లికిఁబాయు లేడిపసిపా • పుబోలి, నీరాకు పొ
ద్దులగర్భం బతిభారమై జవజవ • దూఁగాడుచోఁ బువె
న్నెలతోఁ బోలు తదీయకాయలతిక • మ్మింగెక వసితత్వములో॥

సీత—ఆర్యపుత్రా! ఇదిగో నేను బ్రతికియే యున్నాను.

రాము—హాప్రియా! జానకీ! యెక్కడనున్నావు ?

సీత—అయ్యో, అయ్యో, ఆర్యపుత్రులు నాకొఱకై వావిడిచి యేఱు
చున్నారు గదా !

ముర—చెలి ! జానకీ! ఇప్పు డింతకంఠెగ గర్తవ్యములేదు దుఃఖతులు
దుఃఖోపశమనము గావించుకొనవలసినదే,

గీ॥ వరదవశి, దట్టముగ గట్టు • లొరయు నపుడు
గండి తెఱచినచోఁ దటా • కంబు తెగచు
విపుల శోకంబుచేత ట్లో • భించు నపుడు
బిట్టు విలపించుచో గుండ • ప్పీలిపొడు ॥

రాము—అక్కటా! ఈరామభద్రుని జీవయాత్ర యెటుచూచినను గవ్వ
తరమై పోయెను.

మ॥ ధరణీపాలనమా, యథావిధిగఁ గ • ర్తవ్యంబు, తాదృక్ప్రియా
విరహంబా మిడియెండ కొవ్వొనిటులో • వేధించుగా జీవముక

బరివర్జించి, తనంత, నేడ్చుటకునై * నన్ బ్రాప్తియాలేదు, డె
పురపు గుండెభరంబుదీర నిపుడే * డ్వంగల్ల మేలేకదా !

హా హా దుర్భరము దుర్భరము.

శా॥ వీల్గు డెందము శోకతీవ్ర ద్విధా * భిన్నంబుగా దింతకున్

గూల్గు మేను గలంగి మోహమున వీ * డ్కొదింక జైతన్యమున్

గాల్గు నిల్వన దేహ మాంతరశిఖి * గాదింతకుం బూది యి

స్సీ ! లోమర్మము లంటఁ గోయు విధి వి * చేడింప దీజీవమున్॥

సీత-ఇటువంటిదే యీదుఃఖము.

రాము- ఓనాయనలా రా! పౌరజానపదులారా!

మ॥ అనుకూలంపకపోయె దేవి భవనం * బుడుంటయేమీకుఁ. గా

ననె కాన్ దృఢమట్లుపేడి, లవమై * నన్ వెన్కఁజింతింప, నే

డనుభూతప్రియబాంధవంబులగునా * యాభావముల్ మానసం

బునరేగ్ విలపింతునియ్యెడ తుమిం * పుండయ్య నేదీనుఁడన్॥

ముర-ఈశోక సాగర మతిగంభీరముగనున్నది.

వాసం-దేవా! గడచినదానికై వగచి యేమిప్రయోజనము? ధైర్య

మవలంబింపుడు

రాము-సఖి వాసంతీ! ఇంకను ధైర్యమనుచున్నా వేమి?

గీ॥ జానకీశూన్యమైన యీ * జగతియందుఁ

బదియరెండేడ్ల కాల మి * ప్పటికిజరిగె

‘సీత’ యనుపేరుగూడ న * శించిపోయె

‘రాముఁడు నశించె’ ననుమాట * రాకపోయె ॥

సీత-అయ్యో మురళా! ఆర్యపుతుని యీవిలాపములచే నేను

విమూఢునై పోవుచున్నాను.

ముర-నచ్చెలీ! నిజమే స్నేహార్ద్రశీతలంబులయ్య శోకనిష్ఠురములగు

టచే నీకీహుకు లంతఘృద్యములుగావు. ఏలయున నివియెల్ల విష

రషమలీమసములైన తేనెసొనలై నీమీఁదఁ గురియుచున్నవి.

రాము—సఖి వాసంతీ! ఇంకెంతకాలము నైరింతును.

మ॥ నరముల్ గాడంగనాటుకొన్నవిషదం • వ్రంబోలి; డెందానని
 మురితఁగుచ్చి మెలిమలంచుకొఱకం • చుంగాలముంబోలిదు
 ర్భరమై దారుణశోకకీలమిటుమ • ర్మశ్రేణులంబట్టియే
 డైటమై చీల్చుచునున్న నోర్పుకొనలే • దే మొండినై నెచ్చెలీ॥
 సీత—అక్కటా! ఎంతటి మందభాగ్యురాలను; ఆర్యపుత్రున కీవిధ
 ముగ మాటిమాటికి నాయాసము కలిగించుచున్నాను.

రాము—సఖి వాసంతీ! ఈవిధముగ నంతఃకరణమును జలయింపనీక
 యెంత చిక్కబట్టుకొనియున్నను బూర్వానుభూతములగు నా
 యావస్తువుల సందర్శించుటచే నిప్పుడు నాకీ సంక్షోభము
 తటస్థించినది. ఈ యావేగము నరికట్టుటకు నే నెట్టిగట్టియత్ని
 ము లొనరించుచున్నను సవియెల్ల, మహాప్రవాహరయము
 నందు, నైకతసేతువువలె భిన్నములై బలాత్కరమగు కొం
 డొక వికారము నన్నావలించుచున్నదిగాదా!

సీత—అయ్యో! దుర్వారవిష్ణవారంభమగు నార్యపుత్రుని యీ
 దుఃఖసంక్షోభముచే నాహృదయము, తనదుఃఖావస్థను మఱచి
 పోయి కలగుండువడుచున్నదిగాదా!

వాసం—(స్వగతము) ఈ మహానుభావుఁ డత్యాశన్నుడై యున్నాఁడు;
 కావునఁ బ్రసంగాంతరమున కీతని హృదయము మరలైదను,
 (ప్రకాశముగ) దేవా! పూర్వానుభూతములైన యీజనస్థాన
 ప్రదేశముల నించుక పరికింపుడు.

రాము—అట్లే కానిమ్మ (లేచి పరికిమించును.)

సీత—ఆహా! ఈవాసంతి దుఃఖోద్దీపకములనే వినోదోపాయములని
 భ్రమించుచున్నది కదా.

వాసం—దేవా! జ్ఞాపకమున్నదా?

మ॥ కనుగొమ్మిపాదరింటనే చెలియరా • కళ వేదియున్నావు, మా
నిని గోదావరిరేవునం దినుక తి • న్నెన్ హుసలగొంచుజో
కను జ్ఞాన చనుదెంచు చీపు పొలయ • ల్కంగొన్ననన్నం గగ్గిరిం
చి నవాంభోరుహకోర కాభము రచిం • చెన్ భీతి సేవాంబులి
సీత—వాసంతీ ! కతినురాలవుగదా నీవు ; హృదయమర్మశబ్దములఁ గద
లించు నీలాటివృత్తాంతములతో మాటి మాటికి మందభాగ్యు
రాలిని నన్నును, ఆర్యపుత్రునింగూడ సంతపింప జేయుచున్నావు
రాము—హంచుండీ ! జానకీ ! ఇందందుఁ గానఁబడుచున్నట్లుండియు జాలి
వహింపవుగా !

కా॥ హా దేవీ ! హృదయంబుభిన్నమగు, వ • మ్మాదేహబంధంబులు
లేదయ్యెక జగమే, దహించు నమితా • గ్నిజ్వాల లోలోపలక
మీఁదుంగిందు నెఱుంగ కాత్తము తమోం • ధీభూతమై పోయె హా !
హా ! దార్భాగ్యుడ నేమిసేయుదు, విమో • హంభోధిలోమున్గిరి॥
(అని మూర్ఛిల్లును)

సీత—అయ్యో అయ్యో ! ఆర్యపుత్రుఁడు మరల మూర్ఛపోయిశాఁడు
గదా !

వాసం—దేవా ! ఊరడిల్లుము. ఊరడిల్లుము.

సీత—హా ! జీవితేశ్వర ! సకలలోకైక కల్యాణమూర్తివైన నీవు, మంద
భాగ్యురాలనగు నానిమిత్తమై మాటిమాటికి జీవితసంశయ
దారుణంబగు నీలాటి యవస్థాపరిణామము ననుభవించుచుంటివే,
సఖి మురళీ ! ఇక నేజతుక లేను.

ముర—చెలియా ! ఊరడుము. మరల సీతరస్పర్శమే రామభద్రునినకు
సంజీవనోపాయము.

వాసం—అయ్యో, ఇక నేమిగతి, ఇప్పటికిని మూర్ఛదేరకున్నాఁడు
హావీర్యసఖి ! జానకీ ! నీప్రాణేశ్వరు నింకను సంభావించుమో?

(సీత తత్తరపాటుతో సమీపించి. రాముని హృదయమునంజును,
నెన్నె సత్యుండును స్పృశించుచున్నది.)

వాసం—అమ్మయ్య రామభద్రునకు మరల బ్రాణములు చేరుకొన్నవి.
రాము—అహ! ఏమిది.

గీ॥ తనువునందున్న లో వెలి ♦ ధాతువులను

అమృత రసలేపముల నోల ♦ లాఢివట్లు

స్పర్శ మేదియో మరల జీ ♦ వం బొసంగి

ముంచె నాకస్మికానంద ♦ మూర్ఛలోన॥

సఖి వాసంతీ! అదృష్టవంతురాలవు

వాసం—ఏమి యేమి ?

రాము—మఱేమున్నది. మరల జానకి దొరక నేదొరికినది.

వాసం—రామచంద్రా! ఆమె యెక్కడ ?

రాము—(స్పర్శనుభవనుభవించుచు) ఇదిగో యెదుటనే యున్నది.

వాసం—ఓయీ ప్రియసఖివియోగదుఃఖమున నిదివరకే దహింపఁ
బడుచున్న యీమందభాగ్యురాలిని, మాటిమాటికి మర్మచ్ఛేద
కఠోరములగు నీలాటి ప్రలాపములచే నేలదహించెదవు ?

సీత—అహ! అవ్వలికిదొలుంగి పోదలంతుఁగాని, అంతటి దీర్ఘదుర్భర
మైన నా సంతాపముచుగూడ రవంతలో నడచించునదై చిరతర
స్నేహప్రసన్నశీతలంబైయున్న యార్యపుత్రుని యీకరస్పర్శ
ముచే వజ్రమయమగుటంకమున నతికింపఁబడినట్లు నా హస్త
మీవలకు రాకున్నదే!

రాము—సఖి వాసంతీ! ప్రలాపములుగావు నిజముగ సీత దొరికినది.

చరణ-నరిణియచేళ గంకణ శు ♦ భంకర మేకర మందికొంటి, నే

కర మనుభూతమయ్యెఁ జర ♦ కాలమునాకు, యభిజ్ఞమై నుభా

ధ్వజశిరంబులైన యువ • చారముల గరకాతుహరను

దరలవలీప్రవాళలలి • తం బిపు డాకరమే గ్రహించితి॥

సీత—అయ్యో అయ్యో! ఆర్యపుత్రుని స్పర్శమువలని విమోహముచే
నాకు బ్రహ్మాదముసంభవించెనే!

వాసం—అకటా! ఉన్మాదమే!

సీత—(సంభ్రమమున విడిపించుకొని యవ్వలికేగును)

రాము—హా; హా; వాసంతీ పరమాదమేయైనది.

వాసం—దేవా! ఏమి ఏమి.

రాము—ఇంకేమున్నది.

గీ॥ జడము, ప్రస్వేదకంబు, చం • చలమునైన

సకియ చిగురాకుఁజే యిట్టె • జాతిపోయె

జడము ప్రస్వేదకంబు చం • చలమునైన

నాకరమునుండి యున్న దు • న్నటులెయుండి॥

సీత—అయ్యయ్యో! ఆర్యపుత్రుడిప్పటికిని దన్నుఁ దాఁ దెలిసికొన నేర
కున్నాఁడు. నేత్రములకింకను నైజవిలాసమురాలేదు. కను
జుపులు నిశ్చలములై యెరుటనున్న విషయమునుగూడ సం
గ్రహింపనేరక యూరక ఘూర్ణమానము లగుచున్నవి.

మర—(సన్నేహకాతుకమున సీతను నిరూపించి)

గీ॥ నాతిమేను ప్రియస్పర్శ • నాతి హర్ష

మునను జలియించి, చెమరించి • పులకరించె

బవనమునఁ దూఁగి తొలకరి • వానఁ దోఁగి

కోరగించుకదంబుఘ్న • గొమ్మవోలె ॥

సీత—ఓహో! “పరిత్యజించిన మగనిపై దీని కింత యనురాగమేమి”

యని ముగళ వన్నుఁ జూచి యేమనుకొనుచున్నదో యని నాకు

నిగగుచున్నది.

రాము—హా ! ఏమిది జానకి లేనే లేదే ! ఓసీ నిర్దయురాలా ! వైదేహీ !

సీత—అ నిజముగా, నేను నిర్దయురాలనే, ఇట్టియవస్థలోనున్న మిమ్ముఁ జూచుచుండియు జీవించియున్నాను.

రాము—హా పేరీయసీ ; ఎందున్నావు ? అనుగ్రహింపవా ? ఇట్టి నన్ను విడనాడిపోవుట నీకుఁదగునా ?

సీత—ఆర్యపుత్రా ! విపరీతముగాదా యిట్లనుట

వాసం—దేవా శాంతింపుఁడు, మేరమీఱిన వియోగదుఃఖముచే బరవశమైన మీహృదయమును, లోకోత్తరమైన మీశ్చార్యముచేతనే కుదుటఁబఱచికొనుఁడు. ఇక్కడ నాప్రియసఖ యెక్కడిది ?

రాము—నిజమే, లేదు; ఉన్నచో వాసంతికైన సగుపడదా ? ఇది స్వప్నవృత్తాంత మేమో ! నేను నిద్దరపోలేదే ! మొదలు రామునకు నిద్ర యెక్కడిది ! ఇది నిశ్చయముగా నిరంతరసంకల్ప పరంపరలచే గల్పింపఁబడిన కేవల చిత్తభ్రాంతి. ఇదే సర్వథా నన్ను వెన్నాడుచున్నది.

సీత—కఠినురాలను నేనే యార్యపుత్రుని మోసగించితిని.

వాసం—దేవా ; చూడు చూడు,

మ॥ ఉగ్రుడై తేయు నయోరథంబిదె, జటా • యుగ్ధిన్నభిన్నంబు; త
తరవాహంబు లవే, పిశాచముఖముల్ • కంకాళశేషాంకముల్ ;
పరుఁ డిచ్చోట జటాయుపక్షయుగము • త్పాటించి రోహజ్వల
ధరణీజం గొనిపోయె మింటఁ జలదం • తశ్చంచలాబ్ధింబనన్ .

సీత—(భయముతో) హా ! ఆర్యపుత్రా ! తండ్రి వధింపఁబడుచున్నాఁడు. రక్షింపుము రక్షింపుము. నే నపహరింపఁబడుచున్నాను.

రాము—(వేగమునలేచి) అరేపాపీ ! తాతప్రాణసీతాపహారీ ! ఎందుఁ జాయెదవురా ?

వాసం—దేవా ! రాక్షసకులపృశయధూమకేతూ ! ఇప్పుడును నీకోర్కె ధమున కాస్పదముకలదా ?

సీత—అహూ ! ఉన్నత నెతినే !

రాము—ఇప్పుడు నిజముగాఁ బ్రలాపమే చేసితిని. ఇప్పటి వైపరీత్య

మటువంటిదికాదు. ఇదివేటువిధమైనది. అక్కటా!
 11! లివిరహం బుపాయనివ • హంబుల నిత్యవిరోధహేతుకం
 బై, వివిధోగ్రసంగర వి • హారములకొ జగదద్భుతావహం
 బై, విసువేది కాల్పవవ • భావధి సైఃపగనయ్యె ము, న్నయో!
 ఈవిరహాబ్ధి కేయవధి • యేని పృతిక్రియ నేడు సైఃపగళ!
 సీత—ఎమీ దీని కవధియే లేదుగా! హా మందభాగ్యురాలగు ఊడి
 పోయితిని. (వచ్చును.)

వాసం—జేవా! దీనికి బ్రతిక్రియయేలేదా!
 రాము—ఇంకేమి పృతిక్రియ వాసంతీ! హా హా కష్టము
 నీ! కపికులేశ్వరుని స • ఖ్యం బెందుఁ గొఱగాదు
 కపిసేన లెచట న • క్కటకురావు
 బాంబవన్మతికి లే • శంబెందుఁ బనిలేదు
 హనుమంతుఁడేని యెం • దరుగ లేఁడు
 ఎచటసేతువు నలుం • డేని నిర్దిష్ఠలేఁ
 డలవిభీషణుఁడే ని • రిర్థుఁడెందు
 సామిత్రిబాణసం • చయ మెందుఁ జొర లేదు
 నాశక్తి కెందు య • త్నంబెలేదు

గీ! అక్కటా! యట్టిదుర్గమం • బైనచోట
 నెచటనున్నావె జానకీ! • యెందుఁగన్నఁ
 బ్రాణములఁగోసియిడునింత • బలగముండి
 పోయినీ! నీయవధి త • ప్పింపలేరు॥

సఖి వాసంతీ! ఇప్పుడు రామదర్శనము సఖులకు దుఃఖము
 కొఱకే. ఇట్లంతకాలము నిన్నేడిపింతును. సంకల్పితమగు నశ్వమేధము
 నిర్వహించుటకై శీఘ్రముగఁ బోవలసియునున్నది. కాన నాకింకఁ
 బయనమున కానతిమ్ము.
 సీత—(ఉద్వేగముతో మురళిం గాఁగిలించుకొని) అయ్యో మురళా! ఆర్య
 పుత్రుఁడు వెడలిపోన పోవుచున్నాఁడు. నా కింకేమిగతి (మూర్ఛిల్లును.)
 ముర—చెలీ! జానకీ! ఊరడిల్లుము. ఆయుష్మంతులగు కుశలవల

వర్షవర్షన మహాత్మ్యము నిర్వర్తింప, భాగిరథీపదసన్నిధానము నకు మనమును బోవుదము రమ్మ.

వాసం—పాపము శమించుగాక ! అశ్వమేధ నిర్వహణమా ? మఱి సహధర్మచారిణి యెవరు ?

రాము—ఉన్నదికదా బంగారపు సీతాపత్నిమ.

సీత—(నిట్టూర్చి కన్నీటితో) ఆహా ! ఆర్యపుత్రుడవే యిప్పుడు నీవు. ఇప్పుడు నాపరిత్యాగశల్యము లాగి వేయబడినది.

రాము—దానింజూచుకొనుచు నైనను బాష్పపూరితమైన నా నయనమును గొంతవినోదింపఁ జేసికొందును.

సీత—ఆహా ! ఆర్యపుత్రునిచే బహుమానింపఁబడుచున్న యాపత్రిమధన్యగదా. అది ఆర్యపుత్రుని వినోదింపఁ జేయునదై జీవలోకమున కెల్ల నాశానిబంధనమైనది.

ముర—(చిరునవ్వుతోడను, స్నేహబాష్పములతోడను గాఁగిలించి) సఖి ! నిన్ను నీవే పొగడుకొనుచున్నావు.

సీత—(లజ్జతోఁ దలవంచి) మురళ నన్నుఁబరిహసించుచున్నది.

వాసం—దేవా ! ఈసమావేశము మాకు మహాప్రసాదము. కార్యభంగముగాకుండునట్లు ప్రయాణ మనుసంధింపుడు.

సీత—అయ్యో ! నాకిప్పుడు వాసంతి ప్రతికూలయ్యెనే

మురళ—చెలియా ! రమ్మ. పోవుదము.

సీత—(కష్టముతో) వచ్చుచున్నాను. దుర్లభదర్శనుని క్షణమాత్రము చూచుకొందును. (పోవుచు) అపూర్వపుణ్యపరిపాకముచే దర్శనమిచ్చిన యార్యపుత్రుని పాదపద్మముల కిదేనమస్కారము.

(మూర్ఛిల్లును)

ముర—సఖి ! ఊరడిల్లుము లెమ్ము.

సీత—మేఘాంతరమందలి పూర్ణచంద్రిదర్శన మెంతసేపు.

రాము—విమానరాజమా ! ఇటు ఇటు. (అందఱు లేచుచున్నారు.)

ఇది పంచమాంకము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణమః

ఉత్తర రాఘవము

షష్ఠాంకము.

(వటువులతోఁ గుశలపులు పాడుచుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.)

శేయము - కాఫీ - చతుశ్శగతి.

రామ-సకలగుణధామా-తారకనామా-రఘుకులనామా || పరం ||

ధామా రాజలలామా-కలుషవిరామా దశరథరామా || జయ ||

తాపసయాగవి-దారణదారుణ-దైత్యవిభంజనరామా || పురహర ||

చాపవిపాటన-పాటవ, ధరణీ-జారమణీవర రామా || జయ ||

పరశురామ బల-భంజనరామా-ప్రముదతపార్థివరామా || రామా ||

పరిపాలిత గురు-వచనా, వనసం-చరణా, మునిజనశరణా || జయ ||

ఖరదూషణముఖా-సురసంహరణా-శరణాగత కపిభరణా || రామా ||

శరనిధిబంధన-సురరిపుభంజన-జగదభిరంజన రామా || జయ ||

గాలవుడు—కుశలపులారా ! మీరు వేయేండ్లు వర్ధిల్లవలయు !

లవు—అయ్యా ! ఈయప్రస్తుతాశీర్వాచన మెందుకు ?

గాల—అప్రస్తుతమేమి ? నేటి కైదు దినములనుండియు మీవర్షవర్షన

మహోత్సవములు జరుగుచున్నవికదా ?

కుశు—అవును, అయిన,

గాల—అసందర్భముతోనివేకా యథేచ్ఛగా మా కీ యనధ్యయన

మహోత్సవములును !

కుశు—ఓహూ, మీకందఱకు నధ్యయన భంగము గలిగించితిమనియూ

మా కీటహూకరణము.

గాల—మా కధ్యయనభంగ మిప్పుడు కొత్తగా సంభవించినదేమున్నది ?

ఏనాడు మాకు మీసహాధ్యాయుత్వము లభించినదో యానాడే.

కుశు—ఏమయ్యా మేము మీకు సహాధ్యాయులమై యుండుటకైన బనికీరామా ?

గాల—అఁ పనికిరాని మాటే నిజము.

లవు—ఏమీ ! మేమంత విద్యాసక్తిలేని మూర్ఖులమా ?

గాల—కారు కావుననే మీకును మాకును సహాధ్యాయిత్వము కుదిరి నదికాదు. పాఠ ముపాఠ్యయులనోట నుండఁగనే గ్రంథమంతయు మీహృదయ ఫలకముల నుండును. మృణ్మయపాత్రలవంటి మా మొద్దు తలకాయలకు, మీకున్న ఘటితిగ్రహణశక్తి లేకపోవుటచే బడిలోఁ బ్రవేశించునాఁ డేస్థితిలో నున్నదో నేటివరకాస్థితిలోనే యెదుగు బాదుగు లేకుండఁ గనుబొమ్మలమీఁది వెండ్రుకలవలె మాచదువాకేతీరుగ సాగుచున్నది. విద్యాబుద్ధులలో మా కీడు జోడుగానుండు సహాధ్యాయులతోఁ జేరి వేరొక యపాఠ్యముని నాశ్రయింపలేమా యని యనుకొందుము కాని, మీస్నేహపాశముచే గదలమెడల లేక యిక్కడనే కట్టబడినట్లున్నాము.

కుశు—అయ్యా ! గాలవా ! మీస్నేహధర్మము మెచ్చఁదగియున్నది. కాని తెలియక యడుగుచున్నాను. వెనుకటి పాఠములేమైన స్ఫురణలో నున్నవా ?

గాల—మిత్రుఁడా ? వెట్టివాఁడవుగదా ? వెనుకటివి వెనుకకుఁబడియుం డక ముందునకుఁబడునా ?

కుశు—ఏమీ ! అప్పుడప్పుడు వెనుకటివి చింతించుచుండవా ?

గాల—మొదటనే తెలివితేట లుండవలయునుగాని, వెనుక చింతించట వెట్టితనముకాదా ?

లవు—వివేకవంతుఁడవు పోనీ ఈమధ్యఁ జదివిన ఇంద్రజిత్తు యుద్ధఘట్టము లోని శ్లోకములైన జ్ఞాపకమున్నవా ?

గాల—నాయనా ! ఈ యుద్ధకాండ మేవేఁ బ్రారంభించితిమో కాని కంటి కింత హాయిగా నిద్దురపోయియెఱుంగనుగదా ?

లవు-అంతదీక్షగఁ జదువుచున్నావా ?

గాల-చదువు లేదు చట్టుబండలు లేదు; కన్ను మోడ్చుటయే తడవుగా,
 లంకలోని దిక్కుమాలిన రక్కసిముండకొడుకులందఱు, నానా-
 వికృతాకారములతోనాకు సాక్షాత్కారమగుచున్నా నిదేమికర్తము.
 అయ్యో ! అయ్యో ! ఆ వ్యాఘ్రాననాలేమి ! ఆ మార్జారనేత్రా-
 లేమి ! ఆ లొట్టిపిట్టపీపులేమి ! ఆ బారముక్కులేమి ! ఆ పారపం-
 ద్దేమి ! ఆ చీరపేల జంజరు వెండుక లేమి ! ఆ నవ్వులేమి ! ఆ
 కీకసలేమి ! ఆ యట్టహాసాలేమి ! హుమ్మనువాఁడొకఁడు హమ్మను-
 వాఁడొకఁడు హుమ్మనువాఁడొకఁడు హమ్మనువాఁడొకఁడు బాబూ
 అనరాదుగాని రామాయణయుద్ధకాండపారాయణమునకు ఫలముగా
 నన్ను బ్రహ్మరాక్షసపిశాచములుపట్టి వేధించునేమోయని లో లో
 పల నడలిచచ్చుచున్నాను.

కుశ-గాలవా ! ఇదియే వాల్మీకిమహానుభావుల కివత్వములోనున్న
 రహస్యము.

గాల-ఏది ! బ్రహ్మరాక్షసపిశాచసాక్షాత్కారమా ?

కుశ-కాదోయి, వర్ణనాంశములనెల్లఁ జదువరులకు సాక్షాత్కరింపఁ
 జేయుటయే.

గాల-అదియో ? ఆలాగైన నాతోఁబాటిగొడవ మీకును సంభవించిన
 దన్నమాట.

లవు-అయ్యో ! గొడవ యేమిటి, రసపారవశ్యము, తస్త్వయత్వమన విడియే
 కదా, చెప్పుము. రాక్షసులతోఁబాటు నుగ్గివాది వానరపుంగవులు
 నీకుఁ గన్పించుట లేదా ?

గాల-నాయనా ! చాలు. ఇక్కడికి రక్కసిమూఁగతోడనే చచ్చుచున్నాను
 వైచెచ్చు కోరిమూఁగగూడ నెందులకు ? నిద్దురలో వానరదర్శన
 ముకంటె మృత్యుదర్శనముమేలన్నారు. మీపుష్పేముఁ నాకింకను ఆ
 యోగముపట్టలేదు.

కుశు—పోసి నీతారామలక్ష్మణులు కనిపించుచున్నారా?

గాల—లేదు, అబద్ధమెందులకు. పాపము వారెవ్వరు నాజోలికి రాలేదు.

లవు—అనగా వారిని నీవు చూడనేలేదన్నమాట

గాల—చూచుటకు వారు నాకడకు వచ్చినారా?

కుశు—పోసి నీవైన వారి సన్నిధానమునకుఁ బోలేదా?

గాల—పోవుటకు దగ్గతా దాపా?

కుశు—గాలవా! అడుగునకు దూరముగాని యంతఃకరణమున దూరము?

గాల—అదేమీ నాయంతఃకరణ మంతవరకుఁ బోలేదు నుమా.

లవు—ఇదేమి గాలవా! లంకవరకుఁబోయి రాక్షసుల నందఱింజూడఁగల్గిన నీయంతఃకరణము రాముని జూడకపోవుటయేమి?

గాల—రాముఁ డయోధ్యలోఁగదా యుండునది.

లవు—ఇప్పుడు మనము చదువుచున్నది యుద్ధ కాండముకాదా?

గాల—అవునునుమా అదియు మఱచితిని. ఇప్పుడు లంకలోనే యుండును.

కాని, చూడలేదు.

లవు—ఎందుచేత?

గాల—మీపశ్చములకుఁ బ్రత్యుత్తరములీయలేక చచ్చుచున్నాను.

ఇంతమాత్రా మూహింపలేకున్నావు! నీతెలివి యింతలో దెల్ల

వాటినది. రాక్షసుల వికృతాకారములు రామునకున్నవా?

కుశు—ఓహో! వికృతాకారులగు రాక్షసులఁగాని యన్యులంజూడవని దీక్ష పెట్టితివా యేమి?

గాల—ఎందులకువచ్చిన దీక్షయది; పుణ్యమా పురుషార్థమా? నేను వానింజూడ లేదు. వారే నన్నుఁ జూచుచున్నారు; వెక్కిరించుచున్నారు, నెత్తుచున్నారు, నవ్వుచున్నారు, పేలుచున్నారు, సోలుచున్నారు, తూలుచున్నారు, తిట్టుచున్నారు, మొట్టుచున్నారు వారి శాస్త్రధారేమో పెట్టుకొనుచున్నారు.

లవు—అదియో? గాలవా! నీ పిటికితనము యుద్ధకాండపఠనమునకు
బాగుగా నక్క-అకువచ్చినదినుమా?

గాల—ఎట్లు?

లవు—యుద్ధవరన్తమంతయు యథాక్రమముగా నీకుఁ బ్రత్యక్షముచేసినది.

గాల—మీకుమాత్రము ప్రత్యక్షము కాలేదా?

కుశు—కాకేమి?

గాల—అలాగైన నాతోఁబాటు మీరుగూడ నేల పిటికివారు కాకుందురు?
కుశు—మేము నీవలె భయపడుచుండలేదు. యుద్ధకాండపఠనముచే మా

కెంతరణోత్సాహము కలుగుచున్నదో నీ వెఱుంగవు, విను,

మ! శరసంధానవిధానమం దితఁడు సా + త్పదాముఁడేయంచు వా
నరయోధాగ్రీవు లుగ్గడింపఁ, బ్రళయాం + తకూరిరసంరంభ దు
ర్భరకాలానల రుద్రుభంగి, విశిఖ + జ్వాలావళిఁ బంక్తికం
భరుసేనాటవిఁ గాల్ప నాభుజము లు + త్సాహంబునం బొంగెడిఁ||

లవు—గాలవా! ఇఁక నాయుత్సాహమునకు మేరయేలేదు.

కా॥ పంకేజప్రభవాండభాండముఁ బగు + ల్పంజాలు దీవ్యద్ధను
ప్రాంకాగం బెలయించుచుఁ బటునిశా + టశ్రేణివైఁబెర్చి త
త్కంకాశంబులు రక్తవాహినులవెం + టఁ బార, వారానిధిఁ
లంకాద్వీపము ముంతునా యను సము + ల్లాసంబునఁ బొంగెడిఁ||

గాల—అయిపోయినపెండ్లికి మేళమెందుకు? శాంతింపుఁడు.

లవు—ఏమైనది యుద్ధకాండ మింకను భూర్తికాలేదుగా?

గాల—అవునునుమా! అసలు గడుసుముండకొడుకు, కొఱుకరాని

కొయ్య, పదితలల శిఖండి యింకను నల్లయున్నాఁడుగా!

కుశు—తేపో మాపో వానిపనియుఁ బూర్తికాగలదు.

గాల—వాడుకడ తేతినఁగాని నా ప్రాణమునకు హానిలేదు. కాని,
ఆ దేవాంతకపుముండకొడుకును రాముఁడుమాత్రము సాధింపఁగలుగునా?

కుశు-గాలవా ! రామాయణ మింతవరకుఁ జదివినను రామపుత్రుఁ

పము నీకు బోధపడినట్లులేదే; నీ కానందహామందులకు ?

మ! హరకోదండవిఖండనక్షమము జా • హాదండ, ముగ్ధిక్షపా

చర సేనావనదావపావక ముదం • చచ్చార్థ, ముభోనిధి

స్ఫురదాటోపవిభంగచంగము పటు • భూభంగ మా రాఘవే

శ్వరదుర్వారపటుప్రతాపగుణసం • పల్లీలలక దెల్పవా ?

గాల-తెలుపుచునేయున్నవి కాని ముల్లోకముల ముపుత్రీపులఁజెట్టి

మూఁడుచెఱువుల నీళ్ళు ద్రాగించిన ముండకొడుకు వాఁడుమాత్రము

సామాన్యుఁడా,

లవు-సామాన్యుఁడైనచో త్రిమన్నారాయణమూర్తి ఏనికొఱకు రామ

మూర్తియై యవతరింపవలసినపని యేమున్నది?

గాల-సరియేకాని, ఈబ్రహ్మ కింతమతిలేకపోవుట యేమా యని

యోజించుచున్నాను. అందఱికి నెక్కలల రెండుచేతులు మాత్రము

సృష్టించి యీరక్కసచచ్చినవానికే బదితలలు నికవదిచేతులును

సృష్టించినాఁ డెందులకో ?

కుశు-ఇది రాక్షససృష్టికదా !

గాల-అమాట నేనుప్పుకోను. రాక్షసు లందఱికి నెట్లుండిన లోకము

లన్నియు నీవరకే నిర్మూలములు కాకపోయినవా? పాములలో

రెండుమూఁడుతలలశిఖువులఁ బుట్టించినట్లు రక్కసులలో నెవది

తలలశిఖండిని బుట్టించినాఁడు. పరకాంతాపహరణపాపకర్మమునకు

నీనికి రెండుచేతులు చాలవని యిరువదిచేతులును, బరమసాధువులైన

దేవమానవతపోధనుల రిక్తమాంసములఁబీల్చుటకు నొక్కనొక

చాలదని కఱపుదునట్లు పదిసోళ్ళను వీనికి సృష్టించినాఁడు. ఈ

మొండికపై కొకనాఁడైన దగ్గుపడినెము పట్టలేదుకాఁజాలు. పట్టిన

చోఁ బదిముక్కు లొక్కమాటు లుగునవిగిసి, యూపియాడక

యెన్నఁడో చచ్చియుండును. ఓరి ! నీరూపము కాల ! విడుదా !

బ్రహ్మసృష్టిలో నెన్నెన్నిచిత్రము లున్నవి !

కుశు-గాలవా ! కవిబ్రహ్మసృష్టిలో నింతకుమించిన చిత్రములేలేవా?

కుశుగ్రీ॥ బ్రహ్మసృష్టి పృథువచి • తృములు చిరము
నిలుచునవి కావు, కాల మ • నిట్టి హరించు;
ఇంతవర కెన్నిగలిగెనో, • యెన్నిమనెను,
యెన్నినశియించిపోయెనో • యెవని కెఱుక?

లవుగ్రీ॥ కవికి నొక్కనికే వీని • గాధ యెఱుక
ప్రళయమందినసర్వప్ర • పంచములను
భావనండవచే నిట్టె • బ్రతుక జేసి
యక్షరాకారములతోడ • నతడు నడుపు॥

కుశుగ్రీ॥ కవి విలోకింపలేని లో • కంబు లేదు
దూర మిది, దా పీడి, యటన్న • మేర లేదు
చుగమ మిది, దుర్గమ మిదన్న • చోటు లేదు
భువనచయమెల్ల నతనిచూ • పుననె మెలగు.

లవుగ్రీ॥ భూతపూర్వంబుల, నభూత • పూర్వములుగ
నలిపి, యెప్పటికప్పు డా • క్షణమునందు
జరుగుచున్నవిగానె వి • శ్వంబులెల్లఁ
గలము పోటున నాడింపఁ • గలడు సుకవి

కుశుగ్రీ॥ లోకములు కావ్యరంగంబు • లోని తెరలు
వానిలో జన్మవా రున్న • వారు గలిసి
యోగుదురు, పాడుదురు, తగ • వాడుకొందు,
దిట్ట నవ్వదా, రేడ్చు తే • మేము గతుల.

లవుమిత్రులారా! ఇట్టివికదా కవిబ్రహ్మసృష్టిలోని విచిత్రములు.
వాగ్భృహ్మను నొక బ్రబుద్ధులైన వాల్మీకిభగవానుల రామాయణేతి
హాసప్రహంసమున మన మిప్పుడు సంచరించుచున్నాము. ఆయా
పాత్రల యవస్థాభేదముల ననుభవించుచున్నాము. ఆమహాను
భావుని యెదుగ్రహముచేగదా రామాయణవిషయములన్నియు
మనకుఁ బ్రత్యక్షమనుభవములోనికి వచ్చుచున్నవి, చూడుడు,

సీః కనులారఁ జూచుటే • కాదు రామునిపెండ్లి

మించుటోగిర మూర • గించినాము

గురుభక్తిఁ రాముపై • గుడురుటే కాదు పే

రడవిఁ దోడ్చె వెంట • నడచినాము

పంసాసరస్సార • భము లానుటే కాదు

హృదయాబు గరఁగి ని • త్పేడ్చినాము

కవులతోఁ జెలిమిమై • కలసియాడుటే కాదు

రాజ్యోచి నేతు వే • ర్పఱచినాము

సీ॥ కడలి లంఘించి, లంకలో • నడచినాము

రక్కసులఁగాంచినాము పో • రాడినాము

రణమునకువచ్చు నేడ్డల్లి • రావణుడు

నవ్వఁగలమింక వాని యం • తమును గాంచి

వటువు—మిత్రమా ! నేట రేపట వానికథ తుదముట్టరు. మనయాశ్ర

మమున కెవరో పెద్దలు దయచేసినారట. అందువలన రేపు మనకు

శిష్టానధ్యయనదినమని గురువు లాదేశించినాడు.

గాల_అట్లయిన వానిచావున కింకను రెండుదినము లభ్యంతర మున్నది.

ఈలోపున వాడు నాకంటఁబడకున్న బాగుండును. మిత్రులారా!

నన్ను మాయొంటిదాకఁ బంపి పొందు; త్రోవలో నాడు నాకె

దురై నచోఁ గెక్కురుమందును.

లవు_పోదమురమ్ము మేము నీకడనుండఁగా నీకేమిభయము ?

కుశు_తమ్ముడా! నీవుకూడ నెందులకు? నేనితని బంపివత్తును. ఇంతలో

నుపాధ్యాయు లేపనికైనఁ బిలుతురేమో నీవుపామ్ము.

(కొందఱువటువులతోఁ గుశుఁడు నిష్క్రమించును.)

లవు_మనము రామకీర్తనఁబాడుకొనుచుఁ బోదము.

(వెనుకటిపాట పాడుచుండఁగా)

(జనకుఁడు, కంచుకి, యరుంధతి, కౌసల్య ప్రివేశించుచున్నారు)

జన_ట_అలా! నేడు శిష్టానధ్యయనము కాబోలు. అందువలన వటువు

బందఱు యభేచ్ఛగా నాడుకొనుచున్నారు.

కాన-బాల్యమేకదా సౌఖ్యమున కాన్పదము. (నిరూపించి) అహహా!
వీరినడుముకున్న యాబాతుఁ డెవ్వఁడో, ఉదారముగలలితములైన
యవయవములతో మారామధ్యుని పసికనంపు లీలలఁ దలపి
చుచు నాకన్నులఁ జల్ల జేయుచున్నాడు.

అరు-(తనలో) ఇదియేకదా వాల్మీకి చెప్పినరహస్యకర్ణామృతము. కాని
యాయుష్స్సంతులగు కుశలపులలో నీతఁడెవ్వఁడో?

జన--అహహా! ఎవ్వఁడీబాలకుఁడు!

నీ॥ కలువతేకులకాంతిఁ • జలుకు నున్నదనంపు

మెఱుంగఁజూమనచాయ • మేనివాడు

అలిసీలపు నిగన్ని • గల పిల్లసిగతోడ

ముద్దురు చిన్నాటి • మోమువాడు

చలువవెన్నెలల జూ • బిలివోలె వటులలోఁ

బున్నెంపుసిరి నించు • మన్నవాడు

చిఱుతప్రాయంబందె • మరల నాంఘరాముఁ

డని నిరూపింప వీ • లైనవాడు

గీ॥ బాలకుం డీతఁ డెవ్వరి • వాడో కాని

కూర్మసుత సీతమోము గ • నైనెడు భాగ్య

మునకు వాచిన నానేత్ర • ములకుఁ గూడ

హాయిమన నించె నిట్టెను • ధాంజనంబు.

కవి-అబాలకుఁడు శ్రీత్రయ బ్రహ్మచారియని నానమ్మకము.

జన-సందేహ న్నెడులకు?

నీ॥ కేపునండుకుంక • వెలయుఁ గొమ్ముడి దాకు

కంకజత్రోకదింబ • కను లదొనలు

ఉరమునం దొప్పారు • మహదర్శ చేలంబు

భక్తిప్రసంగమిద • పాపనంబు

భక్తిప్రసంగమిద • పాపనంబు

అలితహస్త్యమేళ • అయ్యునంబు

కరసరోరుహమందు • పెంజుఁగాఁడు గాఁడుక

స్వతుదండము, అక్ష • వలయకంబు

గీ॥ అర్హచిహ్నుంబు లివియెల్ల • నట్టులుండ

ధీర లలితప్రసన్నగం • భీరమైన

అల్పచూ పొక్కటే చాల • దా యితండు

క్షత్రియ బహుచాఁ ని • క్షమాని తెలుప ?

ఆర్యా గృప్తి ! నాకుఁ గడు వేమక యగుచున్నది. నీవుపోయి వాల్మీకిభగవానుల నడిగిరమ్ము. చూడు, ఆబాలకునితో ఈవృద్ధులెవ్వరో నిన్నుఁ జూడఁ గోరుచున్నారనియుఁ జెప్పుము.

కించుచిత్తము. అలాగే చేసెదను. (నిష్క్రమించును.)

కౌస-ఇట్లుచెప్పిన వచ్చునా ?

అదుం-ఇటువంటి యాకారివిశేషమునకు మంచినడవడి లేకుండునా ?

కౌస-అఱిగో! గృప్తివాక్యములు కడునక్కువతో నాలించి, వెంటనే తొడిబాలుర నెల్ల విడిచి యాతఁ డిటు మొగంబై రానేవచ్చు చున్నాఁడు.

లవు-(ప్రవేశించి తనలో) వీరందఱు పూజ్యలే, అయినను వీరినామ క్రిమిగోత్రంబు లెఱుంగకయే యెట్లు నమస్కరింపనగును ? (అలోచించి) కాని, ఈషడ్ధతియు విరుద్ధముకాదని పెద్దలవలన విన్నాఁడను. (వినయముతో సహిషించి) ఈలవుఁడు మీకందఱకు సాష్టాంగ ప్రణామ మాచరించుచున్నాఁడు.

అదుంధతి- } కల్యాణిక్ ఆయుష్మాక్ భూయాః !
జనక-

కౌస-బిడ్డా! చిర కాలము వర్ణిలుము !

అదుం-ఇటురా వాయనా ! (అని లవ్వునితోడవైఁ గూర్పుండఁబెట్టుకొని తనలో) అహో ! ఒత్తిమాత్రమేకాదు ; చిర కాలమునకు నామనోరథముగూడ నిండినది.

కౌస-బిడ్డా! ఇటుగూడఁ గొరచెమురమ్ము. (ఒకలోఁ జేర్చికొని) అఱిగో! నవనీలోత్పలమువలె కన్యమలోజ్జ్వలవైన జేహబంధముచేతనేగాక

కమలకేసరగా)సముచే మధురకంఠమగు రామంచయెలుంగువలె
ఖంగనిమ్రోయు గంభీరస్వరముచేతగూడ మీకు రామభద్రునినోటి
లోనుండి యూడిపడినట్లున్నాడు. తామరకోశమువలె బరిశేషల
మైన తనుస్పర్శముగూడ నట్లేయున్నది. నాయనా! ఏది నీముఖ
చంద్రు నెక్కమాలుచూడనిమ్ము (అని చుబుకము నెత్తిచూచి
కన్నీటితో సాభిప్రాయముగా రాజన్! కనిపెట్టితివా? చక్కగఁ
బరికించినచో నీవి ముద్దుమోమునందు విస్పష్టముగఁ గోడలిమోము
చందురుని జాడలును జూపబడుటలేదా?

జన--చూచుచున్నాను సఖీ! చూచుచున్నాను.

కౌస--అయ్యో! పిచ్చియై త్తినదానివలె నామన స్సేమేమో తలపోత
లతోఁ బలుపోకలబోవుచున్నదే.

జన--ఆహా! ఇంకను సందేహమెగులకు?

మ1 ప్రతిభావంబు సమగ్ర ముట్టిపడుతే • వక్ష జానకీరాఘవుల్
ప్రతిబింబించిరి వీనిలోపల; సుహ • పశ్రీలవే, వాకడే,
గతి కేజోవినయంబులా యవె, నిస • ర్గపాభవంబే నదే
మతి యేమో యడియాసల్ బయిపంబు • బర్పెత్తు హ దైవమా!

కౌస--అబ్బాయీ! నీకుఁ దల్లియున్నదా? నీతండ్రిం దలంచుకొను
చుందువా?

లవు--లేదు.

కౌస--అట్లు న నీ వేవ్వరివాడవు?

లవు--వాల్మీకిభగవానునివాడను.

కౌస--ఓయీ! అడిగినది విస్పష్టముగఁ జెప్పుము.

లవు--నాకింతవర కే యెఱుక.

(తెరలోపల) ఓహూ! నైనికులారా! ఇదిగో కుమారచంద్రకేతుఁ
డాజ్ఞాపించుచున్నాడు. “ఎవ్వఁడును ఆశ్రమో పాంతప్రదేశముల
నాక్కొనింపఁగూడదు” అని.

అయి--ఓహో! యాగాశ్వరత్నప్రసక్తిచే నిచ్చటికివచ్చు కుమారుఁ
ఇంద్రకేతునిగూడఁ జూడఁగలము. ఆహా ఇదేనుదినము.

కౌస--అహా! వత్సలత్వమున పుత్రకుఁ దాజ్ఞాపించుచున్నాఁడను నమ్మతఁ బిందుసుందరములగు నక్షరములు వినఁబడుచున్నవి.

లవు--అర్యా! ఈచంద్రకేతుఁడెవరు ?

జన--దశరథకుమారుల రామలక్ష్మణుల నెఱుంగునువా ?

లవు--ఎఱుంగ కేమి? రామాయణకథాపురుషులు వారేకదా!

జన--అవును. అలాగైన నిది యేలయెఱుంగవు? ఆలక్ష్మణునికుమారుఁడే యీచంద్రకేతువు.

లవు--అట్లయిన సూర్యులదేవికిఁ బుత్రుఁడు... రాజర్షియగు మిథిలా నాథునికి దాహితుఁడు.

అరుం--(నవ్వుచు) కుమారుఁడు కథాపావీణ్యమును బ్రకటించినాఁడు.

జన--బాలకా! అకథయందు సికింతటిపావీణ్య మున్నదికదా ఏదీ ఆ దశరథకుమారుల కేయేభార్యలయం దేయేపేరుల యపత్యములు పుట్టిరో చెప్పుము చూతము.

లవు--ఈకథాభాగము మేముగాని యన్యులుగానియెన్నఁడు విన్నదికాదు.

జన--అదియేమి! కవి రచియింపనేలేదా?

లవు--రచియించినారు. కాని ప్రకటింపలేదు. దానిలోని యొకకథా భాగమును రసవత్తరమగు నాటకముగాఁ గూడ రచించిరి. ఆ గ్రంథమును స్వహస్తముతో లిఖించి తౌర్యతికసూత్రాధారియగు భరతాచార్యులకుఁబంపినారు.

జన--ఎందులకు?

లవు--అమహానుభావుఁ డప్పరస్త్రిలచే దాని నాడించునని,

జన--ఇదియంతయు నేదో గూఢార్థముగనున్నది.

లవు--ఆగ్రంథముపై వాల్మీకిభగవానుల కెంతయో యభిమానము. అందుకొక కేయం తేవాసులచే దానిని భరతాశ్రమమునకుఁ బంపు నపుడు త్రోవలో నేప్రమాదముగలుగకుండఁ ధనుర్ధరుని నాసహా దరునిగూడఁ బాసటగాఁ బంపియుండిరి.

కౌస--నీకుసహాదరుఁడుగూడఁ గలఁడా ?

లక్ష్మణ! శత్రువు కుశుడని అర్హుని పేరు

కౌసల! అనగా నీకు జ్యేష్ఠుడని మాట.

లక్ష్మణ! అవును, ప్రసవానుక్రమంబున నాతోడే వెద్దవాడు.

జన! ఎట్లా! ఆయుష్షంతయు మీరు కవలపిల్లలా యేమి?

లక్ష్మణ! అవును.

జన! బాలకా! చెప్పు. ప్రకటితమగు కథాప్రపంచ మెంతవరకు వచ్చినది?

లక్ష్మణ! పౌరజానపదుల మిథ్యాప్రవాదమునకు వెలచిన రాజుచే వెడలఁ గొట్టఁబడిన ఆసన్నప్రసవవేదనయగు సీతామహాదేవిని లక్ష్మణుడే కాకినిగాఁ గీకారణ్యమున విడిచి

కౌసల! అయ్యో బిడ్డా! ఏకాకినివై యల్లాడు నీశరీరపుష్పమున కేదెవ దుద్విపాకము సంభవించెనోకదా!

జన! హావత్సా! సీతా! ఏమైపోయితివి

మ! అనిమిత్రంబగునిండచే నడవిపా • లై, సాయముంజేయ నా యనువా రెవ్వరులేక, కాన్పుసమయం • బై, నొప్పులం దూలుచో మును వెన్ను న్నహనోగ్రిజంతునివహం • బుల్ నూఁగికాతాడ 'నో జనకా! నాగతిజూడవే' యనుచు వ • త్సా! యెంత వాపోయితి.

లక్ష్మణ! (అయంధలింగూర్చి) అమ్మా! వీరెవరు?

అయి! ఈమె కౌసల్య; ఈయన జనకుడు.

లక్ష్మణ! (బహుమానభేదకౌతుకములతోఁ జూచును)

జన! ఔరా! దురాత్ములగు నీపాదుల నేమనవలయు? ఈరామరాజు వేగిరపాటున కేమనవలయు!

మ! పరిభ్రావంబిది ఘోరవజ్రహతియై • బాధింపఁ గ్రోధాగ్నికా • దహులు బెనది చాపశాపముల చే • తక భగ్గునకొమండఁగా

కౌసల! భగవదీ! రక్షింపుము రక్షింపుము, కుపితుడైన యీరాజుని బ్రసన్నుండేయుము.

అయి! అవును పరాధాతులైన మానవంతుల కింతకంటె బ్రాహ్మణ్యములేదు, కాని రాజునీ!

అరయకొరముడు నీకుఁ బుత్రోపిషయం బాపారసంతాన మా
 దరణీయద్విజబాలవృద్ధ వికల్పప్రేమచింతకొనైవనా॥

వసువులు—(సంభ్రామమునఁ బ్రవేశించి) కుమారా! “అశ్వము అశ్వము”
 అని యొకానొక భూతవిశేషము జన పదములయందుండునని విందుమే
 దానిమేమిప్పుడు పోత్యక్షముగాఁ జూచినాము.

లవు—అశ్వమని, పశుశాస్త్రమందేకాక సాంకామికశాస్త్రమునగూడఁ
 జదివితమి. ఇక దానిస్వరూపమెట్లున్నదో చెప్పుడు

౧ వటుడు—చెప్పురా? దానికి నెనుక భాగమున నొక జల్లితోఁగయున్నది

౨ ,, కుమారా అది దానినెల్లప్పుడూడించు చుండును.

౩ ,, మెడ చాల నిడుపుగానున్నది.

౪ ,, మనయాశ్రమ కుంగంగములకెట్లో దానికినిగట్టెలు నాలుగే.

౧ ,, అదియు గరికెపరక లేమేయును.

౨ ,, కాని యది మామిడికాయలంతపాటి శక్యత్పిండకములవేయును

౩ ,, కుమారా! ఈశ్వాభ్యాసములతో నదియీపాటికిఁ జాలదూ
 రము పోయియుండును రమ్మరమ్మ పోదము (అని భర్తొ
 త్తరీయముంబట్టిలాగుచున్నాడు.)

లవు—(కాతుకోపరోధవినయములతో) పూజ్యాలారా, చూడుడు చూ
 డుడు, వీరునన్నులాగి కొనిపోవుచున్నాడు. (అనివడిగఁబడికొనిపోవుచును.)

కౌస—భగవతీ! వీనిం జూడకున్న నే బ్రతుకునట్లులేదు. అవైపున కేగి
 పరు వెత్తుచున్న కుట్టవానిం జూరము రండు.

అయి—ఎట్లు చూడఁగలము అప్పుడే వాడు వేసుకమ్మై కడుదూరము
 బరు వెత్తినాడు.

గృప్తి—(ప్రవేశించి) వాల్మీకిభగవానులు సెలవిచ్చినారు. “ఈదిమయము
 తగు సమయమున మీకే తెలియఁగలదు” అని.

జన-ఇదియేదియో యతిగంభీరముగనున్నది. భగవతీ, అరుంధతీ ! సఖీ
కౌసల్యా ! రామ మనమే స్వయముగ వాల్మీకిం దర్శింతుము.

(వృద్ధజనము నిష్క్రమించును.)

వట్టుకుమారా ! ఆ చిత్రముం జూడుము.

లవు-చూచితిని గ్రహించితిని జనుగా నిది యశ్వమేధహయము

వట్టు-ఎట్లు గ్రహించితివి ?

లవు-ఓయీ మూర్ఖులారా ! ఆకాండము మీరును పఠించినదేకదా.

ప్రత్యేకము నూర్ణురు కవచధరులు, దండధరులు తూణీరధరులు
నగు రక్షకులున్నారే వీరికిందగిన బలముగూడ వెనుక ముందు నడు
చుచున్నదే కనబడుటలేదా ? నామాటనమ్మకున్న పోయివారినే
అడుగుడు.

వట్టు-ఓహో ఎవరయ్యా ; ఈ గుఱ్ఱమును దండుతోనూరేగించుచున్నా
రెందులకు ?

లవు-(ఆసతోదనలో) అవుచునుమా ! అశ్వమేధమనగా జగజ్జీతలగు
క్షత్రియుల సోత్కర్షను బ్రకటించునదికదా, ఇతర క్షత్రియుల
సందఱి బరాధించునదికదా, ప్రతాపమును బరీక్షించు నొరపిడి
రాయికదా యిది.

(నేపథ్యమున)

గీ! అశ్వమియ్యది సప్తలోకైకవీర

సార్వభౌముని రాముని జయపతాక

దశముఖుని శాటకులనిషూదను గభీర

వీరఘోషణ మియ్యది విశ్వమునకు

అత్త-(వృద్ధతో) అహో ! ఆత్మను రగిలించుచున్నవిగదా యీయత్తర
ములు.

వట్టు-కూరా ! ఏమీచుచున్నారు, కానీ, కుమారా ! నీకుఁదెలియనిదే
మున్నది.

లవు—ఓహూ! మీరింతగజాటించుచున్నారే పృథివిలో మఱి క్షుత్రియులే లేరాయేమి?

(నేపథ్యమున) అరే! మహారాజుముందు మఱి క్షుత్రియు లేవరురా?

లవు—చీ జాల్తులారా!

గీ! ఉందురోలేరొయట్టివారుండనిండు ఈపటాటోపమంతయు నేలమీకు వెలుతురేవీరులింత నేవేయునేల కాచికొనుడిదెమీపతాకనుహరింతు ఓహూ! వటువులారా! అడ్డముగబోయి మట్టి బెడ్డలతోఁగొట్టి ఈ గుట్టమును మరలింపుఁడు ఇది మనరోహితమ్మగములలో దిక్కుమాలి, సంచరించుచుండుఁగాక

పురుషుఁడు—(గోధధర్పములతోఁ బ్రవేశించి) ఛీ, ఏమిరాయాయల్లరి ఆ! ఏమన్నావు, చూశుమటు మహాగుసలగు నాయుధీయు లసంఖ్యాకులున్నారు వీరికి దాక్షిణ్యమనునది లేదు పిల్లవాడన్నను గర్వాలాపములెంతమాత్రము నైరింపరు. అరివిమర్దనుడగు మారాజపుత్రుఁ డీ ప్రాచ్యారణ్యముం జూడఁబోయినాఁడు ఆతఁడు తిరిగిరాకమున్నే యీ చెట్లచాటునంబడి పాటిపొండు.

వటు—కుమారా! ఆలాగైన ఈ గుట్టముజోలిమనకేల భటసముదాయములేమో విచ్చు కత్తులంజలిపించుచు, నిన్ను బెడరించుచున్నారు. ఆశ్రమమేమో యొక్కడికిఁ జాలదూరమున్నది. రమ్ము లేడిగంతులతోఁ బాటిపోదము.

లవు—(నవ్వుచు) ఏమీ విచ్చుకత్తులంజలిపింతురుగా కానీ చూలేము. (ధనురారోపణముచేయుచు నిష్క్రమించును) అందఱుబరుగెత్తెదరు.

శ్రీరామచంద్రచరిత్రము

ఉత్తర రాఘవము

సప్తమాంకము.

(నేపథ్యమున)

శ్రీరామా ! పైనికూలారా ! మనకాభారవిడిగో దొరకనది. చూడుడు,
 ను. సమరమువలకించి, కనుపైగ సుమంత్రుడు వేగవత్తురం
 గముల నదల్ప, మేటివలకాటపు బాటలదాటుచో, శతాం
 గముపయి కోవిగార తరుకాండపతాకము సంచలింప, రా
 కొమరుడు చంద్రకేతుడిదిగో, చనుదెంచె, భయంబులేడికా!
 (శ్రీమంతుడు సుమంత్రుడు తోలుచున్న రథముపై, చంద్రకేతుడు ధను
 స్వాణియై ప్రవేశించుచున్నాడు.)

చంద్ర ఆర్యా ! సుమంత్రా ! పరికింపుము,
 శా॥ కిందితో పముతో ముఖాంబుజరుచుల్ కెంసార, గర్జించల
 ప్రించచ్చాపశిఖా నిరంతరరటజ్జ్య ఘోషతో, సర్వతః
 సంచారంబున, సేనపై, శిరశరాసారంబు వర్షించుచు
 పంచాన్యంబనమించు పంచశిఖుఁ డీబాలుండెవడోకదా ?

అహా ! ఈవీరకిశోర మెవ్వరికిం దెలియరాకుండనుండిన మా
 రఘునాథుని సూతనాంకూరమా అనునట్లు పసివాడయ్య నసహాయ
 శూరుడై, యింతటిసేనాసముద్రమధ్యమున నేమింకజూచినను, దాన
 యై, గంధసింధుర కపోలగింధటూకార ఘోరముగ శరవర్షము గురి
 యుచున్నాడు. అహా ! ఈలేని వీరవిహారము మహద్భూతముగనున్నది.

ఆర్యా, చూచుచుంటివా ?
 సుమంత్ర-అయ్యున్నాడు ! ఇంకఁజెప్పెడిదేమి ?
 గీ॥ ఎటుగము సురాసురుల కేని యీప్రభావ
 ఖూడుజోడితఁడే నీకు, నితనిగాంచి

కౌశికాధ్వరవైరి శిష్యుఁడనుకొఱకు

భతువుదాల్చిన రఘునందనుని స్మరింతు॥

చంద్ర-ఆర్యా! చూడు, ఏకాకియగు వీనికైయనేకులింతగాఁ జెనంగు

చుండుటఁ జూడ నాకు సిగ్గుగానున్నదిసుమా.

సుమం-కుమారా! పీఠదండకమై డీకొన్నప్పుడే యిట్లున్నది. ఇంక

నెక్కరోక్కరుగానైనఁ జెప్పవలసినదేమి?

చంద్ర-ఆర్యా! త్వరపడుము, త్వరపడుము. ఈతఁడు మనపరిజనంబుల

సూరిక నుఱుమాడుచున్నాఁడు,

శా॥ భేరీభాంకృతఘూర్ణమాన నిజమార్వీటాంకృతిజేసి, కాం

తాచేభంబులు, కర్ణముల్వగిలి బాధక, ఘీంకృతుల్ సేయ, నో

రారకఁ జైరవుఁ డారగించి, విషు మృష్టాహార శేషంబున

బోరఁడెల్లడు మొుడెముల్ తలలప్రోవుల్నించె వీడుద్ధతి॥

సుమం--(స్వగతము) అక్కటా! ఇట్టివానితోడి ద్వందయుద్ధమునకుఁ

గుఱ్ఱవానిం జంద్రకేతు నెట్లుంపుమను. (అలోచించి) కాదని యూర

కున్న నెట్లు! ఇట్వొకు నంశ వృద్ధులముకదా ముము. సంగ్రామము

తటస్థించినప్పుడు మఱి గత్యంతరమేమి?

చంద్ర--(అశ్చర్య లజ్జాసంభ్రమములతో) ఇస్తీ! నాసైన్యములు చెల్లా

చెదరై నలువంకలంబడి పారిపోవుచున్నవే,

సుమం--(రథముగడిపి) ఆయుష్మంతుఁడా, ఆతఁడే యీపీరుఁడు, మాట

వినికిదూరమున నున్నాఁడు.

చంద్ర-ఆర్యా! ఈతని పేరేమన్నారు?

సుమం- "లవుఁడు" అనికదా.

చంద్ర-ఔను మఱచితి, (లవునివైపునకుందిరిగి)

గీ॥ అవుర! యౌలవ, వీరాగ్రాశివిగదోయి

ఈభలనమూహమన్న నీకెంతపాటి

ఇదిగొ, వచ్చితి నెదిరింపు మింకనన్ను

తేజముశమించుగావుత తేజమందె॥

సుమం—కుమారా! హెచ్చరిక, ఆబాలవీరుడు నీపిలువలకించినవెంటనే
యుటుమువిని యేనుంగులవేటచాలించి బరవసమున నెదిరించు
పొగురుసింగపుల్లవలె మనవైపునకు వచ్చుచున్నాడు
(పిమ్మట సత్వరాటోపమున లపుడు పోవేళించును.)

లపు—బలే, రాజపుత్రా! బలేనిక్కముగ నీవై ట్వుకుండవే, ఇదిగోవచ్చితి
మాట చెల్లింపుము. (నేపథ్యమున సేనాకల కలమువిని) ఛీ, వెన్నిచ్చి
విచ్చలవిడిగాఁ పాటిపోయిన యీసేనానాయకులు మరలరణంగము
నఁ గూడికొని నన్నుజుట్టుముట్టుచున్నారు. తొలుత వీరి సంరంభ
మణిగింతుఁగాక (సేనకైతిగి) అరే మూర్ఖులారా !

చం॥ నలుగడలంగడంగుచు ఘనంబుగ సంకులమైన మీచమూ
కలకలమెల్ల నొక్కవడిగాపుత నాహుతి నారుపాగ్నికిఁ
ప్రళయరయప్రభంజన విభగ్నమహార్ణవవాః ప్రపూర ము
జ్వలదచలాహతిక్షుభిత బాడవహ్నిశిఖాభికిఁ బలెఁ

(అని పరికిమించును)

చంద్ర—ఓహో, కుమారా!

ఉ॥ ముచ్చటయయ్యె నీసుగుణముల్పరికింపఁ బ్రియుండవందుచే
నెచ్చలివైత నాకు, నికనీయదియేగద నాసమస్తముఁ
మచ్చట మేల నీపరిజనంబులపై నీక, నీపరాక్రమ
మచ్చికయింతఁ జూచుకొనునూ నికపొబిడె చంద్రకేతువా!

లపు.—(నార్వసంభ్రమములతో మరలి) అహో, ప్రసన్న కర్మశంబగు
నీతనివీరవచన ప్రయోగమెంత గంభీరముగా నున్నది. మహాను
భావుఁడుగదా యీసూర్యనంకకుమారుడు ఇక, నీచిల్లరనైనికుల
తోనేమి! ఈతనినే శౌరవించెదఁ గాక (మరలఁ దెరలోగలకలము)
ఛీ ఛీ ! ఈపాపాత్ములు వీరసంవాదమునకు విఘ్నమాచరించు
చున్నారు కానీ! వీరికోలాహలమంతయు నింతలో నణంగింతు
(నైనపైకి మరలుచున్నాడు)

చంద్ర—అర్యా! సుమంతా! ఈవీరకిశోరుని విజృంభణము చూడు.

సుమం--కుమారుడే వీనిందేటిచూచుటకైన సమర్థుడు, మేమో, కేవలము విభ్రాంతిలోమునింగియున్నాము.

చంద్ర--ఓహో! రాజన్యలారా! చాలుజాలు మీప్రతాపములు.

మ॥ కవచాధారులు, వాజికుంజరశతాంగస్వైరసంచారు ల
గ్రీవయస్సగులు, మీర, నేకులిటు లేకంబాచు డీకొంటి ర
న్నవలేమేని పదాతినెక్కగనుగంఠు మేధ్యచగ్గోత్తరీ
యు, విచారింపుడు మీకు మాకు నిదియె గ్రోవన్నెయోవాసియో॥

లవు--(వ్యధతో) ఏమిజాలిపడుచున్నాడుగా! (అగోచించి) కానీ, వృధాకాలక్షేపముగాకుండున్నట్లు జృంభకాస్త్రప్రయోగముతో నీ చమూసమూహముల మూర్ఛిల్లజేసెదగాక. (ధ్యానము నభినయించును.)

సుమం--అహో! ఏమది, ఆకస్మికముగా నేనాకలకలాబాగిపోయినది.

లవు--ఈతని దర్పమేమో యిప్పుడుచూచెదను

సుమం--వత్సా! ఈకృష్ణునాడు జృంభకాస్త్రము ప్రయోగించినట్లున్నది

చంద్ర--అందులకు సందేహమేమి! లోకంబంధకారబంధురమై, మెరిపు తీగల తళతళలచే గన్నులు మిటుమిట్లాడుచున్నవి. సైన్యమంతయు జిత్తువువోలె నిశ్చేష్టతమైపోయినది. నిక్కముగ, నమోఘ తేజమగు జృంభకాస్త్రము విజృంభించుచున్నది.

సుమం--అహో! ఈజృంభకాస్త్రము లీతనికెట్లు సంప్రాప్తించినవో?

చంద్ర--నాల్గికి భగవానుడే యనుగ్రహించియుండును.

సుమం--కుమారా! ఆయన కస్త్రీశితావ్యవహారములేదు. అందులో నీజృంభకములయం దసలేలేదు. ఇవిభృశాశ్వుని యపత్యములు. అతనినుండి విశ్వామిత్రునకును అందుండి మారామధద్రునకును సంక్రమించి స్థిరములై యున్నవి. కాని, కుమారా! పగివీరుడు సమీపించు చున్నాడు హెచ్చుఱిగనుమా,

లవు--చంద్ర--(ఒండొరులంగూర్చి) అహో! ప్రియదర్శనుఁ డీకుమారుడు!

చ॥ కనుగొన్నంతనే వీనియందు, మది లగ్నంబయ్యె, నద్వైతభా
వన! యాదృచ్ఛియై, గుణాశీశయసౌభాగ్యంబొ, జన్మాంతరం
బునూ జేకూడి, నిరూఢమై తగు చిరంపు స్వాత్రియో, యొక్కడొ
క్కనిసంబంధము దైవతంత్రిత నెఱుంగ రాని బాధవ్యమో!

సుమ--ఒక్కొక్కరియొక్కొక్కరికి రసమనుబగు వీరి
జనించుట ప్రాకముగా ప్రాశీధర్మము. అనుభవజ్ఞును ల. దీనినే
తారామైత్రీవనియు, చక్షూరాగమనియు వ్యవహరింతురు. ఈప్రే
మకుఁ దార్యాణములేను, కారణమంతకుమునుపేలేను. అయినను
పెద్దలు దీనినిబ్రహ్మాణముగ నంగీకరింతురు.

గీ॥ హేతువేలేని యీపక్షపాతమునకు
భంగమెప్పుటనైన సుభనముకాదు
స్తేహమయతాతు విద్వానిజెదరసీక
హృదయమర్కంబులను గదియించి కుట్టు॥

లపు--చంద్ర (ఒండొరులంగూచ్చి)

గీ॥ మెఱుంగిడినబాతిరితనంపు చొరపులీను
వీనిమేను శరాశి కొప్పితు నెట్లు
అమరునేనిది కౌగిలింతమరుకోర్కె
హృదయముప్పొంగి మైపుల్కరించుచుండ॥

అయినను, పరాక్రమతేజస్సులగు శూరులతోడి వీరవిహారము
నకు శస్త్రమే గాక మఱిశరణ్యమేమున్నది. అందులో ఇటువంటివీరశర
వ్యము దాకని శస్త్ర మొక శస్త్రమా? అదియుంగాక శస్త్రధారియును
నీతిని గని మోమోటమునయ్యుద్ధమేటికని నేనే తొలంగుదునేని, నీతిజే
నన్నేమనగలడు. అహో! కఠోరమగు వీరధర్మము స్నేహపరిపాలని
నిరోధించుగదా.

సుమ--(లపుని నిర్వర్ణించి కన్నీళ్లతోఁ దనలో) హృదయమా! ఏల
నీకీ యడియాస,

గీ॥ అక్కట! మనోరథంబుల కాదిమూల
మేదొ దైవంబు దాని మున్నేహరించె

త్రేంపి మును పారవైచిన తీవ కింక

కొత్తవిమొగ్గయేమి! చేకూరుటేమి!

చంద్ర--ఆర్యా! సుమంత్రా! నేను రథము దిగియెదను.

సుమం--ఎందులకు ?

చంద్ర--ఈ వీరపురుషుని గౌరవించినట్లగును, తొలగిధర్మమును నిర్వహించినట్లగును. రథస్థులు పాదచారులతో యుద్ధముచేయరని శాస్త్రవేత్తలు వక్కాణింతురుగదా.

సుమం--(తనలో) అయ్యో, కష్టముసంభవించిన నాకు! ఇప్పుడు ధర్మాచారమును దప్పితునా? కుమారుని సాహసకృత్యమునకు సమ్మతించునా?

చంద్ర--ఆర్యా! మానాయనగారు సయితము, ధర్మసంశయములను, మీవలననే తీర్చుకొనుచుందురే మఱియివిషయమున నింతయూహించనమేమి?

సుమం--అయ్యుత్తుండుడా! నీవు ధర్మాచార మతిక్రమింపలేదు. ఇదియే సనాతనమైన సాంగ్రామికధర్మము; మీరఘుసింహుల సూచనముగ నడుపుచుండు వీరచారిత్రపద్ధతియే యిది.

లవు--అహో ఉత్సాహము కలగలుపుగానున్నదే!

శ్లో॥ పున్నమచంద్రుణ్ గను కుముద్వతితోలె మదియదృష్టి యీ
యన్నువపీరునందు ముదమందెడుగాని, ఝణంకియీసము
ద్యన్నినదోరుదారుణ గుణాంకితకార్ముకమైన యీభుజం
జన్న నె, విస్ఫురద్రోణసానుభవంబునకే త్వరంపడు॥

చంద్ర--(రథము దిగి) ఆర్యా! సుమంత్రా! సావిత్రి! శ్రీచంద్రకేతుండు నమస్కరించుచున్నాడు.

సుమం--కుమారా! నీగురుపరంపర సంగ్రామమున నీకు శ్రేయం బాపాదించుగాత.

లవు-కుమారా! నీవు తేరియందే మిగుల శోభించుచున్నావు, వలదు
అత్యాదరము వలదు. రథ మెక్కిము.

చంద్ర-అలాగైన మహాభాగా! నీవును వేటాకరథ మలంకరింపుము.

లవు-ఆర్యా! సుమంత్రా! రాజపుత్రుని రథ మెక్కింపరాదా?
సుమం-నీవును చంద్రకేతువచన మనుసరింపరాదా?

లవు-ఎవరి యుపకరణము వా రుపయోగించుకొనుటయం దభ్యంతర
మేమున్నది? కాని మే మడవులలో బెరిగినవారము, రథచర్య
నెఱుంగము.

సుమం-వత్సా! గట్టివాడవోయి; దర్పసౌజన్యములకుఁ దగినట్లు మెలంగ
నేర్చువు. ఇటువంటి నిన్ను మాన్యపాలుఁ డై త్వార్కుఁడు రామభద్రుఁడు
తిలకించెనేని వాత్సల్యముచే నతనిహృదయము కఱగిపోవును గదా?

లవు-ఆర్యా! ఆరాజుర్ని సజ్జనుండని ప్రసిద్ధి (లజ్జించుచున్నట్లు) మేమైనను,
శా॥ సత్రాలంబడఁగొట్టుపాటి యసదాచారంబు సైరింప మా

ధాతీనాథు నెవండు మెచ్చఁడు చరిత్రాఖ్యాతు? నాఁగాక యి

ట్లత్రాసంబుగ నశ్వరక్షకులు సయ్యాటించు విశ్వంశర

తూత్రాక్షేపకఁ ప్రగల్భములఁ దేజశ్శాలి సైరించునే? ॥

చంద్ర--(చిటునవ్వుతో) ఎట్లా! తండ్రిగారి ప్రతాపోత్కర్షమునఁగూడ
నీ కసహనమా?

లవు--అసహనముండనీ ఉండకపోనీ, ఒకమాట అడిగెదను చెప్పుము,
ఆరాఘవేంద్రుఁడు దాంతుండని వినుచున్నాము. స్వయముగ నాయన
గర్వితుఁడుగాఁడు. ఆయన ప్రజలయందును గర్వముచూపట్టదు, కాని
ఆయన సేవకులిట్లు రాక్షసవాక్కులాడుచున్నా రేమి?

గీ॥ మదవిగర్వితులాడు సంభాషణము నే

ఋషులు రాక్షసమని నిర్ణయించినారు;

ఎట్టివైరంబునకును నదే పునాది

పరమదౌర్భాగ్యమదియే ప్రపంచములకు ॥

ఈవిధముగా దానిని నిందించుచుఁ దదన్యమును నిట్లని యభినందిం
చిరి వినుము,

గీ॥ కామితంబులనించు, నఘంబుఁ ద్రుంచు,
గీర్తిసంతానమును గాంచుఁ గీడదంచు
జగములభరించుఁ గల్యాణి సత్యవాణి
జ్ఞానులు వచించెదరు కామధేనువనుచు॥

సుమం--ఈకుమారుఁడు పుట్టువుచేతనే పరిశుద్ధస్వభావుఁడు. దానిపై
వాల్మీకిభగవానునిశిక్ష. ఇంక నార్జునమత్తమైన వచనముల నుపన్య
సించుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది ?

లవు--చంద్రకేతూ ! “తండ్రిగారి ప్రతాపోత్కర్షయందుఁగూడ నీకన
హనమా”అని వక్కితివే, చెప్పము. తృతీధర్మ మొక్కసామ్మా?
సుమం--బాలకా ! ఐత్యోకుడైన దేవుని నఱుంగవుగాని ఊరకో, అతి
ప్రసంగము వలదు.

ఆ॥ వె॥ సైనికులను గెల్చి, చాటించినావు నీ
బిఱుదులనితనము సరియెకాని
పరశురాము భంగపఱచిన జగజ్జెట్టి
పోడ నిట్టు లట్టు లాడఁదగునె?

లవు--ఆర్యా, ఆరాజు భార్గవదమనుండని యేమో పెద్ద పొగడ్తగా
జాటించుచున్నా రేమి ?

గీ॥ విపులకు వాణియం దొప్పు వికృమంబు
క్షత్రియుల కొప్పు నదియె భుజంబునందు
భార్గవుఁడు విప్రుడై శస్త్రపాణియ్యె
నతని గెల్చిన తేని కేమంతగొప్ప !

చంద్ర-ఆర్యా ! అతిప్రసంగమెందులకు ? ఓహో !

మ॥ ఇంకనే మీతఁడు కొత్తగా వెలసినాడే! ఏరు డిమ్మేదినో?

భగవంతుండగు జామదగ్న్యుతలలోనం దూటిపోఁ గల్గువాఁ

డగునేకా ! భువనైక పాపనశరణ్యశ్లోకులౌ తండ్రిగా

రి గణిష్ఠత్వమునే గణింపఁ డఁట! యేరిం జీరికింగైకొనున్ ? ॥

లవు-కుమారా ! ఆరఘునాథుల గణిష్ఠత్వముంగూర్చి యెఱుంగని వాఁ

డెవ్వఁడు ? ఆవిషయమై కొంత వక్కాణింప వలసినదియుఁ గలదు.

అయినను ఎందులకు?

ఉ॥ ఆనృపు లెంతయైనను మహాత్ములు, పెద్దలు, గాన వారినే

మే ననరాదు, తాటకను నిట్టెవధించిన యట్టిసద్యశ

శ్శీసిధు, లాఖరాజుని బిటించికి మూడడుగుల గమించి, రా

వానరు వారిఁ గూర్చిన ప్రభావము లోకమెఱుంగునేకదా!

చండ్ర-బౌరా ! అతిక్రాంతమత్యాదుడవై తండ్రిగారినిగూడ నధి

క్షేపించుచున్నావుగా? ఇంకమాటలతో బనిలేదు.

లవు-అవును పోరాటమునకుఁ దగిన చోటికిఁబోదము రమ్ము.

(ఇరువురును దర్పముతో నిష్క్రమింతురు.)

(సుమంత్రుఁడు రథముతో వెంటఁబోవును)

(ఇది సప్తమాంకము.)

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

ఉత్తర రాఘవము

అష్టమాంకము.

(ఆకాశమున)

శా॥ ఓహూ! పీఠశోధులార! భువనాత్మ్యగ్రంథు లీమీరణో
తాహంబుల్ విరమింపుఁ డింక భవదస్త్రజ్వాలికామాలికా
దాహభాగితములై స్ఫులింగముల చందంబయ్యె మింటగ్రహ
వ్యూహంబుల్; రవిబింబయుగ్మసమరంబు ల్లోకము ల్గాల్పవే !
లవు-అవలో ! ఏమీ యీమేఘనిర్దోషము!

నుమం-కుమారా ? చంద్రకేతూ ! శంభూకవధార్థమై యేగిన రఘు
నాథుఁ డీమార్గమున వచ్చుచున్నట్లున్నాఁడు.

(పిమ్మటఁ బుష్పకముపై శ్రీరామచంద్రుఁడు ప్రవేశించును)

రామ-

శా॥ రారమ్మోయి కుమార, శూరకులచంద్రా, చంద్రకేతూ! ప్రియం
బారణ గుచ్ఛికపుంగలింపు నను వత్సా! సారకర్పూరసీ
హారాసారసుధాభిషేకముల చాయజల్లనా నీతను
పైర్వస్పర్శముచేత మామకమనస్తాపంబు చల్లాఱులక!

వత్సా ! దివ్యాస్త్రధరదేహునకు నీకుఁ గుశలమేకదా ?

చంద్ర-జనకా ! అత్యద్భుతరణవ్యాపారుఁడును ప్రియదర్శనుండునునగు
సీలవుని చెలికారముచేఁ గుశలము. అవధరింపుఁడు ఈవీరప్రకాండుని
నాయనగారు నన్నుగాఁగాని అంతకుమించిన ప్రేమతోఁ గాని
లాలింపవలయునని నాపిన్నపము.

లవు—(స్వగతము) ఈమహానుభావుడు నన్నుగూడఁ గాఁగిలించుకొనిన బాగుండును.

రాము—(అవునినిరుంపించి) సంకోషము నీచెలికాఁ డతిగంభీరకారుడు ముమా అహూ !

చం॥ మనుప సమస్తలోకముల మై ధరియించిన యస్త్రవేదమో !

తనుప నజాండ్లమెల్లఁ దనుధారణఁజేసిన క్షాత్రోత్తేజమో !

గనియయినట్టి శక్తులనికాయమో! కాయమో సద్గుణాభిళే !

కనులకు లక్ష్మ్యమై తగు జగచ్చయపుణ్యఫలైకరాశియో !

లవు— (స్వగతము) అహూ ! ఈమహాపురుషుడు పుణ్యానుభవ దర్శనుడు గదా. ఈరూపము ప్రకృష్టమైన ధర్మమునకు ఫలాను రూపముగ నున్నది. భక్తిస్నేహ వైరాగ్యంబుల కేకాశ్రయం బీమూర్తియే, అఱిగో ఏమిది !

శా॥ వైరంబెల్ల నశించె, శాంతరస ముద్భాసించె, దోర్గర్వవి, స్తారం బస్తమయంబుగాంచె, వినయస్వాంతంబు న న్వంచె, న య్యారే! యీపురుషాగ్రహిం గనఁ దదేకాయత్తమయ్యె న్ననం, జారా ! పుణ్యులు తీర్థముల్ బలె నమూల్యశ్రీప్రభావోన్నతుల్ ॥

రాము— (స్వగతము) ఏమిది, ఈతఁ డొక్కమాటుగ నాకు దుఃఖశాంతి గావించుచున్నాడు. మఱి యేనిమిత్తముచేతనోకాని నాయంతరా త్మను ప్రేమార్ద్రము గావించుచున్నాడు. అయినను స్నేహమునకు నిమిత్తమేమి ?

గీ॥ వస్తువులఁ గూర్చు సంతరుపాధి యేదో;
బహిరుపాధులచేత నేర్పడదు ప్రేమ
ప్రౌద్ధవోడువంగనే తమ్మిమొగ్గ విచ్చు,
గలువచెలికానిఁ గని చంద్రశిల కఱుగు॥

లవు—చంద్రకేతూ ! ఏరెవరు?

చంహ--ప్రియవయస్యా ! మానాయనగారేకదా.

లవు--“ప్రియవయస్యా” అని పిలిచితివిగాన నాకును వీ రావకునవారే,
కాని, మహానుభావులగు రామాయణకథాపూరుషులు నల్గురును
సీకీవకునవారే కదా. అందు వీరెవ్వరో చెప్పుము.

చంద్ర--పెద్దనాయనగారే వీరు.

లవు--(శిల్లాసముతో) ఏమీ రఘునాథుడేకా, సంతోషము. మహాను
భావుని దర్శించితిని. నేడు సుప్రభాతము, (వినయకౌతుకములతో,
బరికించి) నాయనా ! ప్రాచేతసాంతేవాసి లవుడు నమస్కరించు
చున్నాడు.

రాము--అయ్యమ్మతుడా ! రా రమ్మ, (ప్రేమతోఁగౌగిలించి) ఓయి
కుమారా ! జంకేటికి ? అతివినయము వలదు, పెక్కుమాటలు
నన్ను గట్టిగాఁ గౌగలించుకొమ్ము.

గీ॥ పాకమై విచ్చు తమ్మి లోతేకువ్రాలె
లలితమై నున్ననై మాంసలంబు నైన
నీదు మైతాగు నాకు నామోదమయ్యె
జలువవెన్నెలతో గండ ములదులీల ॥

లవు--(స్వగతము) వీరికి నాపై నింతటి నిష్ఠేతుకప్రేమము. అజ్ఞానమున
వీరికే నేను మహాపచారముగావించితిని. కత్తిగట్టునంటి దురుద్యో
గమువరకు నేనే దొరకొంటిని. (ప్రకాశముగా) ఈలవుని యజ్ఞాన
మును నాయనగారు తుమింపవలయును.

రాము--వత్సా ! సీవుచేసిన యపరాధమేమున్నది ?

చంద్ర--ఏమియు లేదు. అశ్వరక్షకులు ప్రకటించిన నాయనగారిప్రీతా
పోత్కర్షమును విని, యిండుక విక్రమించినాడు.

రాము--బాలకా ! తూత్రమున కిది యలంకారమే కాదటోయీ ?

శా॥ తేజశ్శాలి సహింహఁడన్నఁడు పరోత్తేజం బదే వానికొ
నైజంబై, కొనితెచ్చికోని కళగానఁజాల శోభించు ; వి
భ్రాజదీప్తులవేడివేలుపు జ్వలింపఁ నూర్యకాంతంబు స్వో
త్తేజంబు వెలిగ్రొక్కుఁదాను బరిభూతింగన్న చందంబునఁ ॥

చంద్ర--సౌజన్యమెట్లో పరాక్రమముగూడ నట్లే యీవీరునియందు
శోభించును. చూడుఁడు ఈతఁడు ప్రయోగించిన జ్యంభకాస్త్రము
లతో మనసైన్యములు కదలమెదలనేరక యెట్లుపడియున్నవో,
రాము--వత్సా, లవా ! అస్త్ర ముపసంహరింపుము, చంద్రకేతూ !
నీవును నీబలంబుల నోదార్పుము.

లవు--నాయనగారియాజ్ఞ ననుసరించెదను (భ్రాతృనము నటించుచున్నాఁడు.)

చంద్ర--చిత్తము (నిష్క్రమించును)

లవు--అస్త్రము శాంతించినది.

రాము--వత్సా! బ్రహ్మానులయిన తొల్లింటి మహానుభావు లనేకసహస్ర
వర్షంబులు తపించి, నిజతపోమయ తేజోవిరాజమానములగు నీ
యస్త్రరాజములను సృష్టించిరి. అట్టి యీమంత్రపారాయణోప
నిషత్తును భగవానుఁడగు కృశాశ్వఁడు తనకు వేనవేలు వర్షంబులు
శుశ్రూషగావించిన యంతేవాసియగు విశ్వామిత్రుని కొసంగ.
ఆమహానుభావుఁడు నాకుమాత్ర మనుగ్రహించె. ఇది వీని సంప్ర
దాయము. మఱి నీకేసంప్రదాయమున సిద్ధించినవి ?

లవు--మాయుభయలకును, నీయస్త్రములు పుట్టువుతోనే సిద్ధించినవి.

రాము--(అలోచించి తనలో) ఏమో కాఁగూడదా ! ఇది ప్రకృష్టమగు
పుణ్యపరిపాకముచే లభించిన మహాప్రభావము కాఁబోలు ! (ప్రకా
శముగా) కాని ఉభయార్థకమేమి ?

లవు--మే మిరువుర మన్నదమ్ములము, కవలము.

రాము--అట్లును రెండవ వాడెవ్వడు ?

(నేడభ్యమున) భాండాయనా, భాండాయనా !

శా॥ భూమిపాలుర సైన్యకోటికిని దమ్ముగుఱకు యధము
చేమో యంటివి, మిత్రమా, యది నిజంబేచెప్పు మీనాటితో
నేముల్లోకములం దధీశ్వరపదంబే మాయమాఁగాలెను,
ద్దామక్షత్రినాస్త్రశస్త్రముల మంటల్ నేడు చల్లాఱుతా॥

రాము--వహా! ఎవఁడీతఁడు ధ్వనిమాత్రముచేతనే నాయెడలు పులక
రింపఁజేయుచున్నాఁడు. ఆతఁడేకాఁబోలు! నిరోషమునకుఁ దగినట్లే
శరీరముగూడ నీలమేఘశ్యామలమనోహరముగా నున్నది.

లవు--ఆయనయే నా అన్నగారు కుశుఁడు.

రాము--వత్సా! యిచ్చటి కొకమాఱు రమ్మందువా ?

లవు--అలాగుననే.

కుశు-- (ప్రవేశించి అద్భుత హర్షధైర్యములతో ధనువాస్థాలించుచు)
మ! తొల్లివైవస్వతునుండి యేమనుకులేందులో శక్తిరక్షార్థమై
ఖిలరక్షోవనముల్ దహించిరి నిజతాత్పర్యములం దామహా.
త్ములతోనే గణమేని ధన్యమిది మతోద్ధండ, మోహా! పిచం
డిలబాణస్ఫురదుగ్రదీధితి శిఖానిరాజిత జ్యోతికిమై।

(అని వికటముగఁ బరిక్రమించును.)

రాము--(కుశునిఁగాంచి) అహహా! ఈక్షత్రియబాలకుని పౌరుషాతి
రేక మేమీ!

చ॥ కఱకుమెఱుంగుచూపు త్రిజగంబులసత్వబలంబులకా దృణీ
కరణమొనర్ప, భారుణిదిగంబడు నాఁబడు ధీరయానము
ద్ధురముగ, బాలుఁడయ్య గిరితోసరితోడగు శౌరవంబునకా
దురదురపచ్చు మీఁడాడలితో నడువీరమొ లేక దర్పమో ?

అవు--(కుశుని సమీపించి) ఆర్యా ! జయము.

కుశ--తమ్ముడా ! ఏమోయ్యుద్ధమనుచున్నారేమిటోయీ ?

అవు-- అదియెంతపాటిగాని, గతువరనంబుమాని వీరియెడలఁ దాము
వినయముననే వర్తింపవలయు.

కుశ--అదేల?

అవు--ఘోషానుభావుడారఘునాథుడే ఈయన. మనయందున్నేహభావమే
వహించియున్నాడు. మీ సమావేశమునకు వేడుకపడుచున్నాడు.

కుశ--(ఊహించుకొని) ఏమీ రామాయణకథానాయకుడగుబ్రహ్మాండ
నాయకుడా యీతడు?

అవు--అవును.

కుశ--ఆమహానుభావుని పుణ్యదర్శనము ప్రార్థనీయుముకదా కాని
మనము వారిసన్నిధానమున కేవిధముగఁ బోవలయునో?

అవు--గురుసన్నిధికింబోలె నుపచారపూర్వకముగ నే.

కుశ--ఓయీ ! అదెట్లు?

అవు--ఊర్మిలాదేవిగొడుగు చంద్రకేతుఁడీతఁడు; ఉదారిగుణసంపన్నుడు
సజ్జనుడు సన్నుఁ బ్రియవయస్యునిగా నెంచి నెయ్యమున గారవించు
చున్నాడు. కావున, ఆతినివరుసచే ధర్మానుసరణమున మనకుఁగూడ
నీరాజ్ఞుని నాయనగారేకదా.

కుశ--అట్లే కాని రాజన్యునియందైననువినయానుసరణముదోషముకాదు.

అవు--ఆర్యా ! ఈమహాపురుషునిజూడుడు. గంభీరమైన వీరి యాకార
ప్రభావము లో కాతీతములగు వీరిసచ్చిత్తాతిశయములకుఁ దార్తా
ణముగ లేదా?

కుశ--(పరికించి)

కా॥ ఔరా, ప్రేమరసాత్మకంబయిన యీయాకారమేమీ ! త్రిలో
కారాధ్యంబిది; యీప్రసాదగుణమాహా! యేమనం, బావనం

బీరాజ్జర్విమహానుభావ; మిక నేమీ పాత్రమందే బలే !

శ్రీరామాయణకావ్యకర్త ప్రకటించె స్వీయవాగ్దేవత॥

తండ్రి? పాత్రచేతనాంలేవాని కుశుడిదే నమస్కరించుచున్నాడు.

రాము-ఆయుష్మంతుడా, రా రమ్మ;

గీ॥ సజలజలదమనోహరశ్యామమగుచు

నిద్దమై ముద్దుగారెడు నీదుమేను

గాఢవాత్సల్యమున బిగ్గఁగఁగిలింప

నాకు మనసయ్యె రాగదోయీ కుమార !

(కఁగిలించితనలో) ఈబాలకుడెవ్వరి సంతానమోకాని,

శా॥ అంతర్నాడికలం దొంటగునిజదేహ స్నేహసారంబా, దృ

ష్టాంతాకారతఁ బైకినేర్పడిన దీవ్యచ్ఛేతనాధాతువో,

భ్రాంతానందముచేతఁ బొంగుహృదయసావ్రంబా, నాదేహ మా

ద్యంతం బీతఁడు ముంచెఁగఁగిట సుధాయాదోనిధానంబున॥

లవు--జనకా ! పట్టపగలింటిభానుడు నెన్నునటం దపించుచున్నాడు.

ముఖార్తమాలే) మీమద్దిచ్చెట్టునీడం గూర్చుందురుగాక.

రాము-వత్సా ! నీమిష్టమేకామింతు.(అందఱుపరికిమించికూర్చుందురు.)

రాము--(తనలో) ఈ కుశలపుల జన్మవృత్తాంతమం దేదోరహస్య ముండి

తీరవలయును. ఈబాలకుల వినయప్రవర్తనమునగు సయితము,

నడుచుట, నిలుచుండుట, కూర్చుండుట మున్నగు స్వభావములలో

భ్రాజ్యములగు సామ్రాజ్యలక్షణములే గోచరించుచున్నవి.

ఇవి ప్రయత్నముతో నలవరించుకొన్నవిగాఁ గన్పించుటలేదు. నిర్మలి

నంబులగు జాతిరతనంబులయందు నిగనిగలాడు మయాఖమాలి

కలపోలిక, వికచారవిందములయందు మాకరందబిందువుల చంద

మున, బ్రతిజనమనోహరములగు వీరి దేహములయందు సహజలక్ష్మి

విలాసములే తాండవించుచున్నవి. అయ్యో ! నా పాశుహృదయ

మీకును నిర్ణయింప నేరకున్నది గాని ఈ శిశుద్వయమునందు రఘు
కుమారుల చందములెన్ని పులిబిబించుటలేదు?

సీ॥ తరుణకపోత కంఠచ్ఛాయతోరాయు

మెఱుఁగారు నిద్దంపు మేనిచాయ

ఘనవృక్షస్కాధంబు నెనయు మూపులతోడ

సమ పరిపీన గాత్రముల సారు

ధీర ప్రశాంత గంభీర శిశులమైన

కొదమసిగంపు మేలుచుటుఁ జూపు

కణకణలాడు మంగళమృదంగధ్వని

దలపించు కంచు కంఠస్వరంబు

గీ॥ వెలయు పోకి రఘుకుమారులకుఁబోలె

సూక్ష్మశరమున మఱిమఱి జూచుకొలఁది

జానకీలీల లెన్నియో కాన నగుచు

కనులతో నాడుచున్న ద క్కాంతమోము॥

హా! హృదయమా! ఇంకను సందేహించెదవేల, జానకీ
వదనాంబులదమే యింక నిలమోములం దుట్టిపడుచున్నది? చూడు,

గీ॥ ఆశిముత్యాల పలుకాంతి నందగించు

ముద్దుమోవి యదే; కర్ణములును నవియె;

రక్తసింహులయ్య నేత్రములలోని

సహజ సౌభాగ్య గుణవిలాసంబు లవియె॥

ఇదియే వాల్మీకి నివసించునట్టి యరణ్యము. ఇక్కడనేకదా
జానకీ పరిత్యజింపఁబడినది. బాలకుల రూపలీలాదికములూ సరిపోవు
చున్నవి. ఇంక “అత్త్రములు స్వతస్సిద్ధము”లను విషయమేదో దానిని
గదా విమర్శింపవలయు. ఆనాడు చిత్రసందర్శన సందర్భమునం
దీయత్త్రములఁగూర్చి నా చేసిన వరప్రదానమే ఫలించినదేమో? సంప్ర
దాయశాస్త్రముగఁ దొలింటి మహానుభావులకైనను నీ యత్త్రములు
దాదాపుఁ బోవు.

లభించినట్లు నేను వినలేదు. ఈ యానందాతిశయమే సందేహములచే నాందోళించు నాడెందమును నమ్మించుచున్నది. ఇదియుంగాక, దేవేరి గర్భభారము రెండు పాయలుగా నేర్పడి యుండుటను నేనెన్నిమాటులో జూచితిని. పోనీ యేదేని యుపాయముచే వీరి నడుగుచురా ?

లవు-జనకా ? ఏమిది జగన్మంగళంబగు మీవదనారపిందము బాష్ప వర్షముచే దోగుచున్నది; ఎందులకు ?

కుశు-వత్సా ! ఎందులకని యడిగెదవేమి ?

మ॥ అనుగుంజానకిలేని రాములకుఁగాదా దుఃఖమేదేనిఁ, గాం తనెడఁబాయఁ బ్రపంచమంతయు నరణ్యంబేకదా ? యంత య త్యనురాగంబెటా యీవియోగమటులే యయ్యెం దురంతం బింకే మన; రామాయణమే యెటుంగనటు వత్సా, యిట్లు ప్రశ్నింతువే?

రాము-(స్వగతము) అహోహా ! వీరి ప్రసంగము తటస్థముగానున్నది. వలదు. ఇంకఁ బ్రశ్నించి మాలే మేమిప్రయోజనము. ఓ పాడు హృదయమా ? ఆకస్మికచంచలవికారముతో నేల పరువులై త్తితివి ? పట్టజాలని దుఃఖముచే బయటఁబడిపోయి పసివాండ్లు నైతము జాలిపడునంతటి బేలవై పోయితివి. కానీ, ఈ వికారము కప్పి పుచ్చెడఁగాక. (ప్రకాశముగా) బాలకులారా ! రామాయణ ముట, అందు సూర్యవంశ సంకీర్తనముగలదట వాల్మీకిభగవానుని సరస్వతీనివ్యందమట ! అందొక్కింత వినఁ గుతూహలమగుచున్నది, చదివెదరా ?

కుశు-అవును ఆగ్రంథమును మేము శ్రద్ధతోఁ బఠించితిమి. అడిగిన వెంటనే, బాలచరిత్రాంతిమాధ్యాయములోని యీ రెండు శ్లోకములు స్ఫురించినవి. ఆకర్ణింతురుగాక,

శ్లో॥ ప్రియాతు సీతా రామస్య । దారాపితృకృతా ఇతి

గుణా ద్రూపగుణాచ్ఛాపి । పీఠి యృయో ప్యవర్ధత॥

లవు-తండీ ! రెండవశ్లోకము నేను చదువుచునా ?

రాము-నాయనా ? ఏదీ పఠింపుము.

శ్లో॥ తథైవ రామస్సీతాయాః । ప్రాణభ్యోపి ప్రియో భవత్
హృదయ స్త్యేవజానాతి । ప్రితియోగం పరస్పరమ్॥

రాము—(స్వగతము) హా! హా! కష్టము. ఇది యతి ఘోరముగ హృదయమర్మమును బెల్లగించుచున్నది. హా దేవీ! అప్పుడీ ప్రకారముననేకదా మనకు జరిగినది. అట్టి యా సంసారవృత్తాంతము లేనాటికంతము లేని విపర్యాసపరంపరలతో విప్రలభాంతములుగాఁ బరిణమించి హృదయమును దహించుచున్న నే !

సీ॥ పరమవిశ్వాసభావములచే మితిలేని

నాటి యానంద సందర్భమేడ

అన్యోన్యసర్వ లీలానుకూల విధాన

నానా విలాస యత్నంబులేడ

తనిపైని కూర్చి మంతనపు ముచ్చటలకై

యొదవు కౌతుక రసాభ్యుదయమేడ

భేదమోదముల నేకీభావము వహించి

పెనఁగొన్న మనసు పొంతనములేడ

గీ॥ అంతయు నదేదో స్వప్నవృత్తాంతమట్లు

ముగిసి దుస్మరణీయమై పోయెగాని

పాడు ప్రాణంబు లేటికో పాసిపోక

ప్రాకులాడుచు నున్న వీపాపిబాండి॥

హా! హా! దుస్మరణీయమైన యాకాలమే యిప్పుడు స్మరింప నయ్యెనా? అయ్యో అముచ్చటలక్కడ? మొదటనే హృదయమునఁ బెనఁగొన్న గాఢానురాగముచేతఁ గాఁబోలు, కాపురమునకు వచ్చిన కొలఁదికాలమునకే జానకి యెంతయో కలుపుఁగోలుతనంబున నామనంబులరింప నేర్పినది,

సీ॥ మెఱుంగుఁ జెక్కిళ్ళపైఁ జిలుగుంటలేర్పడ

మొలకనవ్వుల ముద్దు గులుక నేర్చె

పనియేదో కల్పించికొని జంటబాయక

వెడవెడఁజనపు లర్పింపనేర్చె

తలపు వెల్లదనంబుదెలిసి యూటటగ నూ

రింపుఁ బల్కుల ముచ్చటింపనేర్చె

తైసేతయై కొల్వకడకేగుచో నైఁగ

యిడిపిల్చి ముద్దు లందీయనేర్చె

గీ॥ తనువుపై గోలతనము డెందమునఁ గొంత

ప్రాడతనముగ మెలఁగ నప్పొలఁతి నేర్చె

దినముసకు మేన నెకవన్నె తేజరిల్లఁ

బ్రాయపుందీవ తొలిపూతఁ బూయునపుడె।

(నేపథ్యమునఁ బెద్దకలకలము)

కుశునత్సా! ఆ కలకలమేమో చూచిరమ్మ.

(కొందఱు వటువులు పరువెత్తి వత్తురు)

వటుకుమారులారా! మీకును, రాజపుత్రుని నైన్యములకును ఘోర
యుద్ధము జరుగుచున్నదని మన ముసిపల్లె యాబాలగోపాలము
కలగుండువడి పరువెత్తికొని వచ్చుచున్నది. అందులొ మన గురువు
గారగు వాల్మీకిులును వసిష్ఠులును మఱి విధిలాపతియగు వృద్ధరాజ
ర్షియు, అరుంధతీ సహితులై కౌసల్యాదులగు దశరథుని పట్టపు
డేవులును బయలుదేటి మునుసలితనముచే నడువలేక పడుచు
లేచుచు వచ్చుచున్నారు.

రామునవమీ! పూజ్యులగు నరుంధతీ వసిష్ఠులును నమ్మును, మామ
గారుగూడ నిక్కడనేయున్నారా? అయ్యో! వీరందఱి నే నేమొగ
మునజూతును. హా హా మందభాగ్యుడను, జనకరాజుగూడ నిచ్చ
టికేవచ్చినాడని పిడుగువంటివార్తవంటినే! కానీ, (ప్రకాశముగా)
కుమారులారా! మనమే త్వరగా వారలగలిసికొందము రండు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

ఇది అష్టమాంకము.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

ఉత్తర రాఘవము

— స వ మాంక ము. —

(పృథ్వీము :— లక్ష్మణుడు.)

ఓహో ! ఇప్పుడు వాల్మీకిభగవానుడు బ్రహ్మాక్షత్ర పారజాన పదులగు ప్రజలతో బాటు మమ్ముగూడ నాహ్వనముగావించి, స్వప్రభా
* వముచే దేవాసురతిర్యగురగమానవని కాయ్యంబగు చరాచరభూత ప్ర
పంచమును నెక్కయెడ సమావేశపఱచినాడు. నాకును అన్నగా
రాజ్యాపించిరికా “వత్సా! తన నాటకమప్పరస్త్రీ లాడుచుండఁగాఁ జూ
చుటకు వాల్మీకిభగవానుడు మనల నాహ్వనముగావించె గావున భాగీ
రథీ తీరమందలి యొక మనోజ్ఞస్థానమున సమాజ సన్నివేశము గావించు
పుము’ అని; అలాగే నేనును మర్యామర్త్యవిశిష్టమగు భూతసంఘాతము
నకు నుచితస్థానంబులగల్పించితిని. ఇదిగో ఆర్యుడును దయచేయుచు
న్నాడు. ప్రాజ్యమగు రాజ్యాశ్రమమునందుండియు దుష్కరమగు
తాపసవ్రతమునే యవలంబించుచున్న యన్నగారు వాల్మీకిభగవానుని
యందలి గౌరవముచేతనే యిక్కడి కేతెంచుచున్నారు.

(పిమ్మట రాముడు ప్రవేశించును.)

రాము—వత్సా ! లక్ష్మణా! రంగప్రేక్షకులు వచ్చినారా ?

లక్ష్మ—వచ్చినారు.

రాము—ఈ కుశలవకుమారుల కిరువురకును జంద్రకేతునితో సమాన
మగు స్థానమర్యాద నేర్పఱపుము.

లక్ష్మ—ప్రభుస్నేహము గుఱ్ఱించి యట్లే చేసితిని. ఇదియే రాజాసనము
పఱపించితిని. ఆర్యుడలంకరించుఁగాక. (రాముడు కూర్చుండును.)

లక్ష్మ—ఓయీ ! ఇక నారంభింపుడు.

సూత్రీధారుడు—(ప్రవేశించి) భూతార్థవాదియగు వాల్మీకిశిష్యుడగు,
జంగమస్థావర విశిష్టంబగు లోకంబున కిట్లని యాజ్ఞాపించుచున్నాడు.
“ఆర్ష సేత్రముతోనుపలక్షించి, పావనంబును కరుణామృతరసబాధు
రమునుగా మేము నిబంధించిన యీప్రబాధమును, గార్యగౌరవ
ముచే నవధరింతురుగాక” అని.

రాము—ఇట్లని వేతే చెప్పనక్కరలేదు. మహర్షులు సమస్తధర్మములను
బ్రతీక్షించినవాగు. అమృతసారంబులై, పరోరజసాములగు వారి
ప్రజ్ఞానంబులకు నన్యధాత్వం బెన్నండును సంభవింపదు. కావున
నట్టివానియెడ సంశయింపనే కూడదు.

(నేపథ్యమున) హా! ఆర్యపుత్రా! హా! కుమారలక్ష్మణా!
ఏకాకినిగా నీ మందభాగ్యురాలినిఁ గీకారణ్యమున దిక్కులేనిదానిగా
విడిచిపెట్టితిరే! ఆసన్నప్రసవవేదనతో నల్లాడు నన్ను గంగకే యొప్పు
గింపనెంచితిరా?

లక్ష్మ—(స్వగతము) అయ్యో! ఇదేదో విపరీతమైనదే!

సూత్రీ—

గీ॥ దేవి! వైదేహీ విశ్వధాతీతనూజ విభునిచేఁ గాఱుఁగానలవిడువఁబడియె
ఁతివియోగార్తిచేనామెప్రసవబాధనోపఁజాలకగంగలోనుఱుకఁబోయె.

(నిష్క్రమించును.)

రాము—హా! హా! దేవీ జానకీ! సాహసింపకుము, సాహసింపకుము.

వత్సా, లక్ష్మణా! రక్షింపుము. రక్షింపుము.

లక్ష్మ—ఆర్యా! యిది నాటకము.

రాము—హా! దేవీ, దండకారణ్యవాస ప్రియసఖ! నీ కీ దైవదుర్విపాక
మంతయు నీ రామహతకునివలనఁ గదా.

లక్ష్మ—ఆర్యా, ప్రబంధార్థమును దిలకింపుడు.

రాముఁ డిదేవతృప్తమయ్యుడను సిద్ధముగానే యున్నాను.

(అంతటా దొడవై నుక్కొక్క బాలకునుందికొన్న పృథ్వీ భాగీరథులచే నవలంబింపఁబడిన సీత ప్రవేశించుచు.)

రాము--వత్సా! సౌమిలీ, యేమో నిర్ణయింపరాని మాహాంధకార మునఁబడిపోవుచున్నాను సుమా, నాచేయి పట్టుకొమ్ము.

పృథ్వీ, భాగీరథులు—

సీ! ఊరికిలుచు మృకల్యాః, యూరికిలుచు వైదేహి, నీయదృష్టముపండె రఘుకులమానింపు మేటిపుత్రకులఁగవలకడుపుచల్లంగఁగంటివిగాకుమారి!

సీత--(చూచి) ఆహా! ఇద్దఱుకొడుకులఁగంటినా? ఏరీ (పిల్లలనంటికొని) హా! ఆశ్చర్యపుత్రా, (మూర్ఛిల్లుచు)

అత్త--(రాముచాదములపైఁబడి) ఆర్యా! అదృష్టవంతులము, బ్రదికితిమి రఘువంశమునకుఁ గల్యాణాంకురము లుడఁగుచినవి. (రాముంజూచి) హా, హా! ఏమిది! కన్నటిమున్నటంబడి, పరవశుడై యాచ్యుడు మూర్ఛిలైగదా, (విసరుచున్నాడు)

పృథ్వీ--బిడ్డా, ఊరికిలుము, ఊరికిలుము.

సీత--భగవతులారా, మీ రెవ్వరు?

పృథ్వీ--వత్సా! ఈమె చిశ్వశుకులదేవత భాగీరథి.

సీత--భగవతీ! నీకు నమస్కారము.

భాగీ--చాత్రీమున కనురూపమైన కల్యాణపరంపరల బాండుము.

అత్త--అమ్మ! అనుగ్రహింపఁబడితిమి.

భాగీ--వత్సా, ఈయమె నీతల్లి వసుంధర.

సీత--హా! అమ్మా, ఇట్టియవస్థలోనున్న నన్ను జూచుచున్నావా?

పృథ్వీ--రావే నాతల్లి, రమ్మ. (సీతను గాఁగిలించి మూర్ఛిల్లును.)

అత్త--అమ్మయ్య! ఆర్య పృథ్వీ భాగీరథులచే ననుగ్రహింపఁబడినది.

రాము--(చూచి) ఇది మఱిత కరుణాస్పదముగానున్నది.

భాగీ--విశ్వంభరయు దుఃఖించుచున్నదే! కన్నకడుపుకదా, కొదవి
కొరతవారైన లోగిపోవలసినదే. చైతన్యవంతులకెల్ల సీసంసారతంత్రం
వంతరంగమున మోహగ్నింధితోఁ దెగిపోకుండ నుండునదేకదా,
వత్సా! వైదేహి; దేస భూతభాతీ; ఊరిసిల్లుడు, ఊరిసిల్లుడు.

పృథ్వీ--భాగీరథీదేవి! ఈ సీతనుజూచి నే నూరిసిల్లుటయెల్లు?
మ! కలకాలంబిటుబిడ్డ కాపురమయో! కష్టాలకోనే చనక

వలెనా! యింతసుఖాబుమాటఁ గలనైనంగాన దాలుకలో
పల రాకాసిచెఱు జరంబునికి దప్పక మెడి, సీరాడు పొ
ద్దులలో సీగతి సుభమించె నెటుగోర్తు జూచి యీ కానుపుక!

భాగీ--దేవీ! తెలియనిదానవు కావు గదా భవితవ్యమున కెవ్వరడ్డు
పడగలరు?

పృథ్వీ--భాగీరథీ, నిజమే కాని రామభద్రునికడి తగినపనియా? చూడు,
మ! మునుబాల్యంబునఁ దా గ్రహించిన కరంబుక లెక్కనేయండు, మ
న్నన నన్నెనగఁగింపఁ దా జనకునైనం గానఁ దా వహించె
ననుగైకోఁ డలసాహచర్యమతి నైనం జూడఁ దీ కాన్పునై
న నిదానింపఁడికేవియో తగుప్రమాణంబుల్ ధరాజానికొ

సీత--హా! ఆర్యపుత్రుడు తలంపునకుఁ దేబడియెనే!

పృథ్వీ--ఆ ఇంకను నీ కార్యపుత్రుఁ డెవ్వఁడే?

సీత--(సిగ్గుతోడి కన్నీటితో) అమ్మా నీ వన్నట్లే.

రాము--అమ్మా! పృథ్వీ నిజమే. ఉన్నను నేను లేనివాడనే.

భాగీ--భగవతీ, వసుంధరా! క్షమింపుము. ఈసంసారమునకు శరీరంబువే
సీతకదా, ఎఱుక లేనిదానివలె నల్లునిపైఁ గోపగించుకొందువేమి?

మ! అలమో! దుర్యోశమెల్లలోకముల నాయానోట; ముక లుకలో
పలఁగావించిన శుద్ధిమాట మొకఁడు బాటంపడిచోట, నీ

యల, లోకానుమతంబెకా కులధనం - చిత్వాకువంశ్యాః కీ

కలతం జక్కిన రామభద్రునికీకం గర్తవ్య మేముండెడి?

అత్త- దేవతల కడ్డేమున్నది. నిఖలభూతహృద యేంగితంబుల నెఱుంగ నేర్తురుకదా. అందున భాగీరథిగూర్చి చెప్పవలయునా? తల్లీ నిజమాడితివి, నీ కిదే యభివాదనము.

రాము- తల్లీ! భాగీరథకుటుంబమందు నీకుఁ గలయనగ్రహమును నిర్వర్తించితివి.

కృత్వి- భాగీరథీ! మీయెడవిరంతరమునేను పునఃపునః రాలనే అయినను నాచిడ్డకు సంభవించిన యీదుఃఖసంవేగమాపాతదుస్సహమైనది. రామభద్రునికనుసీతవైగలగాఢానురాగము నేనుమాత్రమెఱుంగనా?

గీ! విధవశంబునఁ బ్రియురాలి విడిచి యతఁడు

దరికొని దహించుచున్న డెందంబుతోడ

నఖలలోకోత్త రాతిధైర్యంబువలన

బ్రీడికియున్నాఁడు పృజలసౌభాగ్యమునను!

సీత-(వడ్చుచుఁగృతాంజలియై) తల్లీ; ఈదుఃఖము భరించి నే నింక బ్రతుక

లేను, నీయంగములయందు నన్ను విలయము గావింపుము.

రాము- ఇంతింకంటె వేతేమనఁ గలదు!

భాగీ- పాపముకాంతించుఁగాక. బిడ్డా, వేయివత్సరములు సౌభాగ్యవతివై జీవించియుండుము.

కృత్వి- వత్సా! సాహసమువలదు. నీపుత్రీకులనైన గాపాడుకొనవా?

సీత- అమ్మా; అనాథనైపోయితిని. ఇంకవీరితో నేమి?

రాము- హా! హృదయమా! వజ్రహయమైతివే!

భాగీ- బిడ్డా, నీవు సనాథవే అనాథవెట్లవుదువు?

సీత-- అయ్యో! మందభాగ్యురాలికి నాకు సనాథత గూడనా.

భాగీ--వత్సా, వల నిర్వేదము?

గీ! అమ్మరో, లోకకల్యాణమైన నిన్ను నీవె యీగతి నేల నిండించుకొందు

నీమసాంగత్యమునఁ జేసినిశ్చయముగ మాపవిత్రతగూడసంభావ్యమయ్యె.

లక్ష్మ-ఆర్యా! వినుము.

రాము-లోకము వినుఁగాక.

(నేపథ్యమునఁ గలకలము.)

రాము--ఇదేదో మహాశ్చర్యశరమైనదే!

సీత--ఆహా! ఏమిది అంతరిక్షమతయుఁ బ్రజ్వలించుచున్నది!

పు-భా--ఓహో! తెలిసినది.

గీ! మున్ను గ్రామముగఁ గల భృశాశ్వుండు, కాశి

కుండు, రాముండు నేనికి గురువులైరి,

అవియె యావిర్భవించుచున్నవి నిశాత

మార్గణగణంబుతోడి జృంభకములెల్ల॥

(నేపథ్యమున)

గీ! జానకీదేవి, యిదెనమస్తాతమస్తు శరణమిఁక మాకు సీతనూజద్వయంబు

చిత్రపటమందు మమ్ముదర్శించునప్పుడల్లరఘునాథుఁడెట్లెకాయానతిచ్చె.

సీత--ఆహా! ఆనందము. అస్త్రదేవతలు ప్రస్ఫురించుచున్నారు.

లక్ష్మ-ఆర్యా, ఆనాఁడు వక్కాణించితిరిగదా, “సర్వభా యివి నీ సం

తానము నాశ్రయింపఁగలవు” అని.

పు-భా-- గీ! వందనంబో మహాస్త్ర దైవతములార,

ధన్యులము మేము మీ ప్రసాదంబు వలన

విడ్డలెప్పుడు మిమ్ము భావించు రవుడు

దరికి నరుదెండు పొందు భద్రమగు మీకు!

రాము--అక్కా! అక్కా!

గీ॥ విస్తయానందసందర్భవిభ్రమముల జెడరియప్పొంగుకరుణవీచికలనుజిసి
భట్టబట్టిదియనిర్ణయింపరానికొండొకయవస్థలో గొట్టుకొనుచునుంటి.
వృథా--బిడ్డా ఆనందింపుము. నీవుత్రాకు లిప్పుడు రామభద్రులంతటి
వారైరి.

నీత.. హా! భగవతులారా! నిక్కులేనిదాననైతికదా. ఏరికి ఊత్ర
సంస్కార మొనరించువా రెవ్వరు?

రాము..హా, హా, అక్కా! ఎంతటి వైషరీత్యమయ్యెను.

మ॥ పరమేశ్వరియకా వశిష్ఠుడు పరబ్రహ్మర్షి పారంపరిక
బ్రహ్మచారిండు రఘువీరేశ్వర కుటుంబబుతకు దీపికా
భరణంబైన వసుధరాసుత తపింపజొచ్చె సంస్కర్తలె
వ్వరునాబిడ్డలకంచు నీవిషమదైవప్రాప్తి కింకేమన॥

భాగీ--బిడ్డా! దీనికై విచారుమొందులకు? కష్టకాలమున నిన్నాదరించి
తనయాశ్రమమున జేర్చికొన్న వాల్మీకిభగవానుడులేడా? ఆమహా
నుభావుండేకదా నీకుఁబురుడువ్రోయుటకు నుమ్ము నియోగించినది;
పాటువిడిచిన వెనుక నీ బిడ్డల నాయనకే యొప్పగించెదము. కావల
సిన ఊత్రసంస్కారమాయనయే నిర్వర్తింపఁగలఁడు. వశిష్ఠాంగిరసు
రెట్లా ఈ వాల్మీకిభగవానుడుసయిత మల్లై రఘు జనక వంశముల
రెండిగిని యాచార్యుడే.

రాము--ఏమీ ఇదంతయు వాల్మీకిమహానుభావుని నియోగమా?
మహర్షీ! సమస్కారము నీశిష్యవాత్సల్యము. నిరూఢమైనది. అమ్మా
తాగీరథీ, నీవును, బాగుగ యోజించినావు.

అక్కా--ఆర్యా, సత్యము విన్నవించుకొనుచున్నాను. ఆ యా జాడలంబట్టి
యీ బాలకుడేమనలవులని యూహించెదను. చూడఁడు,

గీ॥ కవలు వీరలు వీరపుంగవులు, మఱియు

నస్త్రుసంతతియా జన్మమందె యొడవె

చదువులా మాని వాల్మీకి సంతరించె

కడియ రెండోడ్ల ప్రియపుం బడియు గుడిరె!

రాము-- అవును, ఈశువులే కుశలపులని యాందోలించు జెందమునో

నేనును గలవరమందుచునే యున్నాను.

పృథ్వీ-- బిడ్డా, ఇంకరమ్ము రసాతలముచు బహిష్కరింపుము.

రాము-- హా! ప్రియసీ! లోకాంతరమునకుఁ దరలుచుంటివా?

సీత-- అమ్మా; నన్నుసీలోజేర్చికొని లయమొందింపుము. ఇటువంటి

జీవలోకపరివర్తన మింక నే ననుభవించజాలను.

రాము-- హా! హా! ఏమిప్రత్యుత్తరము వచ్చునోకదా!

పృథ్వీ--బిడ్డా, పాలువిడుచువరకు సీవు నా కడుపుననుండి బిడ్డలు

గాపాడుకొనుచుండుము, పిదప వాల్మీకి నియోగ మెట్లో యట్లు

కావించువుగాని రమ్ము.

భాగీ-- ఈమాటబాగున్నది. వాల్మీకియానతియు నిట్లేకదా.

(గంగా, పృథ్వీ, సీతలు, నిష్క్రమింతురు.)

రాము-- ఏమీ! వైదేహికి విలయమే సంభవించెనా? హా, దేవీ దండ

కారణ్యవాసప్రియసఖి! హాచారిత్రోదేవతా! లోకాంతమున కేగితివా?

(మూర్ఛిల్లును.)

లక్ష్మణ-- హా, హా, వాల్మీకిభగవానుడా, రక్షింపుము, రక్షింపుము.

ఇదియా నీ కావ్యార్థము!

(కేపథ్యమున) చాలింపుడు వాద్యములసందడి. ఓహోహో

జంగమస్థావర మర్త్యమర్త్యభూతసంఘతములారా! వాల్మీకిభగవా

నునిచే వసుజ్ఞతమైన కవిత్వాద్భుతమును బరికింపుడు.

లక్ష్మ--అహోహా ! అన్యతముగానున్నదే !

గీ॥ కలంగమథియించిన విధాన గాంగజము

గగనతలమెల్ల దేవర్షి గణమునిండె

అద్భుతంబదె ! యార్య తోయమబునుండి

తెడలె గంగా వసుంధరల్ వెంబడింప!

(మ ర ల నే ప థ్య ము న)

మ! అరుదేవమ్మ యగుంధతి, భువనవంశ్యా మేము మందాకినీ

ధరణీదేవుల మొప్పగించెదము సీత కో నీకుఁ బుణ్యంగనా

భరణంబు బలిదేవతాతిలకము వైదేహి నీ కోడలి

కరణీయంబుదలంచి పోచికొనఁడింక నీవు వాల్మీకియు ॥

లక్ష్మ--అశ్చర్య మాశ్చర్యము. ఆర్యా చూడుడు, చూడుడు,

(పిమ్మట అరుంధతి, సీతయు, వాల్మీకియు బ్రవేశించురు.)

అరుంధతి-- గీ॥ త్వరపడుము వత్సి, జానకీ తలఁకు విడుము

ఆనగొనియిప్పు వెనువెన్న లాడఁదగదు

ప్రణయహితమైన నీకఁ స్పృశేత

రమ్మ బ్రతికింపు వేగ చూ రామభద్రు!

సీత--(తత్తపాటున సమీపించి రాముని స్పృశించుచు) ఆర్యపుత్రా,

ఊరిడిల్లుడు.

రాము--(సమాశ్మయసిల్లియానందమున) అహోహా, ఏమది. (చూచి హర్షా

ద్భుతములతో) దేవియు, అరుంధతియు, ఋష్యశ్మింగళాంతా సమే

తులు గురువులందఱునా ?

అరు--వత్సా! రామభద్రా, చూడుము. ఈ యమ భగీరథకులదేవత

యగు భాగీరథి, ఈమె నీ యత్తగాదు భగవతి విశ్వంభర, నీ యెడ

ననుగొనించివారు.

భాగీ-వృద్ధ్య-- (నేపథ్యమున) జగత్పతీ! రామభద్రా! యోగేశ్వర
సమయమున వామ్ము ధ్యానించి సీతను మాకొప్పగించితివిగదా.
ఆ ఋణము తీర్చికొంటిమి.

రాము-- ఏమిది మహాపరాధుడగు నన్ను భగవతు లింపుకు ననుగ్ర
హించినారు !

అరుం-- ఓ హేమా ! పౌరజానః మలాచా : ఈవిధముగా నీమే పూజ్య
లగుమందాకీనీవసుంధరాదేవతలచే బ్రస్తుతించబడి, వాల్మీకి మా
నీంమ్రచే బరామర్శింపబడి యరుంధతినగు నాకు నొప్పగించు
బడుటయేకాక, పూర్వము భగవానుడగు వీతిహోతునిచే
బ్రహ్మాదిదేవతలెల్ల నభినందింప బవిత్రిచారిత్రయని నిర్ణయించబడి
నది. అట్టి సూర్యవంశపుంగోడలగు దేవయజనసంభూతను నీసీతను
రామభద్రుడను నురబం బ. గ్రహించుటకు మీయభిప్రాయమేమి ?

(నేపథ్యమున) ఇంతకంటె జగదానందమేమున్నది ? అవశ్యము
పరిగ్రహించుగాక !

లక్ష్మ--అహా ! ఎంతటి సుదినమిది !

[ఈవిధముగాఁ బూజ్యురాలగు నరుంధతీదేవి హెచ్చుతించిన
తోడనే పౌరజానపదులెల్లరును సమస్తభూతగ్రామంబును జానకీదేవికి
నమస్కరించుచున్నారు. దిక్పాలురును సప్తర్షులును గునుమవర్షముల
నభిషేకించుచున్నారు.]

వాల్మీ--జగత్పతీ ! రామభద్రా ?

మ॥ కృతరాజంబు యథావిధిఁ జరుగు లోకశ్లాఘ్యమై కాంచన
పౌరిమాస్థానమునందు నిల్చికును మప్సా ! నిక్కపుంజానకీ
గృతపుణ్యం సహధర్తచారిణిఁ బురంధీరత్నముగ ; బుణ్యదం
పతులగ మిమ్ములఁ గన్నులారఁగని యానందించు ముల్లోకముల్ !

రాము-- భగవానుఁ డాజ్ఞాపించినట్లు

లక్ష్మ--నేటికిఁ గృతార్థుడనైతిని

సీత--అమృత్యు, బ్రతికితిని.

లక్ష్మ-అమ్మా జానకీ! బజ్జాహీనుడు లక్ష్మణుడు నమస్కరించుచున్నాడు.
సీత--వత్సా! ఇట్టివాడవుగా జరకాలము వర్ధిల్లుము!

అరుం--వాల్మీకిభగవానుడా! సీతాగర్భసంభూతులగు రామభద్ర
పుత్రకులఁ గుశలపులఁ గూడఁ దలదండు'ల కొప్పగింపుము.

రాము--లక్ష్మ--ఆనందము, కానిండు.

సీత-- (సభాష్టాకూతముగ) ఏటి!-నాపుత్రకులు!

వాల్మీ--బిడ్డలారా! రండు నమస్కరింపుడు. ఈయన మీతండ్రి రఘుపతి.
ఈతఁడు మీపితండ్రి లక్ష్మణుడు. ఈమెయే మీతల్లి సీతాదేవి.

ఈమహానుభావుడు మీమిత్రామహుడు జనక రాజుర్వి.

సీత-- (హర్షకరుణాద్భుతములతోఁ జూచి) ఏమి నాతండ్రియా!

కుశ--లవ--హా! తండ్రి! హా! తల్లి! హా! మాతామహా!

రాము--(సంతసమునఁ గొగిలించి) కుమారులారా! పున్నెమునలభించితిరి.

సీత--కుమారా కుశా! రా, రమ్మ కుమారా లవా! జన్మాంతర
గతను నన్ను జరకాలము గొగిలించుకొండు.

కుశ--లవ--ఆహా! ధన్యుల మైతిమి.

సీత--వాల్మీకిభగవానుడా! నమస్కరించుచున్నాను.

వాల్మీ--బిడ్డా! చిరకాలము సౌభాగ్యవతివై వర్ధిల్లుము.

సీత--అహా! ఎంతటి సుదీనమిది! నాయనయు, కులగురువులును, ఆర్యాజనం
బును, సభర్తృకయగు శాంతాదేవయు సలక్షణుడై సుప్రసన్ను
డైన యార్యపుత్రుఁడును గుశలపులును నెక్కమాటుగఁ గనిపించు
చున్నాడు. అహహా! ఈమహానందమునఁ బరవశనగుచున్నాను.

వాల్మీకి--రామభద్రా! నీకింకను నేమికావలయు?

—• భ ర త వా క్య ము. •—

కలువంబుల్ దొలగించి యీ కథ జగత్కల్పాణమై యుల్లకో
రైలఁ జేకూటుచుఁగాక లోకజనయిత్రీ జాహ్నువింబోలి ని
చ్చలు వాగ్రుహ్మకవిప్రరూఢమగు ప్రజ్ఞావాణి నీరూపకం
బిలసేమితురుగాక రంగములయం దింపార విద్వర్షణల్॥

15061